CARL v. LINNÉ

UNGDOMS-
RESOR
II

Scand
21965
Supp

CARL v. LINNÉ

UNGDOMS-RESOR

II

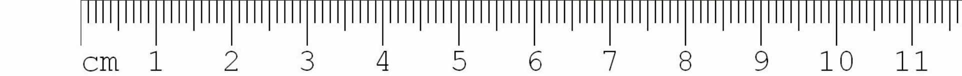
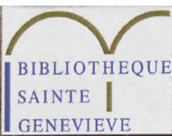
Scand
21965
Supp

CARL VON LINNÉ

UNGDOMSRESOR

SENARE DELEN

Sc 8° sup. 21965 2

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

BIBLIOTHEQUE
SAINTE
GENEVIEVE

UNGDOMSRESOR

av

Carl von Linné

Med inledning av
KNUT HAGBERG

Senare Delen

P. A. Norstedt & Söners
Förlag / Stockholm

BIBLIOTHEQUE
SAINTE
GENEVIEVE

Sc 8° sup. 21965 2

Carl von Linné

UNGDOMSRESOR

1535

CARL VON LINNÉ

UNGDOMSRESOR

Med inledning av KNUT HAGBERG

SENARE DELEN

Iter Dalekarlicum
Iter ad Exteros

P. A. Norstedt & Söners
Förlag / Stockholm

NY UPPLAGA

STOCKHOLM 1929
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
291430

CAROLI LINNÆI

P. S. R.

ITER DALEKARLICUM

Jussu et impensis

Viri generosissimi et excellentissimi

D:ni NICOLAI REUTERHOLMI

Gubernatoris provinciæ Dalekarlicæ

Institutum per

Dalekarlicam Sveciæ provinciam quoad orientalem alpinam et occidentalem partem

Observationibus constans

Geographicis, Physicis, Mineralogicis, Botanicis, Zoologicis, Domesticis et Oeconomicis,

Quotidie collectis

A mense julii die 3 ad augusti d. 17 anni 1734

L. B.

Sedan jag förliden sommar var av högvälborne hr landshövding Reuterholm inviterad att göra en resa genom dess provins Öster- och Västerdalarne begav jag mig till Falun, varest jag i samma, aldrig nogsamt berömde herres hus åtnjöt icke allenast allt vad till att väl leva tjänte, utan ock uppbar ett generöst resestipendium till samma resas fortsättande. När nu blev kunnigt terminen till resan med dess ändamål, begåvo sig till mig några av de utvaldaste och för studier mest affekterade studiosi från Uppsala akademia, som med mig hade lust på sin egen depens göra kompagnie. Jag alltså tog deras hurtighet med tillbörlig tacksamhet emot och, på det allt måtte gå ordentligen, inrättade av mina följeslagare en form av societet med *leges* och *statuta* att oryggligen hållas. E. gr. C. Linnæus, Smolandus, *Præses publice et privatim;* Reinh. Näsman, Dalekarl. Geographus, Pastor; Carl Clewberg, Helsing. Physicus, Secretarius; Ingel Fahlstedt, Dalekarl. Mineralogus, Stallmäster; Claud. Sohlberg, Dalekarl. Botanicus, Qvartermäster; Erik Emporelius, Dale-

karl. Zoologus, Jägmäster; Petr. Hedenblad, Dalekarl. Domesticus, Adjutant; Benjam. Sandel, American. Oeconomus, Räntmäster. Med detta följe antogs resan d. 3 juli 1734 från Falun genom Österdalarne, fjällen och Västerdalarne, eller åt Bjursås, Leksand, Rättvik, Ore, Orsa, Mora, Älvdal, Särna, Fjäll, Rörås i Norrige, Lima, Malung, Nås, Floda, Gagnev, Ål, slutade i Falun d. 17 aug. eod. anno. Dagligen höllos observationer efter största möjlighet uti de materier, som emellan *Socios* delta voro, vilka gjorde resan lätt genom sina privata betjäningar. Här kan man se, hur mycket är hemma i landet obekant och långt mer ännu; se hur var provins har sin förmån; se hur hon kan raffineras; se vad otrolig nytta Sverige äga skulle, om alla dess provinser således blevo genomresta; se hur den ena provinsen står att hjälpa genom den andras bruk. Finner läsaren häruti något behag, hembäres den tack, som mig resan bestått, utom vilken ingen resa blivit; se i honom ett mönster bland alla, som studier älska, förstå, favorisera och med ett rent förnuft excellera och önska att maken gåves. Den store Guden, som hela världen så obeskrivligen inrättat, oss till dess *accolas* och *spectatores* skapat och bevarat, vare lov och tack för lyckligen överstånden resa!

Dabam Fahlu Kongsgård 1734 aug. 25.

Carl Linnæus.

D. 3 julii. Resan begyntes i Falu stad, ställdes uppåt genom Österdalarne, äntligen uti fjällen tillbaka, tänkes genom Västerdalarne.

Landsvägen gick ungefär väst-nord, då man hade tämligen jämnt land till 1/4 m., varest bron låg över Östanforsån. Därifrån blev vägen backigare, dock utan synnerlig skog till den andra. Äntligen tog skogen emot till första vilostället, *Bergsgården* vid namn.

Här uppehöll man sig ej länge, hade backfull och trång väg in till *Bjursås,* dit man anlände kl. 4 efterm.; var alltså resan ifrån Falun till *Bergsgården* 3/4, härifrån till *Bjursås* 4/4.

Falun ligger uti en oval dal, havandes å alla sidor tämligen höga, sterila och torra berg, allt tills man kommer till Östanforsån. Häremot taga de höga bergen, som äro avlånga, i åtskillig ordning ställda, varemellan ligga djupa pussar eller små gölar och insjöar, som till vidden äro små, men numera många. *Bergen* likna ganska mycket de vilda fjällen, allenast de stodo närmare på varandra och mer i höjden. *Marken* var helt bar 1/4 m. långt, bestående av stora lösa

stenar, likasom kastade på en steril grusmark. Vartill tyckes mesta orsaken vara den myckna svavelaktiga, vitriolfulla, kalla och korrosiva kopparröken, som Vulcani koppargossar antända vid Falun; helst som bergen, närmast till Falun eller andra kallrostar, äro mer bara, då dälderna, dit röken mindre drives och lättare avsköljes, mer äro gröna.

På andra fjärdedelen tog ett litet buskage av tallbuskar vid. Äntligen kontinuerade tallskogen, som under tiden med gran på de fuktigare ställen alternerade. *Jordmånen* var dock stadigt i skogarna stenfull och gall, ja så, att ej mossa på stenarna, helst dit röken kom, kunde infästa sig. *Sjöarna* voro här små och inga notabla floder. Vädret var tämligen stilla, blåste allenast något litet nordväst. Kl. 9 regnade något litet, som dock mest sedermera upphöll, lämnandes allenast några tunna fläckar i luften, genom vilka solen i väster drev sina strålar, som det där regna skulle. Emellan ögat och de längst bort liggande bergen uppstego exhalationer som en rök. Solen sken varmt emellan moln; äntligen mot aftonen fingo vi en klar himmel.

Malmbodarna 1/4 från stranden vid Stenäset, där floden går ur sjön Värpan åt staden.

Botäkten ligga inemot 3/4 från staden på bägge sidor kring vägen.

Piltarvet på högra sidan om vägen utmed sjön Värpan.

Bergsgårdsbro låg strax över viken, bestående av 3 bergsmansgårdar, 3/4 mil från staden. Sjön Varpen gick hit in med en vik. Samma sjö var

$1^1/_2$ fjärdedel bred, $^2/_4$ lång, längden i norr och sör. Vid vilkens östra sida syntes en by, *Uggelviken* kallad.

Gassarbyn $^1/_2$ fjärdedel på högra handen ovan Bergsgården.

Stutsarvet än längre upp (:miltalet var ej utsatt) på vänster.

Berg, några hus här ovanför på höger.

Pappgården $6^1/_2$ från Falu, varest gränsen är emellan Falu och Bjursås socknar.

Stängslet på vänster handen, strax därpå kom *Bjursås* kyrka och by på höger handen, $^7/_4$ från Falu.

Sjöar i Bjursås socken sades vara 30 till antalet, i Falu socken vettes ej antalet.

Varpen vid Bergsgården, beskriven.

Grycken, $^3/_4$ mil från Falu på vänster, vid pass $^1/_2$ mil näst emot Stutsarvet.

Tansen emot Stutsarvet i väster.

Mindre Smälingen låg närmare vägen, *Stora Smälingen* syntes på vänster.

Bjursås församling är 2 mil lång, $^2/_4$ bred. Dess gränser äro: på södra sidan Falun, i norr Leksand, som sträcker sig lik en arm kring om denna församlingen, i ost och nordost Svärdsjö, i väster Ål. Församlingen ligger till en del i väster och öster, men längre åt öster drager den sig till nordost.

Mineral: Petræ allestädes hoptals liggande bara, spruckna, med kvarts och spat isprängda, species oändliga och nästan så många som individua.

1. *Berg* en ganska stor backe bestod av en

ren rödaktig petra med fin insprängd kisel, helt och hållet.

2. *Mo* hel vit, grann, som brukas till formar vid hyttugnarna. Svållan sten och stenör på nedre heden.

Ochra lutescens låg vid stenar allestädes kringslaget, förmenas kommit av naset, som innehåller järn, äntligen till en ockra av regn solverat.

Petra violacea låg allestädes i skogen, som gör sig angenäm med sin lukt, som dependerar av dess *crusta muscosa, purpurea.*

3. *Petra friabilis,* självfrätsten, sågs även här och där.

4. *Argilla arena, sterili mixta, alba,* låg på marken bar, liksom tillförne jäst av en speckle-ra, emedan hon var nu torkad, pipig.

Petra över Bergsgården mer rödaktig; ofta överdragen med en järnrost.

5. *Arena farinacea, rubra,* på berget allestädes mest under *humum nigram* och över *sabulam,* förmenas hålla järn, gjorde vägen ofta röd.

6. *Chrystalli* klara, åtskillig storlek kommunicerades av hr past. Lundvald ifrån Ärtknubben i Leksands socken, där de helt ymnigt finnas. Nedanför samma berg sades en bäck gå med röd ockra.

Järnet allestädes, som sitter ute, frätes av kopparröken till rost, e. gr. gångjärn etc.

Vid *Bergsgården* var kopparhytta med stora slagghopar, som sovrades.

10. *Minera cupri* emellan Stutsaren och

Smäligen i backen aldrig observerad, fanns bland röda mon.

11. *Bjusgruvan*, koppar vid Stutsarn, ödelagd.

Örterna voro ganska rara på 1/4 m. när staden, helst på höjderna, där *Empetrum* liksom allena fått inkvartering. Tall var det förnämsta, gran mindre, än mindre björk, rönn, asp.

Nu blommade *Ranunculus foliis lanceolatis, Alsinella foliis* dito, *Leucanthemum*, helst i ängarna, *Calla* i kärren, *Urtica, foliis cordat.* vid gårdarna, *Alchemilla, Melampyrum, in nemoribus, Dianthus* var rar, *Hieracium Pannonicum, Sphagnum*, i kärren, *Alsinella*, med *Campanula serpill.* vid vägen, *Epilobium max.*, mjölkgräs, *Virga aurea*, i ängarna, *Gnaphalium* kastade frön, *Filix ramosa* i svedjeland, *Ladanum* med *Behen*, som om dagen är tristis, *Nymphæa alba & lutea, Trifolium album & rubrum*, möllomtuppor, *Linagrostis* visade i kärren dunfulla ax, *Oxycoccus, Heptaphyllum, Ranunculus natans, Lysimachia, spica ovata, Polypodium*, knavel, *Conyza, Veronica mas., Sphondylium, Jacea, Lapathum, Cirsium, Acetosa, Carum, Orchis maculata, Orchis mont: rubr., Ophrys fol. ovatis, copiose* i Bjursås, *Cerastium, Dryopteris, Valeriana, Fumaria ramosa, Brassica agr., Persicaria mordax, Chenopod. agr., Geran. maj., Crista galli, Gallium alb., Scabiosa, Lathyrus 5 fol., Arg., Opulus*, trollbär, *Convallaria cordifolia & scaponuda, Parnassia, Angelica tenuifolia*, loka, *umbella particulari, Succisa, Potamogeton fol. natant., Gentianella 4-drifida, Nemorosa, Equi-*

setum, Pimpinella, Caryophyllata aquatica, Primula minima, Plica Betulina fanns uti en björk vid Bjursås av ³/₄ alns diameter, härlig och skön, full av insekter.

Fiskar. *Grönsik* och *småsik*, ål, harr rar, de andra fiskar ordinära, såsom: gädda, löja, lake, id, örlax.

Snorgärs taltes mycket om: men efter beskrivningen kännes hon intet igen. Ichthyologus med bägge oekonomi lovade sig framvisa'n.

Vid Bjursås kyrka i sandbäcken fanns överflödigt *e genere cyprinaceo, figura Truttæ, longit. digit.* Ryggen ganska rund och ganska fet, att han mitt efter ryggen är konkav. *Color dorsi* är *cæsius*, men på ryggen mer brunfläckig, nästan som en abborre. *Latera* äro polerade och buken helt vit. *Iris oculorum* är vit, med någon rodnad isprängd.

Kallas av inbyggarna *iggling* eller *kvidder*, ätes och förmenas vara mycket rar, men fanns över hela Dalarna. *Phoxinus.*

Rällor i. e.: rödingar fiskas i Rälsjön under Leksands rå.

Insecta, Tabanus max., Tab. alis macul., Tab. al. punct., Musca equina besvärade hästarna, *Papilio max. niger, albo terminatus, P. marmor., P. fritillarius & argenteus, P. urticarius, P. planus, albus, parvus, fronte plumosa* n:o 1, *Libella viridis, mitida, alis macul.*

Allestädes när Falun, på ³/₄ när, voro husen bruna och liksom balsamerade; varför de ock längre uthärda.

Bergsmansgårdarna voro väl kringbyggda,

med simpla byggningar, fast de utantill för roströkens skull ej se så väl ut. Skorstenarna voro tilltäppta ovantill: dock 4 öppna hål av en elliptisk *lineæ furnariæ* figur.

Mot aftonen såg man hur folket, som arbetade med höbärgningen, hade gjort åt sina barn en vagga uti vädret, lik brasilianernas sängar, i det barnet lades i ett kläde, bundet om en stång, varpå en sådan liten flicka gungade.

Hos alla bergsmän finnas stora koppar, inuti förtenta, rödfärgade utan: varför de ock i Falun och därikring heta röda sekretären, annorstädes Petrus.

Tvåbottenkannor äro lika andra kannor, men differera däruti, att i stället för lock är insatt botten till hälften mittpå, utskuren uti en rund figur: och i stället för grepen går bortersta costa över marginem, så att därav blir ett fullt antal.

Kring Falun gör marken boskapen ringa tjänst, ej heller kan den förbättras utan dubbel depens, där icke kråkris skulle kunna göra någon nytta i Medicis; man måste dock vara nöjd, som naturen det så rikligen rekompenserat med underjordiska oekonomien. Omkring Falun voro ock gärdesgårdarna bruna och liksom balsamerade av vitriolrök, varför ock de i längre tider uthärda, helst då de byggda äro på stenmur, som de skånska, där staven ej utruttnar. Vidjorna äro av vide och gran tillika med en hånk.

Nära kring Falun sås ej stort mycket råg, utan mest korn, havre och blänning. Utav råg sås mest vårråg. Vid vägen sågs ej någon åker, förrän man kom till Bergsgåln; när åkrarna bli

orena, läggas de till lindar, när lindarna bliva sterila upptagas de igen till åker, då man första året sår på den vända torven säd eller lin.

Höet, som redan vid midsommartiden begynt avhuggas, torkas med höhässjor, som bestå av uppstående *krak,* av liggande rod[1] med stöd, görandes gemenligen fem golv i var hässja; vilket sätt att torka hö är i Sverige rart att se.

I kärren, som stodo svarta av dy, växte överflödigt *Calla,* varav norrlänningen gör sitt missebröd.

Säden sades vara sådd uti medio maj; kring gårdarna voro humlegårdar anlagda med tallris, som gemenligen bära god frukt; även kålgårdar med litet rotkål, näppeligen rovor.

Skogen var gemenligen ung.

Stränderna i Smälingen bestodo av klapper med litet Arundo.

Allestädes kring vägen lågo kolmilsbottnar.

Åkrarna anläggas så mycket möjligt är på södra sidan.

Bjursås socken består allenast av 4 hela hemman, vilka innehålla inemot 200 matlag, varandes långt mindre antal, då revning skedde; bönderna föda sig med kolning, varmed de betala sina utlagor. Efter såningen om våren fälla de skogen och efter inbärgningen kvista de och så, det första de hinna fullborda kolningen. Kolbottnarna äro gjorda av jord, tillika med stubbar, som de fört av en annan kolmila.

Rällor fiskas, då löven falla av, om nättren med nät uti båtar lika lappbåtar, men vidare,

[1] Rod, Dal. kluvet gärdsle.

som allenast en man bära kunna, vilka styras med ett ror i handen lik en kakspade. Sedan näten äro utsatta omkring gyttjan, den man dagen förut sett släpad och slammad av fisken, pulsas och skrämmes då fisken på de omkringstående näten.

Iden fiskas mest om våren i Älgsjön.

Ängarna voro gräsfulla nog vid Bjursås.

Rudera till en ugn, varuti myrjärn förmenas hava tillverkats, synas ungefär 1 1/2 mil ifrån Bjursås kyrka, varvid är en stor myr belägen.

Uppå ett berg, *Kongshögen* benämnt, sägs konung Gustav I hava sovit, och är beläget strax vid gränsen emellan Bjursås och Leksand.

Bjursås har sitt namn av en sjö, som ifrån kyrkan är belägen ungefär 1/4 m., Bjursjön benämnd, därav, att uti en å, som i honom inflyter, ha tillförne vistats bävrar, vartill åtskilliga tecken i träden ännu finnas: men äro samma djur sedermera alldeles utödda; efter orten däromkring allestädes är bebodd.

D. 4 julii. Sedan man över natten vilat i Bjursås prästgård hos P. Lundvall, var man uppe med solen i tanke att strax fortsätta resan: men som hästarna hade mindre lust till resan än vi, sökte de efter hemvägen, varav man blev till kl. 10 uppehållen.

Resan anställdes sedermera förbi *Baggbo* i Bjursås Såsbo i Leksands socken, Mårtaberg i Söderås, etc. i Rättviks socken, till vilken kyrka vi om aftonen efter 3 mils resa anlände.

Hela resan gick lyckligt, allenast var incommode, att folket ej var hemma och alltså våra

hästar strandsatta. Nödgades äntligen sätta in dem i Mårtaberget, där en pojke allenast var tillfinnandes, vilken vi anmodade att få binda våra hästar på gården, att där få en liten vederkvickning av det gräs, som växte vid knutarna och nedtrampades av fötterna. När vi hade vilat en liten stund, kommer en övermodig bonde från granngården, Olof Andersson i Löten, med yxan på armen, i fullt raseri, angripandes oss såsom våldsverkare, sägande sig strax skola skaffa håll på oss genom sina vänners hopkallande; vartill han hade några kvinnor i reserv. Hos honom hjälpte varken räson, vår nöd, betalning eller överenskommande, utan endast hans egna högmodsprincipier.

Äntligen sederade han sin pretention, emot 3 dalers erläggande, dem han med pock uttog.

Situationen utav landet var lik som förr, men ej alldeles så steril jordmån.

Sjöar voro små i varje däld, utom den stora Siljan vid Rättvik.

Floder ej heller några notabla: utom en liten, som gick till Siljan vid Rättviks kyrka.

Solen sken varmt hela dagen: vädret var behagligt och himlen klar allt in till middagen, då tunna moln begynte skymla för solen. Kl. 4 kom litet åskdunder, varefter regnade då och då intill aftonen.

Byarna ligga nog tätt, med ringa åker och mindre äng i dalar eller ock på sidan av bergen.

Petra vulgatissima liksom förr, allenast mindre sprucken och mer blandad med violsten, var vitaktig i moarna, men rödaktig i dälderna.

Allestädes rann ett vatten ur klipporna med rött ochræ sediment.

Stratum terræ i skogen var gemenligen så, att en *blekröd mo* gjorde basin och en ganska tunn *humus vegetabilis* betäckte: varemellan 2 fingers tjock, helt *vit mo* låg, vilken man tror ej vara annat än *humus vegetabilis*, nu förvandlad till ett purt mineral sand: helst hon var så tunn.

Petra helt lös, bestående av kvarts och spat, vid Lerdal i Rättvik.

Min. Koppar i *Dödsberget* vid Bjursås kyrka i väster ett streck nyligen uppfunnet.

Min. Koppar i *Kulljärdsberget* i Bjursås socken $^1/_4$ i väster om kyrkan, förmenas fordom varit gruva.

Min. Koppar i *Björnbergsgruvan* emellan Mårtarby och Sörås i Rättviks socken. Gruvan är redan förlagd, och ligger vattufull, havandes 2 sänkningar, varandes av 12 famnars djup. Malm fanns här ingen mer än en liten sten bland varpat, som höll gedigen koppar.

Berget här bestod av fin *petra ordinaria.*

Vittringen i dagen var röd och fräten.

Lap: graphicus ruderatus, visandes krig och fältslag vid en ström i mulet väder, låg bland varpet.

Vitrioleum album gedigen, som mjöl, växte utanpå några stenar.

Lind stod vid Bjursås prästgård; i trädgården körsbär, apel, päron, hassel. *Rubus saxatilis, Tussilago, Artemisia, Hieracium, Sonchitis, Alnus alba (heic vulgaris), Vaccinia nigra in sylvis ordinaria, Filix Butt:, Campanula serpillifolia,*

ubique copiosiss:, *Opulus* i full blomma, *Libbesticka* på bondgårdarna, *Pingvicula* hjortron, *Lentibularia minor*, *Betula nana*, *Oxycoccus*, *Pyrula foliis ovatis*, *Fragaria* copiose.

Bjursåsbornas bröllop. Vigas i kyrkan, gästerna äta ej utav sin egen matsäck, utan skicka malt och matsaker förut under namn av *brödskål*, vilken värdinnan emottager och gör commune. Ovanligt förefaller intet; utan att de, som äro ömma om sina hästar, rida då tämligen, efter ingen vill komma sist.

Vid *begravningar* hålla de vakstuva, kvinnfolken gå i process, likpredikan hålles och måltid.

Deras *hus* består av talltimmer, taken äro täckta med torv, näver och runda takvedstockar och hela byggningen simpelt byggd. *Skorstenarna* bestå av tegel, äro 4-kantiga med 4 hål på var sida i en oblong figur och krona ovanpå. Visthusen, som eljest kallas *härbren*, äro byggda på 4 stolpar, 2 alnar ungefär från jorden.

I *kläderna* differera de intet mycket ifrån Falumaneret, ty de bruka klädesrockar, små tröjor av kläde brukades av de äldre, blåa friströjor, gråa valmarsrockar med blåa klädesvästar, karlvanshandskar, skinnbyxor; klippa håret sällan. Kvinnfolken bruka mest huvuddukar, mössor av kläde och annat tyg, klädeströjor och kjolar, kalmuckslivstycke.

Deras *spis* är ordinär. Om vintern bruka de mycket kål och ärter, men om sommaren mjölkmat. Öl och brännvin fattas hos dem sällan. Den uti Dalarna bekanta mesosten och ystnings-

osten förekomma också här av åtskilliga slag, vilka på det sättet prepareras: mjölken silas uti tråg; när grädden stigit ovanpå och mjölken begynner bliva blå, så avtages grädden, mjölken hälles i grytan, varav göres ost. Sedan när man upphämtat osten, häller man antingen vatten eller mjölk uti mesan och låter uppkoka, då stiger ystningen uppå och blir ystningsost, sedan kokas den överblivna mesan ihop, tills hon blir tjock och kallas mesostsmör. Sedan då den blir tjock, rör man uti stadigt med en slev eller krägla; utav vilka bägge delar hushållet mycket behjälpes.

Deras *sjukdom* är mestadels håll och stygn, förutan de vanliga barnsjukdomarna, utom vilka ingen ordinärt dör.

Att gå uti kyrkan äro de flitiga, vart de hava med sig sina små barn, giva dem där mat och vad de betarva; vitlök och *tuggkåda,* brukas av kvinnfolken mycket i kyrkan.

På vägen emellan Bjursås och Rättvik observerades, att husen voro ännu på lika sätt byggda. Ett Ålshus, 1/2 mil ifrån Rättviks kyrka, förekom strax bredvid vägen. Litet längre fram voro i en bäck, som lopp åt Siljans vik, över 10 à 12 kvarnar, i vilka allesammans males om våren; emedan de om sommaren uttorka.

Emellan Bjursås och Rättvik voro ängarna mest slutta och steniga och helt löst gräs. På ett års linder fanns ganska högt gräs och löst. I Alsarby, 1/4 väg från Rättviks kyrka, har för någon tid sedan varit allenast 5 grannar och nu är det 50, varav följer ej, att hemmanen i

så många delar delade äro, utan de hava upptagit en stor del av skogen, som lätteligen går an, när de göra stenrösen här och där.

Emellan Bjursås och Rättvik är skogen av blåbärsris och *Erica* full, som gör marken steril, att alltså boskapen ej där kunna äta, utan marken står orörd.

När nya åkrar upptagas, gräves jorden djupt, varefter stenarna läggas ovanpå jorden, äntligen bortföras till gärdsgården ur vägen. Åkern är alltså av pur mo, som med gödsel tempereras till duglig åker. Vid gärdsgården ligger alltså ett kontinuerande stenröse, varuti stavrarna till gärdsgården fästas och alltså längre ifrån förruttnelse uthärda. Är alltså här lättare att uppsätta stengärdsgårdar än på någon annan ort.

Vid Bjursås kyrka syns ännu rudera till ett kapell, som stått förrän här blev à part pastorat, då det hörde till Åls församling.

D. 5 julii. Sedan man över natten väl blivit undfägnad av prosten herr N. Kumblæus i Rättvik, besåg man de omkringliggande kuriositeter, att man ej rykte upp förrän kl. 10. Man ställde resan avsides åt Rättviks kapell, ovan heden, betraktade 3 där upptagna silvergruvor och 2 marmorbrott; att man ej längre kommer till natten än till Kjärvsås.

Rättviks socken är mera slät än de förra orter vi träffat; i synnerhet ifrån kyrkan till kapellet. Mindre berg än eljest äro här också och konsekvent mindre små sjöar. Skogen var här mera fruktsam än tillförne, dessutom på heden mycket långa tallträd.

Hela dagen var mulet och regnade då och då. I Bodback gruva, som var grävd åt djupet något oblique, gjorde vi ett experiment med några pistolers lossande mot djupet av gruvan, vilket gjorde ett eko att jorden darrade, och det hördes liksom en sång i själva gruvan.

Rättviks socken, som hon håller mycket kalk, är hon rikare på mineralier och petrifikationer än någon trakt närliggande. Höll alltså dessa oss oppe hela dagen.

En kvarn visades oss i prostgården, som var gjord av en sten, som kallades norsksten och köpt ifrån Norrige vilken hade uti sig åtskilliga knölar, lika ärter, som gjorde kvarnen ojämn. Men när de blevo avslitna, malde man på kvarnen med salt, varav de kommo igen och slipper hacka henne. Stenarten är ej annat än en ordinär *petra alpina,* av vilken hela lapska fjällen består. Kunna alltså utan synnerlig möda med stor nytta av våra utarbetas.

Vid prostgården låg ett kalkberg, Hökberget kallat, av vilket Stjernhökarna fått sitt namn.

Bodbacks gruvor bestå av kalk, vit eller röd, av vilka den röda långt excellerar uti petrifikationer.

Den röda kalkstenen är full av vita petrifikationer, ja, så full, att ej en enda tycks kunna få rum (till). Baumans namnkunniga Höhle med de många utländska petrifikater äro häremot intet. Likväl föraktas de så, att man bryter dem att lägga i stället för torv på taken.

Petrificata, en synnerlig sort, lik en Belemnites, finnes allra överflödigast. De äro articulati

och stå liksom den ena kalken på den andra, med en columna, som går tvärt igenom. Varutav de äro petrificerta vet man ej. På Gotland äro de även funna. I intet äro de cochleæ, ej heller lakar, som somliga föregivit. Somliga äro överdragna med en skorpa, somliga liksom med blyerts polerta, *a.* Slipningen visar dem bäst, *b,* och de, som äro striatæ, rarast, *c.*

a. Petrificata finnas i stenarna ymnigare blandade än gryn i gröt.

b. Conchiter av *Conchis striatis* här copiose, *Conchites levis, Pectinites, Chamites, Ostracites, Musculites.*

Entrochi en otrolig myckenhet, *a,* somliga vridna, *b,* att man lätt och alldeles visst kan sluta, att (de) varit metmaskar, på vilken sats aldrig någon mineralogus varit.

Asteria, columnaris utvärtes, och invärtes 6-kantig, fanns här överflödigt, *Spongites* var nog rar.

Dendrites, helt vacker, vid Boda silvergruva, Corallites, *seu rami petrif:* allestädes ymnigt.

Härifrån går man till kalkbrottet, där det bryts till likstenar. Brottet går horisontalt, varefter stenarten, som en skiffer naturellt solverar sig, dock var lamellen till en hands tjocklek. Berget är av grå kalksten, med grönaktiga ådror och fläckar besprängt, varuti röda spintror och petrif. här och där lysa. — Stenberget ligger allenast ett kvarter ner under jorden uti en däld. Härav göras pelare och portaler, är mycket löst att arbeta. Gruvorna äro 2, ett litet stycke ifrån varandra.

Emellan var lamell ligger ofta rödfärg eller marga.

Silvergruvor beskådade man 3 stycken, alla i kalkberg, alla lång tid brutna, alla förlagda.

Bodbacks silvergruva bestod av vit kalk.

Boda silvergruva dels av röd, dels av vit, vilken klyver sig oblique, perpendiculariter.

Silvbergs gruvan, vars streck gick i N. och S.; där var matrix mest spat på alla sidor rödbrun.

I bergen här och där funnos *corpora fere globosa,* stora som muskötkulor, inuti av spat, som går *a centro ad superficiem.*

Mot aftonen kommo vi till Kärvsåsen, varest visades oss ett kalkbrott, Skärbacka kallat, av ett alltför underligt stratum. Nederst gick en klippa av kalk, på ena sidan i höjden, härpå låg en brun *lera,* helt tunn, vilken bränd sades giva en högröd färg. Här emottog en blå lera, till en alns höjd, som förmentes hålla litet silver. *Petra rotunda* uti denna var fullt uppfyllt med globeuse, *Argilla cærul argent.* något depresse, stora som huvudet, hårda och tunga grå kalkstenar, vilka sönderslagna antingen voro täta, *a,* eller *a centro radiati, b,* lämnade genom sina porer ofta en svett av *petroleo nigro, c.* Utav detta strato flöt ock petroleum ut. Härpå kontinuerade ett stratum av svartgrå *skiffer,* som var tung och i elden sprakade, såsom salt, *a,* dels var färgad med petroleo, i form av en *concha transverse abscissa, b.* Ovanpå detta tjocka strato täckte en *tät, svartgrå kalkstens-*

art, som släckt sprang sönder, då man därpå slog, var tung, sades lätt flyta i elden och mista sin tyngd.

Ängarna stodo nu i härlig blomma, vita av *Ulmaria, Parnassia* och *Leucanthemo,* gula av *Ranunculo acri* och *Hieracio pannonico,* röda av *Trifolio* och *Cirsio.*

Hedarna stodo kvävda av smala, höga tallar med lingonris och mossa övervuxna. Vid Rättvik vuxo röda vinbär, vid kapellet *Rubus vulgaris,* fallbär, *Lotus cornic:, Veronica chamædr., Gall. luteum, Lychnis mas & foem: fl. rubr., it albo, calce purp.* Landhavren förgick alla åkrar, *Sisymbrium verum* växte i en bäck, *Linagrostis minima, sp. simpl.* med *Juncello, radice implic.* växte i kärren, *Titymalus, Helioscop:, Filix ramosa,* ormknyel, *Chamomilla,* prästskallar, *Chærophyllum sylvestre,* hundkummil, *Behen,* smätjon, *Ros solis, Vicia alis serratis, Linum catartic., Carduus,* hjortron, heic hiobär, *Fragaria,* smultrebär.

Ormar finnas i stor myckenhet.

Aphis, cauda plumosa, satt på algrenarna, men merendels av tomt skal, som tyckts förbytt sig uti något annat.

I bondgästebuden i Rättviks socken tager var bonde med sig sin matsäck, lägger upp för sig på bordet var och en sin kost, dock på samma bord, varvid bruden och brudgummen sitta. Men brudens föräldrar laga allenast mat för prästen och de förnämare. När de ätit, dricka de (:vartill allesammans hava skjutit malt tillhopa:) och språka, till dess de ätit kvällsmål, då

begynna de att dansa och sålunda kan gästabudet 3 à 4 dagar å rad påstå. När prästen hållit sitt brudtal, så skänker bruden med brännvin, då henne tillbaka gives pengar. Begravningarna äro ordinära.

Husen äro överallt lika byggda, som tillförne anmält är, förutom att takvedstockarna äro kluvna mitt itu och skorstenarna på få ställen lika (dem) i Bergsgården, dock med kronor ovanpå. Eljest äro skorstenarna smalare och hava högre kronor. En kölna är vid prostgården, som för dess kuriösa ugn är värd att antecknas, vilken har dubbel valvöppning på nedre valvet innerst och på övre utåt, och var således inventerat av en bonde, för att gnistorna, som följde med röken, skulle slockna och ej komma i själva kölnan.

Kläderna äro här annorlunda än tillförne. Manfolken bruka mestadels till kyrkan blacka klädeströjor, svarta skinnbyxor, om vintern skinnpäls under, vita ullstrumpor, svenska skor mycket spikade, knäband med mässingstenickor runtomkring, knivslidor, bälte omkring (livet); eljest bruka de överallt svarta vadmalsrockar och byxor, skinnbyxor helt vida, om sommaren hava de 4-skäftade blaggarnsbyxor. Kvinnfolken bruka om helgdagarna svarta och röda klädeskjortlar, klädes- och gröna friströjor, svenska skor, också spikade, bälte utanpå med mässingsbeslag runtomkring, varpå hänger en kniv under namn av *ljunga;* om vardagarna bruka de mest svarta och vitaktiga vadmalskjortlar, om vintern tröja med päls under, om som-

maren 4-skaftsblaggarnskjortlar, skinnkjortlar, svarta vadmalsmössor.

Deras *spis* är ordinär, förutan ärtbröd, bröd med mäsk och kornmjöl blandat, agnebröd, allt tunt bakat, vilket de sätta in i ugnen, igenom det de linda kakan kring en stång och veva utav henne sedan i ugnen. Eljest bruka de ock tjockt bröd, när de äro borta. Deras mat är eljest ordinär, förutan att de var afton äta gröt, dels kokad hel hård av ärt-, dels av kornmjöl; blir något övrigt, så ätes till frukost, varpå de sedan kunna äta 3 à 4 gånger om dagen. De bruka ock äta smör, messmör och ystningsost i en massa sammanblandade.

Deras husgerådsaker äro ordinära: den bekanta skinnmatsäcken är överallt bekant.

Sjukdomen, varav de mest dö, säges vara blåsoten.

De i Dalarna bekanta *gäldarna* brukas ock, om vintern i fähuset, om sommaren annorstädes.

Hos prosten observerades ett öl under färg av ett franskt vin, vilket förmenas skola komma av det goda vattnet där å orten.

Vid kapellet observerades huru ett barn låg inom remmarna på en matsäck, som satt på ryggen på en hustru.

Angående grödan i Rättviks församling står humlegårdarna brav på sig, alla äro med tallris lagda. Råg växer där ej stort. Skönt lin, hampa. Kål, grå ärter, korn sades mycket degenerera och förbyta sig i havre.

Att göda sina svin taga de av tallträn barken, som de torka och sönderbryta.

I Bjursås och Rättvik äro gärdesgårdarna alla av grangärdsel med granband.

Emellan Rättviks prostgård och Boda kapell är marken mycket jämn, pur sandmo, skogen av lingonris full, goda vägar, en skön, lång och rak talltimmerskog. De träd, som de till timmerskog tänka bruka, dem hugga de nerikring, att de skola torka.

Åkern kultivera de på det sättet, att första året så de korn, andra ärter ibland korn, tredje korn och så det fjärde ligger åkern i träde.

Skjutande brukas där ej stort, utan med snaror och rävsaxar något litet.

Fiskeri brukas med nät och strandkrokar.

Alla utlagorna betalas i kol.

Boskapen ha de allt i sina fäbodar hela 3—4 mil bort, dess färg är mest röd och vit.

Rättviks församling bränner kalk och säljer den över mesta Dalarna.

D. 6 julii. Ifrån Kärvsås reste man med god väg åt Ore prästgård: 1 mil, därifrån till Skatungsbyn 7/4 mil, varest ibland 65 grannar ingen fanns hemma, mer än en som höll hållskjuts. Kunde alltså på gästgivaregården ingenting till vår tarv och nödvändigheter ernå; ty folket hade varit borta i 8 dar och väntades hem efter 14 dagar, varandes 4 à 5 mil borta på sina *kölar* eller avlägna kärrängar att hösta.

Härifrån till Orsa kyrka 1 1/2 mil, dit vi vid solens nedgång ankommo och togo vårt logement hos kronobefallningsmannen Erik Larsson.

Mest hela dagen hade man mo eller hedar att

resa över. Om morgonen blåste nordan. Efter middagen kom regn efter stark hetta, fast åskan inte hördes, men gick strax över.

Inemot aftonen kändes i dag, som i går, en söt och angenäm luft, som av ambra eller muscus, vilken förmenas kommit av en fin dimma, som uppgick bland de väl luktande gräs och örter, dock mest vid de sidlänta ställen.

Skiffern lades i elden, varav han sprakade, nästan som ett salt.

Källorna sades vara mycket hasardösa att dricka: helst det vattnet smakade som sötast och behagligast; i synnerhet som på mesta ställen voro kalkberg.

Granå bro var märklig att se, hur floden, som nu med ganska litet vatten framrann, skurit sig förutan genom en hög sandbacke även igenom hårda berget till 6 à 7 alnar, varandes bräddarna, i synnerhet på ena sidan, helt branta, ja somliga väggar alldeles perpendikulära.

Så länge heden kontinuerade, var jämnt land med tallskog, varifrån syntes i omliggande trakter stora berg med djupa dälder och skogar. De stora furuträden voro mest alla vridna mot solen och deras grenar vändes åt solen, varandes på norra sidan förkylda.

Orets prästgård låg jämte sjön Ore, som är 1/4 mil lång ifrån öster till nordväst, där han förmedelst en å kombineras med sjön Skatungen, som räcker nästan in emot Orsa kyrka.

De ordinära saxa voro röda, *a*, med vita eller blekare avlånga spintror, utan all mica, vilka slipade bliva skönare än all marmor, men äro

ganska hårda att arbeta. En del alldeles lik den ordinära vid Falun, *b*.

På heden emellan Oret och Skatungsbyn, $^{1}/_{2}$ mil från Oret, fanns vid vägen, strax under den tunna svartmyllan, en *gulröd humus*, som utan tvivel håller järn. Kan dock icke vara kommen av något mineraliskt vatten, som deponerat sediment; ty intet omliggande var högre. Hon kontinuerade hela trakten. Nedanför låg ett kärr med silverhinna, som man tror höll myrjärn.

Ochra fusca alldeles lik färgarenas och apotekarnas *umbra* fanns vid Kärvsås, varest hon kom under namn av myrjärn.

Ochra purpurea vel rubra fanns vid Kärvsås på en ort, Jerusalem kallad, skulle väl kunna brukas till färg.

Argilla hel fet, som en tvål och eldfast, grå till färgen, blev oss kommunicerad ifrån Skärbacken.

Ovan Oret funnos vid vägen åtskilliga kalkugnar. Här och där funnos till överflöd kalkberg.

Vid *Granån*, där man reste över, var marmorberg, alldeles lika Rättviks marmorbrott: fast dessa aldrig voro brutna. Notabelt var här, att då man slog sönder stenen, som var ganska tung, svettade han ut en svart luktande fetma eller petroleum, varav man kan sluta, att han inuti därpå lär vara mycket rikare. Han innehöll också som all annan häromkring fintliga *clavos pyxidatos*.

Ifrån Skatungsby åt Orsa sidan $^{1}/_{4}$ mil begyn-

te slipstensgruvorna vid vägen att synas. Man steg här av hästen att dem nogare betrakta. De lågo ej särdeles högt, fast jorden var högt uppkastad. Till antalet voro de nästan oräkneliga, den ena på den andra. Klyftorna gingo mest horisontellt, på dem låg en myckenhet sand. Bräddarna voro så slutta, att man på alla sidor kunde gå nerför dem, liknade mer gravar än gruvor. Här fann man följande stensorter.

En gråvit sandsten var den mesta, av vilken slipstenar tillredas.

En rödaktig sandsten fanns här ymnigt.

I somliga *stenar* satt helt fullt av *röda corpora* till liknelsen av sönderstött tallbark.

Då man samma corpora uttog, syntes de feta utanpå, såsom en hornsten, tuggade hade de konsistens av lack och liknade alltså närmast en röd *lithomarga,* den inbyggarna kallade blodsten eller bark. Alla slipstenar, som hade en sådan röd blodsten uti sig, hållas för de odugligaste.

Invånarna här i socknen, som sina mesta pengar ur dessa gruvor uppdraga måste, arbeta här endast om hösten, sedan de bärgat, vilket sker således: att det med ett järnspett, som i springorna inborras, kännes efter huru långt det klöv sig. Därpå begynner man sprängningen med järnkilar och $1\,^1/_2$ p. tung hammare med $^7/_4$ långt skaft, varpå drives till klyften avbrister. Den således vunna stenen föres hem att svarvas.

Equisetum aquaticum, Crista galli major gjorde *convalles* gula, *Epilobium maximum,* himmelsgräs.

Vid Gullerås by i Rättviks socken uti en äng står ett stort träd, som över hela landet hålles för ett sällsamt och ingen bekant species. Gemene man hade om samma träd åtskilliga relationer. Somliga mena, att det skall allenast blomma vid åtskilliga ändringar i republiken, somliga sade, att näst före kung Karl XII:s död skulle det ha blommat 2:e blommor, svarta och vita. De kalla det halmträd, i stället för almträd (emedan de där å orten bokstaven h pronuncera i begynnelsen på orden, när de av vocali a begynnas). *Hask,* forte corrupte pro ask. *Rökträ, Bästa.* Vi reste för samma träds skull ur vägen vid Rättvik åt Oresidan: endast att detsamma nogare beskåda. Det minsta barn visste var det stod. Vi fingo ock se det rara trädet, som var en ordinär lind. Slutes härav, huru lindträd häruppe äro rara.

Frangula, Myrtillus maximus, Linagrostis, spica simplici major, Rosa sylvestris, major.

Hortus pensilis eller en liten altan på 4 stolpar satt, jämte väggarna, brukade folket, med mull överlagd, att så plantor på, vilken skulle ha sin stora nytta på många andra ställen, där de bortfrysa, förutom, att han mycket starkare driver; emedan det torkande vädret både ovan och under kommer till mullen.

Artemisia Svet. buris, växer överflödigt i åkrarna.

Glandaria, Picus nigra, Urogallus major & minor, orre, Dalek., Grus, Corvus, Cornix, kråka, kaja, *Cantharus florum, cinereus, variegatus.*

Orets socken är i domesticis till större delen lik Rättviks socken.

Humlegårdar anläggas mest på gården eller vid väggarna i Orets socken, varest de med ris täckas, som med tiden skall ruttna, och efter de äro höga, förhindra att humidum av solens värme dissiperas, varav sker, att de om natten mer dimma giva ifrån sig, med en sällsam lukt, som torde göra något till saken till en människas hälsa, antingen att densamma uppehålla eller skada. Hamplukt skadar, helst i vatten incarcererad.

I skogarna lågo ymnigt nerhuggna tallar, till mesta delen barkbara. Vilken bark om vårtiden avflås, torkas, sönderskäres och till spis beredes åt svin eller boskap, varav de förra bli feta, de senare må väl. Eljest brukar folket samma bark i stor sädesnöd, torkad i bastugan, malen till mjöl och blandad med mäsk, säd eller hela axen, med agnarna tillgjorda.

Folket bryggar sällan: allenast ett par gånger om året, dricka mest vatten.

Notabelt är det att ihågkomma det eländiga folkets miserabla kondition, som då de bäst tänkt konservera livet, snarast destruera detsamma. De alla, som söka sitt förnämsta uppehälle genom slipstenshantering, hinna sällan över 20, 30 à 40 år. (Härav dömer man om änkornas, de omyndiga barnens och hushållets tillstånd.) Ty stenmjölet, ehuru mesta delen drages upp genom skorstenen, kommer dock en stor kvantitet genom de alltid väderdragande lungorna in uti *bronchiis* och *cellulis pulmonalibus*, där det

vidfästes av den slem och vätska de alltid äro befuktade med, av värmen bakas tillsammans: och som det ej kan smälta, växer till *tophos*, som obstruera blåsorna, varav bli bölder och rätt *phthisis*. Härav dömer folket strax, när någon rosslar i halsen och rycker på axlarna, att han redan intagit den kalk, av vilken han går i det tysta. De mena ock själva, att deras fatum ej dependerar så mycket av slipstensmjölet som mer av det vatten de dricka under arbetandet, vilket stannat i gruvan och tagit med sig några skadliga partiklar. Än mer då de svettiga och varma dricka det kalla höstvattnet. I kyrkan såg man ett par grå gubbar: men man fick veta, att deras profession var skräddare och skomakare och ej att gå i gruvan.

Notabelt ock, att deras hustrur och barn äro fria från lungsoten; där eljest phthisis hålles före vara en *morbus hæreditarius & contagiosus*.

Det berättades ock, att slipstenshanteringen inte särdeles lönar omaket: så att de, som därmed arbeta, under tiden, när brotten äro elaka, äta upp 3 à 4 gånger sin förtjänst: allenast ibland kunna de betala den därpå anlagda mödan.

I skogen sågo vi ganska många nederhuggna, avbarkade tallar, som ligga nere och ruttna bort, fast de till ved eller något annat kunde employeras.

På heden stodo stora timmerstockar långt sedan förtorkade, som till ingen nytta användas, utan förruttna; ty timmerskog är till överflöd.

Vid husen stodo kålgårdar på sandjorden, som

lätteligen av solens värme skolat förtorkas, om icke björkviskor, satta på södra sidan, hade gjort en behaglig skugga emot heta middagssolen.

Trädesåkrarna besås med rovor, sen de, med ris överlagda, brända blivit.

Plogarna äro alldeles lika Västerbottens vändplogar, allenast att vändaren är här av järn.

Barkningen sker med videbark etc.

D. 7 julii. I dag, som var söndagen, blev man kvar vid Guds hus, att det först besöka, varpå man inviterades av kyrkoherden mag. Schedvin till middagsmåltid, som så med rätter som med kuriösa observationer uti ekonomien visade sig resonabel och förståndig. Emot aftonen reser man härifrån till Mora prostgård 1¼ mil.

Orsa kyrka ligger rätt behagligen och väl situerad på en jämn hed, vartill på sydväst stöter Orsasjön, på norra sidan 2:e floder, av vilka den nedre kommer ifrån Oret, den övre ifrån Herredal. Den senare kallas Lilla och den förra Stora ån. Längre bort gå, som i en båge, ifrån söder till öster över väster höga *juga montium*.

När man reste till Mora, betraktade man på vägen, huru bergen, som ligga på alla sidor kring Orsasjön, äro på inre sidan åt sjön kultiverade med sädesåkrar, som ligga över varandra såsom kaskader.

Jordmånen är här av pur mo, vilken, om han rätt gödes, på en kort tid driver säden till sådan höjd, att man däröver sig förundra kan, e. gr. av vinterrågen syns här ett strå, som går till 4 alnar.

Himlen var hela dagen klar och solen sken varmt.

I söder synes långt borta Isundsbergen eller Middagsberget, ett bland de ansenligaste bergen i Mora socken.

I Lova berg och Orsa socken finnas brynstenar, ovanför breda, nedåt smala.

Ler fås här i socknen ej i någon stor kvantitet och de, som äga det, göra därav stort estime, emedan de kunna sälja till sina grannar. På sjöbottnen kan man få det igen, allenast ej så svårt vore att vinna det.

Tegel slås härav helt färdigt, något mindre än ordinärt.

När stenen är torkad, lägges han i form av en ugn i ett mälthus, varpå lägges kalksten, itändes och brinner av på 12 à 24 timmar. Veden lägges på inne och utan: dock utan lös ved, som ej för mycket lågar, emedan ugnen göres mitt på gården, inom husen, att han hel ej skall blåsa och brinna för hastigt. Härigenom få de både kalk och lera till byggnaden på en gång brända och bättre ler än på andra ställen, varigenom murar byggas på gamla ärliga och fasta maneret. Bruket till sådana tillarbetas av sand och släckt kalk, ju längre arbetad, ju fastare blir muren.

I kyrkomurarna allestädes däromkring sutto *petrificata spicata*, *pyxidata* i kalkstenarna.

. . *Hyoscyamus*, *Eruca foliis lanceolatis*, *Alisma*, *Plantago vulgaris*, *Plant: villos.*, *Pimpin.* med sin blomma gjorde ängarna vita. *Euphrasia.* Vinterrågen, den högsta man här observerade, var 4 svenska alnar i höjden, sällan något mind-

re, sällan högre, man sökte taga proportionen emellan de nedre kortare internodia och de övre, men ingen ackurat fanns.

Gr. nemoros. locust. pend., Gr. aqvat. polystach. Gallium Paris., Gr. anthoxanthon.

Aconitum växte i trädgården, med vilkas blad stek och andra rätter voro utstofferade.

Lurida terribiles miscent aconita novercæ.

Svanor ligga hela vintern i Orsasjön i älvsträcken, där intet fryser, varest de svåra äro att skjuta eller fånga, helst av bönderna, som tro att Gud och naturen dem privilegierat.

Blank lax sades finnas hela vintern i Siljan, utan att vända sin kurs tillbaka åt Österhavet.

Gös och *rudor* finnas här även.

Uti mest alla sjöar sades finnas örlax och mest i var abborre.

Kvidd kallas här gosillar, som nappa mycket lätt, ja fast ingen agn vore på kroken.

Gökungen såg hela resesocieteten här födas av en liten *Motacilla.* Han satt och pep helt stadigt, då hon med största trägenhet förde till honom mat; vilket allt vi uti kyrkoherdens salsfönster med egna ögon, icke utan särdeles nöje, sågo. En gosse gick strax ut och sköt honom åt oss, då han beskrevs.

Fransosen säger göken är en underlig fågel, som kokar skinka åt svensken.

I Orsa kyrka hade man tillfälle att betrakta folkets ajoustice.

Manfolk och kvinnfolk hade nästan lika tröjor, av vitt vadmal, bredare om livet än medianen, helt lösa och oproportionerta. Uppslagen

på armar och kragen blå. Nederst av tröjan är rynkad på kvinnan, men intet på mannen.

Kvinnfolken ha på huvudet en nästan 3-kantig klut av skär duk, att den kan näppeligen insluta håret, dock ej tillfyllest. Omkring det upptippade håret sitter en liten mössa, så stor att hon med möda kan insluta turen, är av lika tyg. Pigorna hava ingen dylik mössa.

I kyrkan hade några barn med sig, dem de lagt i korgar, flätade av rötter, efter lapsk fabrik, till formen kompressa och avlånga, med grepa eller båge att bära korgen med. Barnet vaggades häruti kontinuerligen under gudstjänsten, att det ej skulle skrika. Vid fötterna hos barnet lågo bullar eller skorpor att tugga åt det lilla och giva åt de andra barnen.

Här och där vid byarna stodo små uthus, byggda av $^{3}/_{4}$ brett timmer i diameter, av vilket var stock var kluven och dess flata sida vändes inåt.

Vid Mora är en stor bro över älven, som flyter på själva vattnet; men på det att små fartyg må kunna gå från bruket, består bron av 2 delar, vilka, lossade ifrån varandra, göra ett gap, att fartyget kan gå därigenom.

I kyrkan var nu ganska litet folk, allenast 47 manfolk; ty alla voro nu på sina kölar, som förr om Skatungbyn sagt är.

Över största delen av Orsa äro sandhedar; härav sker, att invånarna ha mager åker och ganska liten betesmark. Är fördenskull folket fattigt och ofta hungrar. De åkrar, som väl äro gödda, bära en märklig säd. Men som göd-

seln felar, kommer ock åkern till korta. Gödsel kan ej ernås av boskapen; emedan hö ernås ej av de torra sandhedar, genom vilket boskapen över långa vintern skulle uppehållas. Ja, ängen är i sig själv så mager, att den själv ock pretenderar gödsel, om den skall något bära. Sommardyngan fås intet; emedan då måste boskapen vara borta i fäbodarna, 3, 4 à 5 mil ifrån hemmet.

Härpå gjordes följande frågor:

1:o. Varför de ej ta upp kärrmylla att blanda med sandjorden, emedan den på andra ställer plär vara mycket fruktsam?

Härpå svarades, att kärrjorden fryser bort säden, såsom man ser, där myrar ligga nära inpå åkrar.

2:o. Den andra frågan var: varför de ej utblanda sandjord med ler, som på andra orter med mycken fördel praktiseras?

Svarades därpå, att ganska få av dem äga tillräckligt lera och hålles den här å orten i stort estime, helst som Älvdalsboarna nödgas för mankemang därutav resa allt hit, att densamma emot tämligt svårt pris sig tillhandla till sina murars uppsättande.

3:o. Frågades varför de ej nedhugga trånga skogen, kvistade honom och lät honom av sig själv ruttna, att svartmylla därav bleve på sandhedarna, i vilken gräs och äng väl fortkommer?

Härpå gavs till svars: att de ej få lov att borthugga skogen.

4:o. Frågade man, varför ej där kunde bliva god betesmark eftersom dock på åtskilliga

ställen befinnas gran, björk och en växa, på vilka ställen gemenligen eljest man plär observera att god jordmån är?

Svaret blev, att de få ställen, som slikt befinnes uppå, så nödigt behövas till bete, att man dem ej för den orsakens skull kan upptaga.

Rsp. att marken ej får inkräktas till äng, ty då skulle ingen mark vara övrig till att släppa boskap på. Vilket svar var insufficsant.

Kyrkoherden sade sig varit den första, som här sökt så råg, vilket lätt praktiserades för följande orsakers skull.

1. Ty råg och vete rensar åkern bäst från den här skadliga och ymniga lanthavren, ty dessa sädessorter växa hastigt upp och således förkväva lanthavren, att hon ej kan bära frö.
2. För fodrets skull, ty rågen blir högre än kornet.
3. Ty kornet torkas om sommaren ofta här på 4 dagar bort, men rågen gör skugga för sin rot och alltså växer hellre på sandjord än korn.
4. Att man om hösten får bruka åkern och så rågen, då hästar lättare bekommas än om våren, då alla andra dem behöva till sitt åkerbruk och alltså kostar en hästs dagsverke halvparten mindre om hösten. All åker drivs med hästar, en häst för plogen, ty jorden är lös.
5. De fattiga få då mogen säd 14 dagar förut,

där de eljest nödgas skära av det omogna kornet, att mala axen till bröd i nödtvång.

6. Att publicum måtte få ren säd.
7. Att prästen även måtte få rågtionde.
8. Korn måste mer gödas än rågsäden, ty korn fordrar alltid god svartmylla.
9. Ty man kan om våren förrän tjälen går ur jorden, släppa svin och mindre boskap på rågen och således konservera sin nödlidande boskap.

Oxar varken kunna brukas, ty de gå för djupt ned i sanden, ej heller behövas, ty en häst drager lätt plogen.

Att gödseln må bliva dess mer, hackas granris dagligen sönder i fähuset att strö under boskapen. Att granriset är ungefär halvparten med dyngan, vilket brinner tillsammans med dyngan och blir till gödsel. Hästdynga tager till sig mer granris, som hon hårdare brinner, härav sker att ock trädgårdsmästare bruka den till sina drivbänkar. Vebor är tall och grankottar med barr och mossa, samlas om hösten inemot helgonmässa. Läggs i stackar, strös under boskapen om vintern, giver ännu mer gödsel.

D. 8 julii. Låg man stilla i prostgården hos hr M. Joh. Emporelius, en man om 75 år, där man besåg hans vackra bibliotek och gjorde sig underrättad om folkets seder och bruk. Här fattades oss intet nöje, så i traktamenter som i konversie. Bondfolk, mankön och kvinnkön, kallades för vår skull tillsammans, att här leka, dansa och prata. Brud utsirades med ordinarie

skrud, att vi så mycket bättre måtte se landets maner.

Orten ligger behagligt, sjön Siljan på västra sidan, en stor flod på norra sidan. Jordmånen var ganska torr, av mo.

Vädret var behagligt och himlen klar hela dagen.

I dag var intet särdeles att observera i *mineralogicis* annat än i går, som man ej fick byte.

Echioides.

Rågåkrarna stodo helt vita av *Spergula* uti en tunn sommarråg. *Pentaphyll.* Moris., *ubique copiose. Senecio. Turritis maxima. Thlaspi.*

Med en otrolig myckenhet av hjortron blevo vi här ackommoderade, såsom ock med smultron i går uti Orsa.

Uti sjön Siljan finnas följande fiskar.

Grönsik, ryssing, blikta, ål, abborre, idbarn, ruda, gärs, nors, som här föga luktar, mört, löjor, strävling, harr, lake, nejonögon, blanklax, grålax, örlax.

Grålax fås hela vintern över, men de andra slagen ej. *Pungitius aculeis decem,* gårkvadd.

Man- och kvinnfolkskläder beskriver man här över Mora socken.

Kvinnfolken hava på huvudet ett 4-kantigt kläde av slessing etc. lagt på varannan så, att det nästan är 3-kantigt och näppeligen insluter huvudet.

De gifta hustrur hava härinunder en liten mössa, som täcker det kringvevlade håret. Men de ogifta intet. *Livtröjan* av grönt kläde eller kjärssing, jämnt efter livet på ryggen; men ej

framtill så jämnt proportionerter. Skörten på henne äro 4 delar, var del har en kil. Alla sömmar äro betäckta med smalt grönt band.

Halsklädet sitter om halsen, nästan till formen av en kort och smal nattkappa.

Halstrasan ser ut som ett ärmkläde, hopfäst under hakan med en stor mässingsnål, som har vid sitt huvud några romboidala mässingslöv hängande.

Kjorteln ser ut som ett livstycke, är röd, gjord efter livet; varvid är sytt ett svart skört, som går ned mitt uppå benet. Vid bringan snöras tillsammans medelst 4 par tennmaljor.

Bältet är vid pass ett par finger brett av älgläder, med mässing på åtskilligt sätt beslaget, vars rem hänger ned till knäna.

På vänstra sidan hänger på bältet medelst en liten kedja ett 4-kantigt nålhus, öppet nedtill, varuti indrages en stopp att fästa nålar uti. På en annan dylik hänger nyckeln. På en rem hänger kniven med slidan.

Strumporna äro röda av kjärssing.

Skorna av 2 tvärfingers tjocka näversulor med läder endast förvarade.

Klackarna lätt pinnade och spetsiga, hopdragna med remmar. Runtkring sulan spikar i samma ordning, som sömmen skulle gå, inslagna, att sulan ej så snart må förnötas.

Förklädet var långt som kjorteln. Linnet, med några tvärlinjer av knypplade spetsar; vid förklädsbanden hänga vippor, framtill ned.

När bruden klädes, lägges på henne krage, lik ringkragar; men så stor, att han går kring hela

bröstet, av kläde gjord, vilken allt över är utgjord med påsydda band och silverkedjor, varpå fladdra löst de liggande silverkors och inbundna medaljer.

Kring halsen hänger silvkedjan, den de förmögna utanpå kring kläderna, då de väl vara skola, med dubbel omgång hänga.

På huvudet sitter en stor silvkrona, inuti med bandrosor betäckandes håret.

Nedåt ryggen hänger det långa håret löst och utslaget. Om livet sitter silvbältet.

Manfolken äro klädda i vita tröjor med blå uppslag. Byxor 2 par, av vilka det undre är av linne, som går nästan ned till skon; det övre av renhud vitt, bindes vid knäna. De där nedanför hängande byxor, som kallas *husor,* kvalkas gemenligen upp till knäna. Skorna äro tämligen lika kvinnfolkens med bredare klackar. På huvudet en liten blå mössa med rött kläde nerikring.

Notabelt är att kvinnfolk alltid bära på vänstra armen ett par alnars långt kläde av allahanda slags färg och tyg.

I kyrkboken såg man bland de dödas antal en ganska stor hop av gammalt folk, till 70, 80 à 90 år. Deras dödsorsak har gemenligen varit stygn. Ofta hetsig feber, vattusot och lungsot. Frossan får ingen, som inte varit neråt landet på herrarbete.

Utanför porten sättas 2:e höga, smala, avbarkade granstänger vid jultiden, hinc julstänger, vilka stå sedan hela året igenom, där de till annat ej nödvändigt behövas.

I dyngstacken sättes ett kors av ett par tvärfingers bredd, skuret i tunna blad och löv, som slås i krok på alla ändar, gjort av tall.

Taket täckes med granbark, var ovanpå ligger näver, därpå kommer takvedstockar.

Boskapen är gemenligen vit. Fast han föres hit av annan färg och storlek, ändrar han färg.

Vid floden, som stadigt fräter bort den lösa och mofulla åkern, slogs ned långa pålar med ris och sten fyllt emellan.

Mestadels sås här blandsäd, råg och korn etc. harvas efter, allt tillsammans eller ock 2:e slag allena tillsammans.

Finnar äro också häruti församlingen, ungefär 15 mil ifrån kyrkan. De äro mestadelen välbehållna. Föda sig med svedjande, fiskande och skjutande. Hava helt åtskilda seder ifrån dalkarlarna, såsom ock kläder. Ibland sederna är ock det, att de hålla lördagen helig och därpå inte arbeta.

Man såg här jullar, byggda i fähuset upp mot taket vid bortre gaveln, lika badstugu altaner, på vilka drängar ofta ligga med sina *amasiis*, mest natten för söndagen. Lukten säges vara behaglig av granris och dynga.

D. 9 julii. Reste man om morgonen ifrån Mora prostgård, västra vägen vid floden, där man var uppe på ett av de 4 namnkunnigaste berg i Dalarne (Evertsberg, Gåfshus, Västberg, Isundsberg), nämligen Gåfshusberg. Reste förbi Västberget, det krafterna och natten ej tilläto att besöka. Kommo sent om aftonen efter mycket vilsefarande om vägen och förhinder av

floden, den man på många ställen med fara sökte över resa, till prästgården i Älvdalen.

Himlen var blandad med några ljusa moln alltintill middagen, varefter intet kom något regn, utan solen sken ganska hett, helst på sandmon, som kontinuerade alltifrån Mora till Gåfshusberget.

En lång ås vid namn *Hulubiär* följde vi en lång tid, som sades gå allt upp till fjällen.

Hela vägen låg Dalälven när intill på högra handen.

Gåfshusberget, som ligger mitt emellan Mora och Älvdalen, så att därifrån till bägge kyrkorna räknas 2:e mil, gick vi på. Berget var i norr och nordost som brantast.

Vi gingo upp på västra sidan, där berget var sluttast. Överst på berget hade man en härlig prospekt. I väster synes *Lima* och *Särna* fjällen, i norr strax älven, varöver låg vilda skogen. I öster Orsasjön och kyrka. I söder Mora kyrka, sjön Siljan, Sollerö kapell, Isundsberget eller Middagsberget. Överst uppå hade fordom stått en vårdkase.

Överst på spetsen av brantaste sidan lossades pistolerna i höjden och åt djupet. Därovanuppå hördes smällen helt kort, just som han strax blivit kvävd, men lång tid därefter dundrade i de föreliggande berg såsom åskdunder.

Några gingo ned på den allra brantaste sidan, där alldeles omöjligt sades vara att komma ned, på det vi nedanför måtte höra smällen, som hördes ej skarpare än däruppe, men kontinuerade ganska länge utan interruption. Förrän man

kom till första fjärdingsstolpen låg bredvid vägen en surbrunnskälla på vänstra handen vid Morkarleholm mitt emot Bogg Hindriks gålen. Hon hade sin goda ockrasilverhinna, lukt och smak.

3 1/3 ovanför Oxberget, innan man kom till Väsberget, låg på vänstra handen, bredvid landsvägen, en surbrunnskälla av notabelt vatten, *Sat. Sap.*, med en röd jord omkring, såsom i Falun. Rann ut på norra sidan, varöver gick en bro.

Allt landet intill Gåfshusberget var sandhed. Sedermera begynte bli bergaktigt med klapprig jord.

Vid Älvdalen växte säd och gräs härligen, men tillförne nog matt.

Ordinära stenarten var mest hela dagen röd med små ljusa partiklar uti som vid Orsa.

Gåfshusberget bestod nedantill av samma sten, men ovanpå av en fin gråsten, som delade sig i romboider.

På samma berg fanns en annan finare röd sten.

Även ett särdeles slags kalksten.

En röd mo, på vägen emellan Siljan och Läde.

1/4 mil förrän man kom till Väsberget fanns på vägen en sand, som tyckes kunna tjäna till timglas.

Vid sista surbrunns vatten fanns ett stycke därifrån en brun *humus ochracea* som vid Falun.

Vid samma surbrunns källa fanns en god ockra.

Vår botanicus var i dag med skjuts, reste allena, hade alltså intet tillfälle med de andra konferera, dock blev följande observerat:

1:o. *Ophris minima* växte copiosissime vid sista surbrunn.

Lychnis montana, floribus rectis, albis, på Gåfshusberget.

Ovanpå samma berg växte små asp, hög ljung, med vit mossa.

På nedergången av berget växte *Polypodium, Filix hirsuta, Lycopodium foliis Sabinæ, Carex capsulis reflexis.*

Manshöga apelträd voro satta i ängen i Väse och Älvdals socknar.

Picus variegatus blev skjuten i ett träd, men hade förut sig så med klorna fästat, att han sedan på dem blev kvarhängande. Stora lomen med tovs i nacken. *Skräckan* med sina ungar. 2:e slag. *Gladan.*

Fäbodar ha de här på orten, 2 eller 3, byggda som andra små gårdar, uti vilka de flytta ut om vår, sommar och höst, likasom stadsfolket på sina landsgårdar, därest de ha sin åker och äng och betesmark åt sin boskap, levande till större delen av sin mjölkmat.

Gäldar brukas ock här.

I Mora socken, Färnäs och Sollerön göras båtar till salu, formen är lik lappbåtar, men större.

Kvinnfolken, som kvar äro på sina fäboställen, gingo nu uti skogen att stryka löv, bärandes vardera sin näverkasse. Av björken drages lövet av med händerna, på det trädet ej må ska-

das, utan man vidare ett annat år må kunna ha nytta därav.

När folket far bort att hösta, lämnas ett par utlevade gummor och hos dem alla barn i byn, som dem sköta skola. Dessa hava sitt uppehälle av några getter, som mjölkas, varande varje barn en eller flera av dem tilldelade. Getter följa ock med lövstrykerskorna i skogen eller slåttermannen i ängen att få av dem grötmjölk var afton.

På några åkrar, som nu vilade, växte landhavren helt tät och stor, som hade hon varit sådd. Vilken avslogs till ett behagligt hö.

Tallbarken uti skogarna torkades på samma sätt som hö på hässja, således att flera barkar lades ovanpå varandra uppå varje stång.

På de stora hedarna fanns här intet annat växa: allenast vit mossa och ljung; så att dessa orter för den orsaken skull syntes alldeles obrukliga, därest ej ljungen till någon nytta torde kunna användas.

Kärrorna, på vilka de föra sin säd och andra saker, äro hjulen svarvade på av ett stycke, vars diameter i höjden är 2 alnar, i tjockleken 4 tvärfinger, beslaget omkring av järn och dubbla spikar. Axeln är av järn, så länge som han går genom hjulen och ett kvarter innanför. Borterst på kärran äro 2 uppståndare ett kvarter höga, vid vilka diskus av kärran med 2:e järnkrokar fästad är. Diskus är 1/4 cylinder en famn lång.

D. 10 julii. Som man ej anlände förrän vid midnattstiden, vilade man följande dagen över

uti Älvdals prästgård. Emellertid besåg man kyrkan, var ut och fiskade och sökte förgäves länge att få en fyrfotad fisk, som sades springa upp i träden, den man tror vara *Salamandra aquatica*.

I kyrkan visade oss vår nye *Geographus* en sten på gången liggande, med åtskilliga karaktärer *reticulatim* utstuckna: varest alla utritningar voro tjocka som ett halvt finger och *spatia* däremellan litet upphöjda; men att det ej var någon *lusus*, visa de *foveolæ*, som jämnt följa efter upphöjningen.

I Älvdalen och allt här uppför voro husen mycket bruna och solbrända av starka middagssolen.

Bredvid prästgården rann en liten bäck, i vilken alla stenar voro mörkbruna; vilken färg dependerade av den i jorden kringliggande järnmull eller myrmalm, som av vattnet solverad blivit till vitriol. Bekant är, att all järnvitriol är korrosiv och färgar svart.

Strax vid kyrkan, i öster, var en liten tjärn, den man sökte fåfängt finna djupet uppå vid själva brädden med en 3 famnars lång stång, som bredvid stranden var till finnandes. Ty lösa dyn gjorde ingen botten.

Bredvid prästgården låg på en jämn plan några små gravar, varuti fanns en blekbrun mo, som höll starkt järn och kallades *myrmalm* eller *myrjord*. Här hade man tagit malm till att smälta järn av, som sades bliva segt, varken kallbräckt eller rödbräckt.

I samma gropar funnos platta, avlånga, lika

till färgen skapade kroppar, vilka avbrutna visade uti sig en gedigen järnrand, notabelt.

Emellan den förr omtalade lilla tjärn och myrmalmen funnos åtskilliga helt vita stenar, som inuti voro brungula och höllo en fin kalk.

I rännan, där vattnet kontinuerligen runnit, till en tvärhands höjd, vuxo på bottnen under vattnet en hel hop små saffransgula *Pezizæ*, till storleken av en stor ärt. Formen representerade en *conum inversum*, vars diskus var konkav och margo med små hår besatt.

Vid tjärnen växte *Cyperus min.*, *Scheuchzeria*, *Carex pend.*, *Carex spica respersa*, *Scirpus radice impl.*

På kyrkogården växte *Absinthium*, *Chamænerium*, *Fumaria*, annorstädes: *Pingvicula*, *Andromeda copiose.*

Rubus Fragariæ foliis växer vid sjöbrädden. Ljumska copiose.

Körsbär, som här i orten tillförne ej kultiverats, har hr pastorn i år insatt, med vad frukt lär tiden visa.

På väggen var uppspikad en stor örn, vars vingar voro svarta, med vit rand mitt på, fötterna ludna och gula. Stjärten vit, men ytterst svart.

Gosillar funnos här i en damm och voro så spaka, att de gingo in uti handen.

Vid den nämnda tjärn blevo vi överhopade av en makalös hop mygg, vilka sågo ut som små flugor, helsvarta, med vita vingar och en vit ring kring vart ben.

Spindlar sprungo åtskilliga i kärren, till fär-

gen grå, men med 2 longitudinella svarta linjer bestrukna. Alla buro de med sig ett vitt klot, varuti deras embryones lågo.

Vid takfästet var nöje att se hur svalan byggde sitt näste och strax där bredvid en *vespa* sitt bo: där likväl svalan lever av dylika kräk.

Appendix ad diem 9 jul. När man reste från Mora åt Älvdalen, fick man se bredvid vägen 3/4 mil ovan Mora ett sällsamt maner, som folket här brukade. Bredvid vägen stodo några tallar, varpå voro uppspikade vid pass 120 listor e. gr. i ett träd voro 56, i ett annat 35, ett annat 14, ett annat 10 och ett annat 8. Var lista var vid pass 1/2 aln lång, 3 tvärfinger bred, svart med utskurna bokstäver, som lyste av, tvärt vita. E. gr. Salig A. O. S. död 1670, d. 10 juli. Den äldsta man såg var 1670 och alltsedan kontinuerat. När folket föra sina döda åt kyrkan, vila de gemenligen på detta stället, då de hava upp med sig samma dödas namn skrivit på en dylik lista, den de slå upp i dödsträdet. Havande gemenligen varje by sitt träd.

Dansningen i Mora, långdansen kallad, var att observera, det 4 slag gick på var takt, av vilka det sista stampades hårt till ett tecken, att takten då slöts. I varje takt, då de gingo i ring, gingo 2 steg utför, vidgandes ringen, de 2 senare inåt, hopdragandes ringen, liksom alla ville tillsammans att stampa för näsan på varandra.

Sjukdomar i Älvdalen äro styng, tjocka fötter, torrvärk etc.

Pastor loci hade här först begynt med pota-

tisplanteringen, vilken han kommunicerat med bönderna och drivit så vida, att han själv fått tionde därav; men begynner nu taga av igen genom böndernas försummelse, helst rötterna åstunda fet jord. Tyckes dock, att en så nödig sak ej borde läggas avsides av det eländiga folket, som här årligen måste betjäna sig av bark- och mäskbröd. Projekteras att sätta dem i myror, *Sat Sapienti.*

Folket i denna socken går inte ned i andra provinser att arbeta som morakarlarna. Emedan Mora socken är mycket mager på spannmål, ej heller har någon annan särdeles förmån, varigenom penningar vinnas kunna till nödiga utlagor och omistligt bröd. Ty nödgas mest allt manfolket över hela socknen i påsktiden neråt landet att där arbeta med uthuggande, gravande, murande, dikande, timrande; varuti de till midsommartiden kontinuera, då de gå tillbaka igen hem till sin höst. Kvinnfolken emellertid driva åkerbruket. När allt är inbärgat, resa de andra gången ned och bliva kvar intill Allhelgonatid.

Uppom kyrkan i Älvdalen smidas liar av 200 stycken vid pass; men nedom kyrkan boende, 200 stycken ungefär, göra laggkärl, dem de föra nedåt landet och föryttra, dels för pengar, dels för säd.

Men liarna att köpa kommer folk hit dels ifrån Norrige, Härjedal, Hälsingland, Jämteland, Öster- och Väst rdalarne; med det, som då övrigt är, fara de utför landet till stora Tuna och där hålla de sin marknad om pingst.

D. 11 jul. Denna dagen var man även över hos hr pastor Näsman.

Vår geographus förde oss sydost åt ett berg, Hykie kallat, i Mora socken, 1 mil från Älvdals kyrka. I ditresan låg vägen förbi en oupptagen surbrunn $^1/_4$ mil från kyrkan i nordost strax vid vägen. Man steg till sjöss vid Näs by, där man seglade in till bergsroten.

Sjön var $^1/_2$ mil lång i öster och väster, men drar sig litet åt ändan i sydost. Kallas Lömsken eller Nässjön, på vilken var en holme på östra ändan, nära intill norra brädden, som kallas Lömskeholmen, var ganska liten, med två tallträd besatt, och gjorde delningen emellan Mora och Älvdals församlingar.

Bönderna här i församlingen, förutom det att de bruka runstavar, skriva än i dag sina namn och bomärken med runska bokstäver, som synes på väggar, skötstenar, skålar etc. Det man på intet annat ställe i Sverige ännu vet kontinueras.

Man examinerade surbrunnsvattnet, som hade ganska stark ockra; men föga någon *odorem sulphureum*. Brunnen var belägen mitt på en brant backe, vid pass 7 famnar ovanför det nedanom liggande kärret. Utsprånget är på norra sidan mycket starkt med 3 ådror.

Hykieberget låg på en mycket sidlänt ort; men var däremot ganska högt, att det med rätta må sägas trotsa de 4 i Dalarne namnkunniga berg. Man gick upp på västra sidan, där det var någorlunda slutt. Överst på hade elden fordom härjat; varpå dock stod kvar några

strödda träd med ljung på en steril mark. Berget bestod av hårda klippor och sten. Häruppå hade åtskilliga utgrävt sina namn; det vi ock gjorde vid en tall, som överst bestod av en ansenlig markvast eller plica, med följande ord: membra societatis reuterholmiano-dalekarlicæ 1734 jul. 11.

Södra och östra sidan av berget var brant som en mur, av ren sten, som inte var kluven, till en otrolig höjd. Preses tog med sig alla 3 naturalisterna utför de brantaste klipporna, att examinera vad naturen gömt under så stark fästning. Intet särdeles funno de mer än en pur livs hasard, där de sitt kära liv den ostadiga lyckan emellan de lösa klippor kommitterade. Nedanför branta bergsklippan låg en smal grön plats runtomkring på öster och söder med varjehanda örter utsirad, vilken, efter gemene mans utsago, sades vara kuriösare än mången *hortus Botanicus*. Nedanför dessa klippor låg sten på sten, att man med största möda kunde hinna ned till bottnen av en så ampel grundval, som naturen gjort hade.

Ovanpå berget åskådade man med största nöje de vitt omkring liggande orter, e. gr. sjön Siljan och Orsa, Mora och Orsa kyrkor, Isundsberget, Gåfshus- och Väsberget samt Leksandsbergen.

Enär vädret är klart, synas även därifrån själva fjällen.

På södra sidan, där berget var perpendikulärt, stod en klippa på den andra av en famns bredd, 1/4 alns tjocklek, ungefär 5 famnars höjd.

Intet långt därifrån syntes ett hål nedanför, varom åtskilliga historier voro såsom denne: att en man en gång varit därinne och sett rummet som en stor sal, men blivit där så konfunderad, att han ej vetat själv varest han varit. Här upptill proberades åtskilliga omöjliga försök att komma dit upp. Omsider hasarderar zoologus ett desperat experiment och såg, att detta ej 2 alnar inåt var öppet, förrän hårda berget emot tog. Att komma ned var för honom större lycka än konst.

Vid surbrunnen var en stark ockra.

Däromkring låg en röd humus.

På vägen syntes ett berg, Käringberget kallat, ur vilket kommunicerades kristaller, som däruti ymnigt skola växa; fast man det ej hade tillfälle att examinera.

Vid berget, nere uti stenskärvet, fanns ymnig porfyr med röda isprängda korn och linjer, som till slipningsprocessen långt högre böra rekommenderas än den för detta bekanta porfyren från byn Klitten, fast även här fanns av dylik sort.

Saxum colaseum, spatosum, cum globulis aliis, saxosis, liksom klappur lågo inuti stenen, *manifesto indicio hic olim mare fuisse in summo montis Hykie apice reperiebatur.*

Ibland samma malm fanns även en annan fin marmorart, till färgen brun med vitt *stratum supra stratum.*

Även fanns här ett sådslag, som alltid plär giva anledning till metaller.

Förutom det, att vittring låg även bland stenarna, som alltid plägar giva anledning till metaller.

Ibland örter funnos *Byssus terrestris* eller ett vitt skorv, som sätter sig på jorden. *Lycopodium dichotomum, Sparganium palustre et aquaticum,* som flyter på vattnet, *Equiset. sylvat. tenuifol., Lotus, Veronica Mas, Muscipula montana* på berget copiose. *Alnus incana, seu viridis.*

Vid berget, där de många rara örter sades finnas, *Acer tilia, Polygonatum foliis amplis, Verbascum hirsutum, Viola in summitate fructifera, Polypod. trichomanes, Pyrola unifl., Geranium rubrum seu Robert.,* men allra rarast var *Astragalus, seu Glycyrrhiza germanica,* som man ej i Sverige sett mer än en gång i Skåne.

Om morgonen bittida sköts på vägen en *Picus variegatus* med sitt mångkantiga näv. Strax därpå angrep hunden en hare, uti vilken intet synnerligt fanns. I den så kallade grottan fanns intet annat än *Papiliones plani, cinereo-albicantes, zonis fuscis.*

Vid hemgången fann man en kvarters lång orm, vars rygg var med en *linea longitud. dentata, fusca* besprängd, dessutom var hela ormen grå, förutan svartaktiga fläckar mitt emot var tagg på linjen. Magen var brun med en svart punkt vid ändan av vart fjäll. *Gula* var *pallida* och *labium superius, secundum marginem* vit. *Iris oculorum ignea, cum pupilla perpendiculari, nigra.*

Gemene man här tyckes hava ett sällsamt hu-

mör, vara tystlåtet och submist; men därjämte nog suspisiöst och kaprisiöst.

De äro gemenligen klädda i vita vadmalsrockar med gröna uppslag. Bruka inga husor, men dessutom kläda sig tämligen likt Morkarlarna.

Kvinnfolken bruka svarta vadmalströjor med röda uppslag.

Ärtbröd brukas litet här, dock blandat mer med mäsk och agnar, som följande exemplaret visar.

Lundsfisk beredes så, att om vårtiden, då fisk fås till större kvantitet än användes till daglig föda, rimsaltas han uti eget blodvatten i träkar och gömmes till vintern, nedgrävd i skogen och jorden som kål, då han har ungefär samma art som sur strömming eller sur sik.

Jorden i ängarna är långt bättre här än i Mora; ty här är mer klappur och mylla än på andra ställen. Här förkyles ock säden sällan, efter hon ligger närmare spelande vatten och berg.

På hedarna finns vitmossa, vilken i vått väder samlas och till foder förvaras.

Den myckna ljungen, som här så ymnigt växer, tycks ock kunna bärgas och givas boskapen till foder, såväl som hästdynga, som om vintern brukas till föda för boskapen.

Kornsäden giver här större korn och kraftigare, varav ock blir mer öl än annat. Hampa sås här nog, men lin litet; tycks dock att invånarna kunna, såväl här som i Hälsingeland, göra sig nytta av ymnigare lin.

D. 12 jul. Man blev förmiddagen stilla, förutan det man allenast besåg en järnkälla, belä-

gen från kyrkan $^1/_8$ mil i väster ovan floden och länsmansgården.

Eftermiddagen anställde man resan åt Särna; men som i vägen låg en 6 mil lång skog, vilken begyntes $1^1/_2$ mil från kyrkan, tänkte man vid samma by närmast skogen vila natten över, att man så mycket lättare dagen efter den kunde överfara utan att ligga på skogen. I vägen såg man först $^1/_4$ mil ovan kyrkan hur Dalälven fick en ansenlig gren på östra sidan, som kallades Rotne, av den bredvid liggande by med samma namn. Ett litet stycke ovanför, mitt för samma by, låg en bro över Rotneälven, den man överfor.

Två stenkast ovanför samma bro bredvid vägen, stod ett sällsamt träd på högra sidan, det åtskilliga höllo före vara mycket rart slag.

Vid pass $^1/_2$ mil ovan kyrkan låg en by, Lokan kallad.

Vid pass $^3/_4$ mil ovan kyrkan begynte holmar allestädes i floden synas, av vilka den nedersta var den största.

En mil från kyrkan delade floden sig även i 2 grenar, av vilka den östra gick förbi Brunsberg.

Hela vägen låg på östra sidan jämte Dalälven. Anlände om aftonen, $^6/_4$ mil från kyrkan, till byn Åsarna kallad, varest var ett litet kapell, i vilket 4 gånger om året gudstjänst förrättas.

I dag var, såsom tillförne, vädret ganska hett, med solrök och stilla väder. Mot aftonen begynte himlen med moln betäckas.

Mineralkällan tycktes, efter smak och lukt,

visa det starkaste surbrunnsvatten, satte en tjock, gul gyttja, låg situerad i söder på en liten slutt backe med rödbrun mull, 1 famn vid pass högre än det nedanför liggande kärret.

Gyttjan i surbrunnen var en gulbrun ockra.

Den röda, ovanför liggande jorden var järnjord lik myrmalm.

Från Käringeberget i Älvdalen kommunicerades långa smala kristaller helt rena och vackra, varest de sades finnas i stor kvantitet.

Vid floden, jämte Älvdals kyrka, såg man först *Euphrasia alp.*, *coma purp.*, vilkens frö med vattnet förts hit från fjällen.

Det rara trädet vid Rotnebron var fuller en ren gran, men ganska rar variation, i det att dess grenar voro längst ned vid roten, de på stjälken sittande helt glesa och strödda merendels *verticillatim* som på en tall, vilka rami sällan hade över en eller annan ramulum, och dess *folia aciformia* stodo ej *pinnatim*, utan *undiqve sparsa*.

Species erat hybrida et Abiete et Pinu progenita.

Mitt för Loka by, på vänstra handen vid vägen, gjorde *Vicia multifl.* med *fl. albo*, som så sällan finns, ängen vit.

Dessutom sågs *Gramen caninum, radice repente*, *Pedicularis* och mjölbärsris.

I Älvdals socken planteras överflödigt den rätta johannislöken, vilken sättes i god, fet och dyngad jord, varpå strax tillförne är bränt ris till aska. De sälja honom till de kringliggande socknar, varest han, helst av kvinnfolken, så-

som det raraste aroma i kyrkan tuggas. Samma lök kommer ej så fort i de omkringliggande socknar.

Uti zoologicis remarkerades inte något synnerligt i dag mer än allenast refererades av dem bäverns ekonomi väl hade sig bekant, att han inte äter någon fisk, utan lever av *radicibus Nymphææ aliisque.*

I Falun och allt ovanför till fjällen brukas ett synnerligt maner: kvinnfolken, sällan karlarna, tugga i kyrkan och annorstädes ett slags kåda, på särdeles sätt preparerad, den de tugga, varav spottet flyter starkt och utspottas. Säges förtaga sömn och fördriva skörbjugg. Åtminstone gör han rent tandkött och tänder. Samma tuggkåda prepareras så: man tager den klaraste kådan, som fås på gran, den tilltuggas av vallkullor, pojkar eller käringar, tills kådan blir vit, seg, så att hon kan dragas långt emellan tänderna, ju längre hon kan dras, ju bättre sägs hon vara preparerad. Den otuggade smakar mer besk och hänger mer vid tänderna. Sådan brukas och säljes åt Falun i åtskillig form. När hon tuggas, exciterar hon starkt *ptyalismum* och säges med tiden förskämma tänderna. Hon brukas i munnen, tills hon blir röd, hård och tröttsam att tugga. Denna process tycks vara föga delikatare än persernas *foeda sævacea* eller samlade spott efter de tuggade betelbladen, som det blir en dryck för magnates.

Rågdeg är en rätt, som här brukas och sålunda tillagas. Man slår kokhett vatten uti ett kärl med rågmjöl, rör det ihop, att det blir som

ett klister eller tunn gröt. Detta strykes på bröd, kallt eller varmt, eller doppas brödet däruti; har man smör ibland, är det så mycket delikatare och ätes när man behagar, helst om mornarna.

Asse är ett slags bröd av bark och litet mäsk, bakat som en liten bulla, lägges i mjölk och ätes som hetvägg.

Ärtfän är en rätt, som av ärtmjöl således tilllagas. Man slår kokat vatten på ärtmjöl, rör ihop, att det blir hårt som hårdaste degen. Detta står okokat och svalnat; om mornarna lägges han skivvis uti välling, ätes och säges vara bra att arbeta på.

I Älvdals prästgård bruktes ride att torka säd uti, alldeles lik norrbottningarnas.

Emellan Rotbro och Åsarna var en ung, smal, hög och trång tallskog.

Vid vägen stodo allestädes barkhässjor, jämte de fledna nedhuggna tallar, till otrolig myckenhet.

Mycken boskap brukas i Älvdalen, men mest alla korna voro små och utan horn.

D. 13 jul. Man reste vid solens uppgång från Åsarna över den 6 mil långa skogen till Särna, dit man efter midnattstiden ankom.

Alltintill Åsarna har man haft från Falun god landsväg, som här i ett moment kvitterades. Den vägen man igen fick, var likare en fä- eller myrväg än någon *viam communem*. Han var hasarderlig att gå, än mer att rida, alldeles omöjlig att köra; ty det ena stenskäret låg på det andra.

$^1/_2$ mil från Åsarna reste man över Dalälven, på vilken ingen bro var. Karlen, som oss följde, sprang utan deliberation i floden upp under armarna och hästarna arbetade mot den på sidan fallande forsen. Att vägen någorlunda måtte råkas, var barken avskavd på den sidan, som vänder sig åt vägen, det man även tillförne profiterat av. Havandes detta maneret den särdeles nyttan, att det även om vintern visar vägen. Vid alla bivägar voro kors satta på rätta vägen, den man färdas skulle.

Så snart man var kommen över Dalälven, fick vi till följes Gryvleån, som strax ovanför vadet insererade sig uti Dalälvens stam. Denna floden följde man på högra handen, $2^1/_2$ fjärd. mil, då man fick en bro att stiga över henne. Vid pass $^5/_4$ mil från Åsarna reste man på sidan över *Bläståsen*, på vilken man såg de fjärran liggande västra fjällen.

3 mil från Åsarna voro några hus byggda, Blästrorna kallade, varest tillverkades järn.

5 eller $^6/_4$ vid pass förrän man kom till Särna, reste man över några smala åsar, Karlboeggar kallade. Vid dessa, på östra sidan, fick man Dalälven igen, som vi följde in till Särna. Hon var på somliga ställen här så bred, att man alldeles inte kunde kasta över henne.

$^3/_4$ mil förrän man kom till Särna flöt in en å på östra sidan i Dalälven, Fiätaån kallad.

Vädret i dag var behagligt att resa uti och himlen mulen, utan regn.

Skogseld hade på åtskilliga tider fördärvat den stora skogen, som ligger emellan Åsarna och

$^{9}/_{4}$ mil från Särna. På ett par ställen syntes ännu elden röka, på andra begynte örterna växa upp av en för några veckor sedan bränd skog. Av de nedfallna träden såg man, att elden på åtskilliga tider härjat. Härav låg nu det ena stora trädet över det andra kullfallet, halvruttet, lämnandes allena här och där några glest stående träd. Jorden var borta, föga något grönt, utan den ena stenen på den andra, som hade hela marken varit ett rött stenrör. Näppeligen hade man tillförne sett någon så illa hanterad skog, helst så ansenlig.

Bergen voro ej särdeles remarkabla, emellan vilka lågo kärr och myrar, med vackert gräs betäckta.

$^{9}/_{4}$ mil förrän man kom till Särna, kom man in uti en trång skog, som på jorden var snövit av mossa, men ovanuti svart och mörk av en svart, skägglik mossa, som hängde allt över nedra delen av träden. Jorden här var stenig, med mo fylld. Hade under vägen blåst, hade ock vi varit fågelfria för de många ruttnade och till fall hotande träden, ibland vilka övre delen av ett halvt stort träd hängde uti ett annat just över vägen.

Vid pass $^{5}/_{4}$ mil förrän man kom till Särna, stod en makalös stor, hög och tjock gran, vars make är rar att igenfinna.

Ordinära stenarten var över hela skogen en röd petra, hel fet och fin, med några bleka spatspjutror isprängda. Ganska ofta delade sig samma sten som en skiffer.

Blästrorna voro byggda förnämligast att här

tillverka myrjärn. De voro 2:e st., 1/4 mil mellan vardera.

Vid en liten fors voro samma små masugnar byggda på ett särdeles sätt. Var en ugn var allenast 5 kvart. djup till forman. Diametern neruti var 3/4 aln, ovan till 6 à 8 kvart., ty öppningen var oval. Han var murad av en skivig eldfast sten, med ler bestruken. Emellan 2 sådana härdar eller ugnar var en kavitet, i vilken en hjulstock låg, som drog 2:e bälgar.

Häruti lades sönderspiltad torr ved, påtändes. När den var mest nedbrunnen, slogs malmen på och kontinuerades så dag ut och in, varav blev 6 sådana smältningar och uttagningar om dygnet. Järnet rann inte ut, utan upptogs, såsom en smält gös ur en härd, medan det ännu varmt är.

Mulljärnsmylla sågs här och där på vägen.

Thymelæa växte något litet i skogen.

Pulsatilla apii folio stod med sina ludna ax och blommade, där elden nyligen gått, med vit blomma.

Vid bräddarna av Gryvlaån såg man åtskilliga fjällörter hit med vattnet förda, såsom *Circium minus, Anthericon minimum, Sceptr. Carol.*

På Bläståsen växte *Vaccinia alpina,* dessutom såg man i dag *Ros solis,* bägge slagen, *Campanula flore albo, Uva ursi, Lichenoides foliosum, niveum, terrestre.*

På stenarna växte överflödigt en vit mossa *undulatim.*

I den mörka skogen växte på jorden renmos-

sa, att jorden blev alldeles vit därav. På träden växte *Usnea arborea* hel svart.

Först sköts en *korp,* han var stor som en höna, becksvart, något blåaktig på ryggen.

Strax därefter fick man se i skogen några lappskator *Merula saxatilis,* vild.

Vid alla gårdar brukas ett slags hus, *eldhus* kallade, utan spis. Mitt på golvet är en famns lång och 1 1/2 famns bred, 1 alns hög gråstensmur, på vilken eldas. Två bjälkar stå längs åt huset, på vilka en tvärkäpp lägges, varpå hänger en länk, som grytan hänges på, då rökas skall. Runtomkring äro bänkar att ligga uti. Här eldas hela natten, då röken slår omkring huset, emedan föga någon öppning är på brädtaket, att myggen ej skall inkommodera dem för starkt. Sådana ha de ock vid alla fäbodar.

På skogen var ingen behaglig mark, utan allt sterilt. Hade icke branden härjat, hade hela denna skogen stått vit av renmossa och i träden fullt av svart hängmossa, som man på det ena stället så märkligt observerade, där han alldeles var lik den puraste lappmark. Vid fäbodarna eldades på ett ställe hela nätterna, vid vilket boskapen stodo och fördrevo myggen.

Den stora skogen, fast så mycket fördärvad, gör publicum ingen nytta med sina härliga timmerstockar, mastträd och skeppsvirke; vore possibelt att få honom genom Dalälven ned till havet utan för stor depens, funnes här en lång tid tillräckligt virke.

Huru man skall kultivera jorden här, där bara sten ligger på sten, vet man inte.

D. 14 julii. Som var en söndag blev man kvar vid kyrkan i Särna, som var nog liten, kunde ej heller större behövas till en församling, som allenast bestod av 3 byar. Denna församling är intagen av en kapellan i Älvdalen, Dan Buscovius vid namn, år 1644. Då hon låg under Norge, brukades att skjuta vid begravningar; varav de ännu i dag kallas av sina grannar skrållar.

Vid kyrkan ligger en sjö, Särnasjön kallad, inemot 3 mil lång, nordväst därifrån genom vilken Dalälven går.

Denna socken är särdeles av naturen befästad, i det på ena sidan ligger fjällen, på andra sidan den breda ödemarken.

I dag var mulet och regnade mest hela dagen.

Särna by låg på ett sluttande fält åt väster. Jorden bär här vackert gräs, fast hon omkring var så steril.

Pastor loci herr Gabr. Floræus kommunicerade 2 slags stenar. Men orten hade han förgätit, varest de tagna voro.

Den första var en grå petra, med sådslag, som stod longitudinellt efter stenen, svart och glänsande.

Den senare var en järnmalm, spatlik och beblandad med kvarts.

I trädgårdarna växte inga fruktträd, apel, päron eller körsbär; utan tobak med runda blad, morötter, rättikor, pepparrot, dill, rödlök, mejram, kyndel, palsternackor.

Vid sjöstranden växte *Subularia.*

Djur jagas här med tyst hund, mest om hö-

sten, således, att hunden ledes med band, då han går efter spåret. Ju närmare han kommer till djuret, ju starkare drar hunden på tåget. När jägaren härav förmärker sig vara mycket när, binder han hunden kvar och kryper inpå djuret. Således skjutes björn, älg och de här i fjällen ymnigt vistande vildrenar.

Vargar finnas här inga, björnar, älgar och rävar få, harar och uttrar, bävrar, hermeliner, mårdar, ekorrar, möss finnas ymnigt. Råttor äro här inga.

Hermelinen tages med stock. Ekorrar skjutas, harar ringas. Bävrar fås ofta, med gället så stort, att det här säljes för 3 plåtar.

Prästen har av vart stort djur en bog, skottbog kallad, samt 10:e penningen av vart skinn.

Tjädrar, orrar, järpar, ripor finnas här nog, skjutas på lek och eljest.

2:e fåglar visades oss här.

Den förra var en brushane.

Den senare var Pluvialis.

Pisces följande: harr, lax, öring, sik, gädda, rällor, abborre, mört, lake.

En örlax fångades.

Här fiskas allenast med nät och not, sällan mete.

Folket är här helt annorledes klätt, varandes deras extraktion alldeles norsk, vartill de ock på språket ganska mycket inklinera. Gifta sig ock hellre dit än till Sverige.

Manfolken hava mörkgrå vadmalsrockar; kvinnfolken livtröjor och en vit lärftshatt över huvudet.

Säd sås allenast korn, som ofta bortfryser. Ty skaffas förnämsta penningen genom jakt, fågelfänge, fiskande och boskapsskötsel. Äng är här bättre än tillförne.

Folket hade här till kronan inga utlagor; ty ger man följande projekt till lappar.

Pastoratet består allenast av 3 byar eller 58 rökar, varandes på östra sidan till nästa grannar 6 mil, på södra sidan 6 mil, på den norra även 6 mil, på västra till fjällryggen 6 mil. Själva socknen inom denna ödemarken är till minstone 1 mils diameter, vilket gör 169 kvmil.

Jorden kultiveras för en enda kvmil utav 169, då bli 168 sterila.

Jordmånen är pur sten med vit mossa bland ljung och alltså ingen betesmark.

Fjällen kultiveras intet.

Åborna kontribuera ingen skatt till kronan. Tyckes alltså oförgripligen, att denna orten bättre kunde populeras med lappar; ty

1:o. På 169 kvmil kan man inkvartera sig åtminstone 84 lapska matlag.

2:o. Var lapp ger till kronan 1 rdr specie eller 756 dlr kpmt, där de nu boende intet kontribuera.

3:o. Vitmossa måste åborna samla till en stor kvantitet årligen, varefter ingen växer igen på 20 år; men då lappen betar, växer den årligen igen; ty rötterna uppryckas inte.

4:o. Fjällen är lappens sommarhärbärge och skogen hans vinterhärbärge. Bliva alltså bägge kultiverade.

5:o. Lappen genom renar och renskinn gjorde provinsen ansenligare nytta.

6:o. Utstöttes därigenom ingalunda de åbor, som av *oeconomia vegetabilium* kunna uppehålla sig; ty renarna om sommaren skada ej ängarna, om vintern behöva ej hö. Ty kan ock nybyggaren i lappmarken mycket väl leva med lappen, endast vore att lappen prejudicerade honom i hans jakt och fiske.

D. 15 julii. Man reste ifrån prästgården efter middagen närmare åt fjälls. Vägen tycktes i förstone vara dräglig, men ju längre han var, ju svårare blev han ock. $^1/_2$ mil från kyrkan reste man över en flod, Lämma kallad, följde sedan nära Dalälvens södra sida till Hede by $^3/_4$ mil från kyrkan; där fingo vi en beledsagare till det namnkunniga Skrållstädet, här Städja kallat.

Vägen kontinuerade jämte floden $^3/_4$ mil, då man över henne resa måste, där hon var åtminstone 4 bösskott bred. Vattnet gick nu ej mer än till knäet på hästen och detta sundet kallades Älvros eller Evis å. Sedan följde man floden på norra sidan, i vilken gick en flod, Foska kallad, den vi med bro $^1/_4$ mil ovan sundet överforo. Strax därpå lämnades den hit kallade väg och begåvo oss i norr genom vilda skogen, kärr och moras. Vid mörkningen slogo vi läger vid ett berg, Gudmundsåsen kallat.

$^1/_4$ mil från kyrkan kontinuerade med sandhedar, härpå begyntes små backar och blev allt mer och mer stenigt med grus och klappur.

Skogen var i förstone ung och tunn, blev äntligen tjockare och äldre.

Emellan prästgården och sundet räknades 14 bäckar, utom Lämmaån, rinna över vägen ned uti Dalälven; varav kan ses huru Dalälven tilltager. Marken var allt över vit av renmossa, utom det att någon ljung var med iblandad.

Kl. 8 om aftonen syntes översta spetsen av berget liksom med rök betäckt, fast solen sken; dock var något mulet.

I dag regnade skovetals både för- och eftermiddagen.

På Särna kyrkogård visades såsom stor raritet en röd sten med oläsliga karaktärer. Man såg strax, att skrivarten var alldeles lik den i Älvdals kyrka, allenast att denna stilen var så mycket grannare. Härav förstod man, att stenen var en röd *cos,* tagen ifrån Orsa, och de däruti funne kaviteter höllo några ännu *bolum,* vilka inneslöts av själva stenarten.

Ordinära stenarten här på orten var lika med dem på andra sidan om kyrkan liggande röda stenart; dock med *Lichen crustaceum* grå eller grön.

Emellan Heden och kyrkan såg man på en trakt allenast *Mesomoram* eller *Cornum herbaceam* växa, den man ej tillförne sett och strax därefter kom bort. Hon stod nu i blomma.

Geranium majus växte nog i skogarna, på våta ställen hade hon vit blomma med röda ådror.

Scabiosa in pratis copiose.

I prästgården var en vildgås hemtam, dock ej årsgammal.

Strax bortöver kyrkan sköts en *Parus palustris,* som ovanpå var grå med en svart mössa.

En liten insjö låg på vänstra handen emellan Hede och sundet vid pass 4 bösskott lång, sades innehålla ej en enda fisk.

I skogen flögo ymnigt *Papiliones plani, cinereo nigricantes, zonis variis albis,* ofta i så stor ymnighet, som hade det snöat, näppeligen 2 varandra ackurat lika, kommo dock överens, i det att alla hade en svart punkt på nedre vingen.

Folket brukar mycket barkbröd, behjälper sig med mindre kvantitet än andra.

Deras kött och mat tages mest av skogen, av fisk, fågel, renar och älgar och flera vilda skogsdjur.

Husen äro här ljusa, snygga, vita och rena.

Husgerådssakerna vita, av masur gemenligen tillredda, kokta uti vassla, att de må bli vita och släta.

Om vintern löper folket mycket på skidor, helst vid sin jakt, kunnandes om dagen absolvera 10 à 12 svenska mil, efter dess egen sagen.

Folket är här mer belevat än dalkarlarna.

Om hösten samlar var hushållare 100 à 200 lass vit mossa om våta hösten med järnriva, lägga i var hög ett och ett lass tillsammans, det han hemför om vintern och ger boskapen i stället för hö, utan att slå något vatten däruppå, ty det är dävet förut, att det ej torkas. Det föder boskapen, fast det ej gör några feta, dock får det icke samlas på ett och samma ställe emellan vart 20 år, ty det växer intet.

Inga svin, gäss, ganska litet höns brukas här, getter ymnigt, får litet.

Hösttiden, vid Bartolomeo, resa de bort och

jaga älgar och renar, vartill de använda 4 à 5 veckor; något för julhelgen skjuta de förnämligast fågel. Renarna hava mestadels vintertiden sitt tillhåll uppe uti fjällen; ty där finns mera renmossa än nere i skogen, dessutom är för jul där varmare än i skogen, men efter jul kallare, förutom det, att snön här medelst det starka vädret mera blåser bort och är alltså ej så djup.

Om vintern kan ingen gärna komma över fjällen för blåst och urväders skull.

Åkrarna, som äro här av sand och klappur, sås vart år med korn, gödas också årligen, torkas eller bortfrysa esomoftast.

Barkbrödet bakas så: när barken är avskalad, torkas han, tröskas, males, siktas, lägges i baktråget utan jäst, slås på kokhet vatten, arbetas, bakas till tunnbröd; med malna, dock nysiktade agnar, att han desto bättre må hänga ihop, varför ock jästen uteslutes.

Av samma mjöl kokas också gröt.

Messmör blandas uti vatten och brukas för dricka; ty det smälter uti vattnet.

D. 16 julii. När man hade vilat över natten i skogen, tog man strax sin resa genom vilda skogen uti en gruvlig väg förbi ett berg, *Gränges-åsen* kallat, lämnade hästarna vid en stor bäck, *Brumma* kallad. Härifrån gick man upp på detta höga och länge efterlängtade berget, på vilkets översta spetsar man vilade en liten tid. Detta *Skrållstäd*, som av inbyggarena kallas Städje, har fått sitt namn av folket i socknen, som av Älvdalsborna kallas skrållare (:av Lima Särnbaggar:), emedan de brukade fordom att

skjuta och skrålla vid sina begravningar. Det var nöje att höra på vägen, hur illa vår vägvisare upptog det man kallade honom skrålle och sade, att det var ett öknamn utan grund, som Älvdalskarlarna dem påsatt, varemot de tillbaka få heta av Särna folket *mjucksar.*

Berget sträckte sig från sydost till nordväst, varandes överst vid pass 3 bösskott långt, näppeligen ett brett. Den omliggande situationen kunde för regn och dimma inte ses. Vid uppgången såg man i nordost ett par långt borta liggande fjäll i Härjedalarna.

En gruvlig väg hade man 6/4 mil från berget till Idre, dit man sent om aftonen anlände.

Hela dagen merendels var mulet och regnade, att man väl fick umgälla sin kuriositet, förrän man kom upp på det begärliga Skrållstädet.

Dess höjd mätte vår physicus med en rektangel och 1 famns lång käpp, varefter facit blev från roten till översta spetsen 750 alnar.

Detta berg var ett rätt fjällberg; ty dess översta del gick upp *in secundam aëris regionem,* vilket visades av töcken och örterna.

Ovanpå berget, vid pass 360 alnar högt, var ett konvext ampelt fält, bart från träd och buskage, förutan att några små *frutices* fingo över jorden den form, som dess rötter under jorden, det är, vuxo in vid jordens superficies, att dess grenar liksom ville gömma sig under jorden.

Mitt härpå stod ett berg, såsom ett slott inom sin skans, avlångt och vasst åt södra sidan, där man uppgick, hade på sig överst liksom 2:e

spetsar, av vilka den södra var mindre. Bestod av pura stenar utan någon jord. Ovanpå målade med åtskillig färg. Notabelt var här förnämligast att se, först nere på fältet syntes spetsarna liksom inneslutna av en tjock rök. Sedan att man överst på spetsarna såg dimman föras flockvis, somt djupare, somt högre: där likväl allt inunder tycktes vara jämnt.

Äntligen att alla träd och skogsörter vid en jämn höjd utslutades, så på detta som på de näst kringliggande höga berg, vilken terminus botanici önskade hava sig av physicis given, efter gjord kalkulation ifrån havet, vilket man själv kunnat gjort, om man barometer med sig föra kunnat.

De stenar, som lågo överst på bergspetsen, bestodo merendels av en vit kisel med små mjöl lika gryn isprängd.

Mestadelen av dessa, då de blevo sönderslagna, sprungo i romboidvis eller cubiquer, dels ock i skiffervis, varandes i brottet röda, men inuti lika den förra.

På sidorna av detta berget eller vid sin basis på fältet bestod det av en gråaktig skiffer, som ovanpå var konvex och slätaktig, som ville han assumera hornslagsarten.

Omkring detta berg låg ett grus i stället för jord, som var producerat av förra stens sabulo.

På fältet växte följande fjällörter:

. . *Andromeda flore coeruleo. Betula nana copiosiss.* ganska liten. *Chamærhododendron minim. Uva ursi. Pulsatilla apii folio. Cerastium glabrum, flore magno. Lichen niveum, sinu-*

bus dædalosis. Lycopodium dichotomum, alis gemmis instruct. Lycopodium Sabinæ 4-gonum, variatio Sabinæ. Silene mont. alb. Viscaria alpina, pistilla 3, 4 à 5 variatio vulgaris.

Nedanför berget fanns *Trientalis* i blomma, *Petasites fl. albo, Melampyrum vulgare, petalo tamen purpureo, Erica* begynte nu blomma. *Muscus esculentus Islandicus copiose.*

Om morgonen sköts först en orrhöna, den man ej beskriver som den bekantaste fågel. Strax därpå en orrunge. Inemot fältet av berget tog hunden fast en ripunge, *pullus Lagopodi,* som var lik en järpe, förutan några vita pennor i vingen. Fötterna voro ännu litet ludna.

Överst på klinten fanns en renkos avfallna horn, till tecken att de även häruppe haft sitt tillhåll.

På fältet funnos ymnigt små *Papiliones erecti, nigro-cinerei, antennis plumosis.*

Nederst på berget syntes ymnigt runda, av valnöts storlek nedlagda reliquier efter älgar.

Man vilade i en tom och nu av folk lämnad fäbod, som var bygd utan spis. På golvet lågo 2 stockar halvbrända, dem vi itände att fördriva mygg med; men måste beklaga detta husets inkommoditet, ty dels brände det oss, dels ville ock röken fördärva ögon och lungor, äntligen fastnade elden i de torra bräder, där de gåvo öppning för röken, att vi med möda densamma släcka kunde.

Islandsmossan, som här så ymnigt växer, borde användas till gröt och välling för det fattiga folket, som äger så litet säd.

Skogen emellan berget och Idre var beklaglig att påse, huru vartannat träd var torrt och förvissnat av skogseld, dels såg man ock andra skogar runtomkring Idre, vilka på jorden voro vita av nyss uppvuxen renmossa, på stammen svarta av brand, grenarna grå och förtorkade. En del av topparna gröna med litet liv, att en enda blåst mer här skulle uträtta än tusen nerhuggare ett helt år. Beklagligt är, att intet bergverk här skall vara, där skog vore överflödigt, om han rätt hanterades. Och utan vilket folket näppeligen kan bärga sig.

D. 17 julii. Var man något längre på dagen kvar uti Idre för regn och oväders skull, helst som man i dag ej ärnade sig längre än till nästa fäbodar eller 2 mil, ty att bege sig på fjällen i oväder, rädda oss deras liv, som härigenom förgåtts.

Strax ovanför byn reste man åter över Dalälven, där vattnet gick till buken på hästarna, ett bösskott bred, och kallades han här Storälven.

6/4 mil från byn reste man över en bäck, *Rångbäck* kallad, emedan han gick rångt, i. e. vrångt eller emot solen.

Ett par små sjöar lågo en på var sida om vägen, nära in vid fäbodarna, dit vi anlände kl. 8 om aftonen.

1/4 mil ungefär hade man en slät, något sidlänt mo, med gles skog bevuxen, och kommo vi på slutet av den fjärd. milen till en hög och tvär backe, var nedanför på vänster handen om vägen en tjärn fanns, uti vilken ingen fisk sades vara. Ovanför den höga backen låg även en li-

ten fisklös tjärn. Furuskogen, som här sågs, fast den var tämligen gammal, så befunnos dock träden här ej hinna till den höjd eller längd, som eljest nere uti landet. Marken var nog slät, bestående av mo och sten, allt tills man kom något nära fäbostället, Gröveldalen kallat, som låg invid fjällen.

Regnade skovtals hela dagen, regnbågen sågs mot aftonen.

Ordinära stenarten är rödaktig som tillförne. Fanns dock undertiden tillförne helt vit gråsten, av vilken en del var järngrå inuti.

Här frågades efter var ler finns och blev svaret: i ett berg, Smörkärnåsen kallat, varest det finnes vitt och blått, under 2 alnars djup, på nedre sidan av berget. På andra ställen är intet eftersökt och alltså ovisst var det finnes.

Vid stranden av Storälven växte ymnigt *Ranunculus repens, fol. lanceolato-linearibus*, däromkring *Lysimachia flore globoso, Juncus minimus, calamo longo, Salix, alp. villos. alb., Sceptrum Carol., Parnassia, Pedicularis, Geranium majus, Virga aurea. Nymphæa flore albo* växte ymnigt i första tjärnen, *Arundo* i den andra, *Menyanthes* i den tredje.

Invid fäbodstället var en uttorkad bäck med stenig botten. Alla stenar voro vita, som hade de med salt varit överdragna, vilket man dock fann vara en vit hinna eller *Byssus membranaceus, albus,* törhända producerad av *Conferva viridi, exsiccata,* som därinunder syntes tecken till. Även däromkring växte ganska överflödigt *Stellaria minima.*

Vid vägen stod ett par drögar, 1½ famn långa, 1¼ aln breda, 1½ kvarter höga, vilkas åsar voro 3 à 4 finger breda, näppeligen en tjocka, ganska lätta och simpla, vilka man brukar i fjällen om vintern att köra hem skjutna renar uppå.

Bröllop anställes här som annorstädes nere i Sverige olikt med dalkarlarnas. Brukas dock gällar som annorstädes i Dalarna.

Sina klöv lägga de uti 2:e nävbågar, av trä gjorda, vilka hopsnöras och läggas på vardera sidan om hästen.

Rovor sås i åkern; men bättre komma de fort, då man bränner på linda och sår dem, vilken bränning sker således, att man tager 3 stockar, 2 famnar långa, 1 aln tjocka, vilka, tillsammans lagda, itända brinna till grönsvärden förbrännes. Sedan flyttas och så kontinueras. Att bränna svedja i skogen ha de intet proberat, lär näppeligen ta lag; ty efter branden lämnas ingen svartmylla kvar, utan idel sten på sten. Efter bränningen gödas också åkrarna, förrän rovorna sås.

Ärter och *bönor* sås här inte. De förra mogna inte, de senare äro ej proberta.

Kornet lider här stor skada av köld, så om vårtiden strax det uppkommit som om hösten, då det skall bli rött.

Råg praktiseras ej heller lätt, dock helst vinterråg, som dock icke ordinärt här sås.

Åker är svår att få; kunde dock bli lätt, om leran fördes på hedarna och åker därav gjordes.

D. 18 julii. Måste man hela dagen för oväder ligga över i Gröveldalen eller fäbodarna, ty att i dag förtro sig åt fjällen, vore att sätta sitt liv i största hasard. I väster sågs fjällen till en del, då man klev upp i de högsta trän, eljest var skog på alla sidor.

Himlen i dag var mulen hela dagen, solen koxade eftermiddagen ett par gånger ur molnet. Regn kom skocktals, ofta slagregn, vädret var västan, men blev mot afton nordan, varav det klarnade upp och frös om natten, att isen låg tjock i kärren.

Folket svarade oss, att det vädret, som fördärvar deras säd, kommer ifrån fjällen eller nordväst.

Mot aftonen sökte man på en slutt backe examinera *stratum terræ,* som dock för ymnig sten var nog besvärligt. *Humus atra* kunde knappt märkas, vilken emottog en sandmo till 9 alnars djup med sten förblandad, varest man slutade gräva.

De torra hedar och sterila skogar bestodo, utom tallar, allenast av 4 örter, *Erica,* renmossa, lingon och *Hypnum prolif*.

Här växte den rätta *Angelica,* som köpes utifrån och kallade de henne här kvanrot. Fanns ock *Sceptr. Carol., Cardamine, Boletus* och *Lichenoides subtus croceum, Lapponicum,* som aldrig varit beskriven.

Vår jägmästare skaffade oss i dag både av fisk och fågel. Fiskarna voro mest abborrar med krok tagna, ibland vilka 2:e *örlaxar* fingos.

Gräsänderna, s. blånackarna *incolis,* hade nu fullvuxna feta ungar.

I bodarna voro allra ymnigast svalor. Ett slag bodde inuti fäbodarna kring rökhålet, hade i stjärten 2 långa rectrices, det andra slaget, vid droppet utom huset, vita, under gulare och kortare stjärt. Hade 6 ungar ordinärt. Notabelt var att se, hur ungarna vrida sig ut, att de ej skulle orena i sitt eget näste. Både han och hon födde sina ungar och kommo stadigt med munnen full av fjärilar, givandes i ordning sina ungar varsin gång. Foemina var större än mas.

Fiskeorten är här god, av vilka med fågel deras mesta föda är.

Medici häruppe äro inga andra, ej en gång en *empiricus* eller *anus medicastrix,* utan endast prästerna, som konsuleras i de svåraste passioner såsom kloka och studerade män, fast de aldrig läst, förstått eller hört någon medicum göra sin profession. E. gr. i Älvdalen var Kiörningens Balsamus panacée. Här bävergäll med brännvin eller *Angelica.* I Mora slogo de åder i var sjukdom; så snart någon blev sjuk, måste han undergå huggjärnet på sin livåder. Här plågas folket av hæmorrhagie och blodsot, alla dö av Pleuritide.

Fäbostugor hava ingen kroppås, på alla väggar äro mitt på ett hål, genom vilket man kan sätta ut bägge knytnävarna, vilka hål äro ventiler, att röken må gå upp mer eller mindre. Öppningen för röken på taket är ock fönster.

Inuti regerar paupertas, alla husgerådssakerna gå föga över democriti, varandes en kättil och

ett tråg. Maten är fisk, fågel kokt, mjölk eller ock halvtorrt, halvsurt kött av ett skjutet djur, som hängt lång tid i röken, vilket kokades, kokt upptogs, barkmjöl och kornmjöl blandat, rördes i kokta sodet och åts.

Barkning på läder sker således: huden läggs om sommartiden i en liten bäck, bunden med ett tåg, där hon bliver 8 à 14 dagar till håret går av. Sedan tages björkbark (nävern är förut borttagen och brukas ej här), torkas, tröskas sönder smått, strös omkring på alla sidor om huden, att hon ej får ligga tillsammans, slås kallt vatten på, står så hela sommarn eller vintern. Kokas barken i vattnet, blir huden hårdare.

Men då ludna skor göras av renskinns- och älgsbälingar, tages nyss avskaven vidjebark, kokas och kallnar, till handen tål vattnet, då skinnet läggs uti, 2 à 3 nätter.

Vid fäbodar brukas ingen gärdsgård, dock växer gräset ganska härligt i dälderna och vid floden, ty boskapen kan ej fördärva vad så långt borta ligger.

Kornet slås med lie, vilken alltid spiller, fast de hava så litet säd, sedermera snäses det upp, 10 band på kraken. Den bästa årsväxten giver $^1/_{16}$ tunna efter snäsen eller kraken.

Humle att här plantera har ingen prövat, tycks dock emot bergens södra sida här skola kunna drivas till mognad.

D. 19. julii. Bröt man tidigt om morgonen upp ifrån fäbodarna, i vilka man nödgats ligga inneslutna nu på andra dygnet. Strax ovan hu-

sen låg vägen, utan bro över Dalälven, här Grövla kallad, 1/2 muskötskott bred.

Strax därpå begynte marken småningom höja sig, intill man kom uppå höga fältet, där man såg över berg och dalar.

I väster och nordväst vida fjällen. I öster Skrållstädet etc. Detta första berget kallades Höstnadden. Samma berg var ej alldeles bart; ty här stodo några tallar strödda på vida fältet. Där detta slöts, rann en bäck i sydväst, varefter ett annat lågt fjällberg, Långfjället vid namn, emottog, på vilkets södra flata sida man reste längs efter. Denna emottog en avlång däld, *Djupdalen* kallad, varpå följde det 3:e fjällberget, *Hågna* kallat, som stod i jämn linje ungefär i väster mot det östra Långfjället. Här i Djupdalen böjde man sig mer åt norden, att man kom på norra sidan av Hågna, där berget var ganska brett och sakta sluttade åt norden. På dess nordvästra sida gick man ner i en dal med skog uppfylld till en liten sjö, *Grövelsjön* kallad, vid vilkens södra sida Dalälven gick ut, den hästarna åter genomgingo. Vi slogo strax därvid läger och blevo kvar över natten.

Vägen var bekvämligare än i skogslandet, utstakades här förmedelst 3 à 4 stenar, som lades på varandra.

Särnaborna differera ganska mycket i talet ifrån dalkarlarna, kommandes långt närmare intill norrbaggarna uti *formatione vocabulorum, non vero pronuntiatione.*

Om någorstädes i världen ges härligare prospekt, har man visserligen den på fjällen. På

Höstnadden och *Långfjället* såg man de långt borta liggande Västerdalsfjällen. Mer i väster en stor hop fjällberg, över vilka det på norska sidan liggande Sulufjället sitt huvud upprätta med 2:e torn, *veluti cupressus inter lenta viburna.*

På *Hågna* sågos många fjäll i norden och nordväst, av vilka *Svucku* tog preferensen.

Alla dessa fjällberg äro *modice convexe* och inga härtills avbrutna eller klippfulla; utan mestadels alla täckta med något *vegetabile.*

Hela denna trakten såg merendels vit ut, betäckt av en vit mossa; men ju högre berget är, ju mindre är också den vita mossan.

Stenar lågo ymnigt på fjällen, merendels rundade, dock stodo inga särdeles högt över jorden. Stora stenrösen lågo här och där upp mot spetsen på berget, helst där snön längst legat.

Svartmyllan låg ymnigt skocktals såsom en *turva* eller avtorkad kärnmylla.

Notabelt var här att se, huru den vita stora renmossan ovanpå var så torr, att när man allenast rörde henne med fingrarna, gick hon sönder till mjöl, men neruti var icke allenast mjuk och däven, utan seg och våt.

Snö såg man här ganska litet. På Hågnabergets södra sida, mitt emellan spetsen och roten, låg snö till 5 à 6 famnars längd och bredd, 1 alns djup. Ovanpå var han vit och rylig, lös och kram, så att man av honom kunde formera hårda snöbollar. Under en fingers djup, lös snö var han helt hård, utan att lämna någon kavitet efter foten, som honom tryckte, dock kunde

man lätt skära uti honom med värjan. Inunder snön bara stenrösen, ett par stenar gingo igenom snön, vilka snön inte rörde med någon sin kant, vilket är en notabel observation i physicis. Bräddarna av snön voro dävna och våta, men ingenting mer. Där snön låg, var en kavitet dubbelt större än själva snön. Härutav rann något litet kallt, klart vatten, som ingen smak ägde.

Eljest voro alla dessa berg mycket torra, utan snö och källor, såvida bart var från träd. Härav kunde på dem ej något gräs växa.

Grövelsjön hade helt klart och kallt vatten, dess stränder voro branta av jord och gräsrötter. Härpå var ett par famnar äntligen på bottnen ren sand. Bottnen syntes på 2 1/2 famnar. Källor voro överflödigt i dälderna, där skog och buskage var. Dels voro de rinnande springkällor, dels stillastående kallkällor i kärren. Alla förde ett vatten, vars like man aldrig smakat, så för dess klarhet och köld som för dess smak. Det vatten smakar rätt, som intet smakar.

Nere vid sjön skötos några fåglar, varefter hördes ett härligt eko i omkringliggande berg.

Vädret blåste i dag förmiddagen ifrån nordväst ganska kallt och penetrant. Vid middagstiden saktade det sig och blev varmt och behagligt. Förmiddagen flögo några moln på himlen, som efter middagen merendels försvunno. Om aftonen gick solen ned under klar horisont hos oss, som lågo nere vid västra sidan av Grövelsjön, 1/2 timme förrän dess sken försvann på nästliggande *Hågnebergs* sida.

Ordinära stenarten hittills på fjällen har varit vit, dels kiselaktig, dels ock vit och torr. Arkiatern Hierne befaller uti sin anledning till mineralier, att man skall se efter vad stenart finns ordinärt i varje provins, vilken observation han säger hava mer att betyda än någon i förstone skulle kunna tro, men vad han därmed menat, har ingen ännu kunnat uträkna. Här såg man, där träd nedfallit med rötterna i vädret, dem hava dragit stenar utur bottnen med sig helt vita, sådana som jorden eller mon ordinärt äro, så att dessa vita stenar, som här äro ordinära, betyda så mycket som att här ordinärt finns vit mo. Bruna på annat ställe betyda en brun mo. Mycket blandade betyda en grusaktig jord.

Allestädes på fältet fanns en mylla, som var fin, lös och lätt, till färgen brun, vilken förmenas kunna tjäna till färg, såsom umbra. Denna är så ordinär, att svartmylla är här 3 gånger rarare.

Vid södra sidan av Grövlesjön var en sandstrand, som här meriterar att ihågkommas, ej så mycket för sin finhets skull som för sin rena, vita och perlucida färg, vilken till glasbruk och andra dylika smältningar, såsom en ren kiselsand, övergår all härtills i Sverige observerad sandsort.

Stränderna eljest bestodo nu av en vit kisel, nu av en mörkgrå, nu av annan. Under tiden såg man ock en gul och av ockra genomlupen sten, till tecken att här även finnes järn, ty stränderna äro *microcosmi* av allt, vad vid kringliggande berg finnes.

På fjällen finnes ock mycket en mörk kisel.

Si liceat ludere in rebus seriis, sistatur etiam heic lusus lapideus. Inte vill man här draga fram den stenen, som kallas *lusus Paracelsi,* utan den mineralogi kalla *lusus lapideus.* Det är en sådan sten, som tyckes hava något sällsamt med sig, fast ingenting finns mer än *exterior crusta.* Sten vår är ordinär på fjällen, men dess crusta är ganska remarkabel, med det hon visar ett landkort eller *mappam geographicam* så väl avtagen, som den konstigaste lantmätare här visat sin hand. Vi kalla henne *Graptolitus geographicus, alpino Dalekarlicus;* fanns vid vårt nattharbärge.

Över alla sidlänta fjäll växte ymnigt 4 slags örter, *Empetrum, Betula nana* (på deras språk fjällrapa), *Muscus coralloides, niveus, ramosissimus* och *Lichenoides dædalosum, niveum* blandade med varandra, att man ej kan säga vilken tager företrädet.

Ganska notabelt var här som tillförne, att träd ej växte i höjden, utan liksom ville krypa under jorden.

Betula nana växte så i kärr som på högsta fjällen med en 3:del mindre blad här än tillförne, fastän dess rätta *locus natalis* är i fjällen.

Trientalis stod här nu i blomma.

Cyperoides spicis pendulis, nigro-luteis växte här copiose.

Andromeda foliis lanceolatis copiosissime.

Hieracium, qvod Pulmonaria gallica blommade här.

Tormentilla var här större än på något annat ställe.

Valeriana och *Epilobium maximum.*

Circium majus hade ännu ej slagit ut blomman.

Bistorta minima, Epilobium minus, Padus, Alnus, Betula, Acetosa major, Eqvisetum sylvaticum, Pyrola foliis orbiculatis hade redan blommat; *Ranunculus maximus, insipidus, Filago maxima, Geranium majus, Lychnis purpurea mas* blomstrade i kärren, *Chamæmorus* bar ymnigt bär, alla 3 slagen *Vaccinia* stodo gula.

På fjällfälten syntes allenast 2 slags blommor: *Virga aurea* och *Hieracium uniflorum.*

Här hade man tänkt få långt flere *plantas alpinas novas & raras* än i lapska fjällen, som denna ligger så mycket mer i söder, men man bedrog sig jämmerligen, man fann inte 10-delen igen av de lapska, helst fjällen här stodo vita av mossa, som aldrig syntes i lappmarken. Fjällen voro här så torra, som de där äro våta. Ibland dem var här *Uva ursi lapponica* den överflödigaste.

Chamærhododendron minimum växte nog mycket, men var nu utblommad.

Andromeda flore coeruleo växte här ymnigare, stod nu i frö.

Juncus calamo trifido överflödigt på alla fält.

Salix argentea i alla dalar.

Angelica vera, som köpes på apoteken utifrån, växte vid alla bäckar, folket sade mig, att hon i Norge kallas baggsöta och brukades mycket för magvärk.

Hieracium uniflorum, calyce villoso ymnigt.

Linagrostis monostachya fällde sitt fjun.

Sonchus flore coeruleo, lapponum Jert, hade ännu ej utslagit blomman.

Saxifraga petalis acutissimis, calyce reflexo växte allenast i kärren.

Alchemilla foliis digitatis, som ifrån *Alpes Italicas* kommit in i orangerierna, stod här i blomma. Dessa äro alla fjällörter.

De gamla björkar stodo låga, svarta av *musco barbato.*

I fjällen sades finnas 3 slags möss, svarta eller ordinära, grå, skadliga och med de förra lika, samt sabelmöss eller lämlar.

På fälten lågo här och där horn efter vildrenar, så efter honom som henne. Notabelt är, att renkon har horn, det eljest i hela *genere cervino* ej är brukligt. Vägvisaren sade sig sett över 600 vildrenar i en hop.

Fjällripor sprungo ganska ymnigt med sina ungar, som nyss lärt flyga, vilka, av hunden skrämda, flögo upp med skrik likt ett flatt löje. Modern såg så ut: kroppen hade en *colorem scolopacinum* eller blandad av svart, vitt och *testaceum,* vingarna voro vita förutan de översta tectrices, som med ryggen voro jämnfärgade; buken var tämlig . . . . .,[1] fötterna voro håriga men intet ludna, klorna bredare än på honor, rectrices svarta, kortare än fötterna, men de två mellersta snövita, utom en svart, kort linje, som löp longitudinellt på den vita fjädern. Nävet var kort och *supercilia coccinea satis rara.*

[1] Ett ord är uteglömt i orig.

En ganska rar fågel sköts vid Grövlesjön, som heter *Picus alpino-Dalekarlicus tridactylus.*

I domesticis var intet nu att observera på andra, ty måste man observera på sig själv. En brav matsäck köptes väl i Särna, men förrän man hade varit en dag på fjällen, var brödet allt. Orsaken var ingen annan än en galen hushållning, varest alla vilja agera matfadrar.

Här vid sjön, 5 mil till bys, hade man sin fiskredskap efter rällor, vilka fångades med not och nät; i samma not hade åtskilliga lotter, då var skickar sin deputerade att draga noten. Ingen antogs för duktig deputerad, som ej kunde lyfta en rund sten över huvudet, som vägde vid pass 1½ pund och låg bredvid vägen ett stycke ovan fäbodarna, sedan man var kommen över floden.

D. 20 jul. Reste man om morgonen bittida ifrån Grövlesjön, där man vilat över natten; blivandes vår väg uppför en bred slätt, *Grövle sjövåla* kallad, där ett ansenligt berg slutade på norra sidan, såsom Grövlesjön på östra sidan. Vid samma bergs västra ända låg ett långt fjäll med sin södra ända, som sträckte sig långt åt norden, havandes många prominenser, *Salfjället* kallade. Emellan dessa 2:e bergen låg nu sedan vägen norråt. Vid Salfjällets norra ända reste man det över uti en däld, då man fick för sig en stor horisont emellan bergen. Vägen sluttade ett långt stycke nedför, tills man kom sista gången över Dalälven, som här var ganska liten. Åter blev landet litet konvext, tills man kom till falklägret, som låg mitt emellan de kringliggande ber-

gen uti den breda horisonten. Härifrån reste man nordväst på östra sidan av Älghågna ned i en däld, Rövlingdalen kallad. Den emottog ett kärraktigt, buskfullt och sänkt land, tills man kom på östra sidan av en sjö, Rövlingsjön vid namn. Här var en liten fiskarkoja, i vilken man vilade en liten stund. Ifrån fiskarkojan såg man det ganska höga och stora Svuckuberget i nordväst. Reste alltså i nord genom Svuckuriset, böjde sedan i väster på Svucku södra sida. Äntligen mer i norr på dess västra sida (:sjön Fämungen, som sades vara 12 gamla mil lång, låg än mer i väster:), tills man kom till det andra falklägret. Därifrån, över ett vitt fält i nordväst, till ett berg, *Röväla* kallat, det man följde långs åt i norden. På detta bergets norra sida sades råmärket vara emellan Norrige och Sverige. Vägen låg i nordväst nedanför berget till sjön Fämungens östra sida. Här såg man ändan av sjön, som delade sig itu som en fiskstjärt, av vilka den norra drager sig till Muggesidan; den södra, som man ej kom åt, kallades Söderviken. När man följde sjön ett litet stycke, rann en flod, som kallades *Röa*. Sedan man den utan bro överfarit, följde man sjösidan en dryg mil efter till en gård i Norrige, Mugga vid namn. Att i Norrige vara angelägen om geographica kommer oss inte vid, varför vi det också nu förbigå.

Hela dagen var mulet, regnade efter middagen skåvetals, mest kontinuerligt blåste ock hela dagen starkt och kallt ifrån söder.

Då man var vid Grövelsjö Vålaberg, såg man på östra sidan om Grövelsjön, det Palmfjället

stötte intill, huru åtskilliga horisontella ränder på själva Palmfjällets sida ganska högt över vattnet voro ingrävda, vilket folket sade varit formerat av sjövattnet, som så högt skolat gått strax efter syndafloden.

Snö sågs på alla fjäll i kaviteterna kvarliggande, dock ej i någon kvantitet.

Där man gick in emellan Salfjället och Grövelsjö Våla, såg man tillbaka fäbodarna, ifrån vilka man reste i går.

Prospekten här emellan fjällen är ganska härlig och remarkabel; ty då man kommer emellan 2:e berg in, får man se vida och slätta fälten, utan skog eller knylar, om vilka på alla sidor stå de i skyn stigande fjällberg, såsom murar eller fästningar, slutandes vid sin *basin sensim* nedför, att man näppeligen med ögat kan det märka. Mitt uti *centro* är gemenligen en liten konvexitet, att ingenstädes i världen skulle tyckas, att naturen lagt bekvämligare val till ett residens och härligt palä, e. gr. vid första falklägret, som på en sådan konvexitet var byggt.

Allestädes emellan bergen flyta små bäckar med ett kristallklart, kallt och välsmakande vatten.

Allestädes får man härliga källor, här och där små insjöar och träsk.

Bergen äro mest bara med lösa stenar, på varandra liggande, betäckta; kunnandes därpå ingen tuv växa, som matjorden är här ingen, emedan hon var vår sköljes ned i dälderna av vårfloden eller den smälta snön. Härav äro de sidlänta orter ganska spongiösa, liknandes my-

rar med sin överflödiga svartmylla, som ej blivit ihoppackad eller med stenar fått konsistens, utan lösare än på andra orter, emedan hon var vår har lagt sig över den lösa mossan. Dälderna äro alltså vätskefulla och lösa, bergen däremot skarpa och torra, att de ej vitmossan en gång kunna föda.

I söder ifrån Älghågna såg man ett stycke från vägen, på vänstra handen, en liten sjö, Lilla Grövelsjön kallad, utur vilken Dalälven, som man strax nedanför överreste och inom Dalarne, emellan Salberg och sjön, elva gånger överfarit, hade sitt utlopp. NB. den vänstra grenens spets, som hopfogas med västra grenen vid Gagne.

Vintern på fjällen sades, som troligt är, att isen fryser ofta till 2 alnars tjocklek.

Notabelt var dock, att vintern sades före jul vara långt lindrigare, men au contraire efter.

Åskan slår ock ganska ofta ned här på fjällen, vilket bevittnade så en karl, som här var slagen i låret, som 32 vildrenar nyligen ihjälslagna vid Suluberget, som i höjden upprätter sig över alla de andra.

Mest alla stenar här på fjällen äro gröngrå, av en extraordinär fin mossa, den botanici kalla *Lichenoides crustaceum et leprosum, cinereum vel viride*. Härav är svårt att skilja stenarterna ifrån varandra av första påseende och förrän man dem sönderslog.

I dag kontinuerade samma stensort som i går, som var matt vit och ej pellucid. Lågo ofta i stora klippor ovan jord.

Vid andra falklägret över hela trakten delade sig samma vita sten mycket såsom en skiffer och var dessutom mycket skör och bräcklig såsom en sandsten, stod merendels på kant, varmedelst han var svår för de resande.

Även fanns här och där en fin kisel, som glänste av regnet.

Salix minima, som så ymnigt finns på lapska fjällen, sågs först i dag. Hon är av ingen beskriven, växer mest under jorden, allenast en tvärfingers höjd ovan jorden, som den minsta ört. Dess folia äro *orbiculata, serrata, membranacea* och *fere pellucida.*

Pedicularis spica 4-dragona, petalo flavo, som allenast är funnen på italienska fjällen, dessutom ej hela Europa igenom, fanns även här, dock mycket litet.

Melampyrum vulgare växer här ymnigt; men notabelt alltid *flore fulvo,* där det eljest *e luteo albicat.*

Juniperus och *Betula filix, ramosa, minor et non ramosa vulgaris, it. alis reflexus,* växte även nog här, men ganska små.

På de vita stenarna, helst på fältet kring det senare falklägret, växte *Lichenoides membranaceum, nigrum, subtus glabrum, veluti adustum* helt ymnigt, varav trakten såg ut som vådelden hade henne övergått.

Renarna vistas helst på de högsta bergspetsarna om vintern, helst vistas de där i starkaste urväder, gå ock gemenligen emot vädret. I dag märkte jakthunden, som följeslagaren hade bunden vid sig, en ren, den man ej kunde fullfölja

för distansen, tiden och vädret. På vägen höll hunden stadigt sin nos i vädret emot blåsten, då han märkte renens lukt, gick han åsido, dragandes på tåget. Han sades inte bry sig om spåret förrän han kommer på det, emedan han längre kan draga lukten av djuret än spåret. Där funnos på fältet åtskilliga renhorn, dels slaktade, dels avfallna. Ibland dem var ett större än man någonsin sett, avfallet på det höga fjället Svucku och vägde 18 danska marker.

På fjällen såg man i dag ej mer än 2:e slags fåglar, *Oenanthen et Pluvialem*, förutom snöriporna, som allestädes flögo.

Ett rart insekt, *Ichneumon bombylii facie*, fanns här på fjällen, som endast är observerat i Lappmarken.

Man hade i dag tillfälle att på två ställen examinera falklägren, fick bese hur falkfängeriet anställes med sina instrument, det man här kort beskriva vill.

Kojan eller lägret är byggt högst upp i fjällen, där det vidaste fält emellan höga berg är till finnandes. Här söker man upp en liten konvex plats, dit falken kan se, vart ut han är kring bergen. Jorden görs här jämn, varest 6 stolpar nedgrävas, att de stå på ändan så högt ovan jorden, som karlen är lång till. Dessa 6 stå i ring, lika långt från varandra, att diametern dem emellan blir en famn. På dessa stolpar läggas tvärstockar *in oppositis truncis*, att det blir som ett valv med litet tak på, som slutar något utöver stolparna för takdroppets skull och att falken i luften ej kan se ditin. Halvannat

kvarter nedanför taket ligger en tvärstock emellan var pelare, att emellan övre och nedre taket blir öppning på alla sidor, som vore där fönster. På dessa tvärstockar läggas sen stödjekäppar utför, slutande runtomkring kojan, att hon blir rund. Taket belägges med näver och torv, så övre (ovanför valvet eller på pelarna stående) som nedre (eller på käpparna liggande), varav detta hus ser ganska flatt ut, som en stor tuva eller liten konvexitet. Öppningarna för fönstren täppas med torv, utom dem han betjänar sig av för ljuset och tågen. På ena sidan, eller emellan ett par pelare, blir öppning på nedre taket *pro introitu*, så brett som 2 pelare stå från varandra.

Ett litet stycke utanför kojan står en stång, från vilken ett tåg går in i kojan. På samma tågs nedre ända hänger fjäderfalken ned, som stadigt drages och drives av vädret, vilka representerar för den rätta långt borta svävande falken en annan falk, som tager en fågel, varför han strax dit begiver sig att bliva delaktig av rovet.

På nedre taket står en båge, vid vilken är fästad medelst ett tåg en liten grå fågel (:vad sort vet jag ej, ty man fick ej se honom:),[1] som födes med fågelkött. Så snart denna fågel, som mycket vaksam är, får se någon falk, giver han strax tecken genom ett läte eller *signo timiditatis,* vilket falkeneraren väl förstår och strax släpper ned sin fjäderfalk, men däremot drager

[1] I manuskriptets marg står: *(Haukvarkens)*, fågelns holländska namn.

strax upp en duva på en annan stång, vilken sitter i en grotta, med mat, av sten gjord, havandes om livet en sele, i vilken hon vingar och fötter regera kan. När falken kommer dit och skall slå efter henne, drages hon strax ned med samma tågs nedre ända, att hon blir liggande mitt för nätet, som består av en halvbåge. Nätet är groft som ett braxennät och hoplagt vid halvbågen, att det ej kan synas. När falken slår efter henne, drages nätet över honom och duvan, på samma sätt som gossar fånga små fåglar om vintern med nät, varav falken blir rädd och gemenligen sparar sin fånge.

I andra stenryssjor omkring bevaras duvor som i burar, *in futuros usus.*

När falken är fångad, klippes näv och klor av honom medelst en tång, gjord alldeles lik en hovtång, men liten och ganska vass.

På honom klädes en mössa, varigenom han ej skall se eller huggas. Är han i fjol ynglad, räknas han för bäst och får då en sammetsmössa, emellan av ryssläder röd med tofs uti, om vilkens stjälk silvertråd sitter. Men är samma falk gammal eller helt ung, håller han till godo en skinnluva.

Under det nedre taket i kojan innerst är en liten torvbänk, på vilken han bindes om foten med ett tåg, som går i axi löst och får kött till mats.

Här vid ligger ock falkeneraren själv under understa taket om natten, får aldrig hava eld i sin koja. Han kommer hit om Jakobsmässa, reser bort om Bartolomei tid, summa 3 à 4 vec-

kor allenast blir här. Mat bäres till honom från nästa by, e. gr. 1 ankar öl, kött och fläsk.

Undransvärt är, att falkeneraren, som är holländare eller fransos, reser så lång väg hit, vinner ock härigenom stora pengar. Men däremot ingen svensk, som är i landet, kan lära att taga och upptukta dessa, varigenom våra kunde vinna de pengar.

Ett *insectum angustum, coleoptris albo et fusco variegatis s. 6 maculis ornatum e genere* ...[1] fanns här, som aldrig blivit observerat. *Dermestes plana, atra, punctata,* som i Lappland uppäter lappens fisk, fann man här med sin *eruca* uti ett ruttet renhorn, som hade skinnet på sig, det hon på undre sidan avåt, är ej heller beskrivet.

Falkfängarna i sin koja, som där måste sitta utan eld och varm mat så mången dag uti ett fuktigt, kallt, blåsande och ofta regnaktigt väder, lära ej finna allt nöje.

Lapparna äro ganska rädda att släppa eld i vitmossa på fjällen, att hon tager eld och brinner, ty där går efter ingen ren på lång tid, varigenom renarna skrämmas och folket mister av sitt intresse.

D. 21 julii. Som var en söndag, låg man instängd så av högtiden som det svåra vädret, vilket regnade hela dagen. Man var trött av 7 skogsmils resa, som man gjorde dagen förut i sten på sten, pussar, berg och dalar; ej heller kom man fram förrän det var dager ljus. Lågo alltså till middags, var alltså intet under, att

[1] Ett ord utelämnat.

man i dag ej gjorde några observationer. Dessutom var man ock *extra forum constitutus* eller i Norrige, där allenast dalska provinsen var vårt göromål.

Här i Norrige var intet annat att se, än det man hade på andra sidan; samma hus och ekonomi ungefär, samma vegetabilier alldeles. Ingen åker på fjällsidan, ty de levde av hö, för boskapsskötsel och kolning till Röràs kopparbruk.

D. 22 julii. Om måndagen reste man vid middagstiden från Mugga, som man här för vår stat av 10 personer och 10 hästar ej kunde få längre uppehälle, mycket mindre vägkost att resa med tillbaka åt fjälls.

Man måste alltså lämna denna Mugga gård, som låg vid innersta viken av stora fjällsjön . . .[1] och begiva sig längre in i landet, att få vägkost, anlända om aftonen till Dal 2 mil.

Det skulle väl kallas fjäll, som vi voro uti, men som det låg djupt och skogfullt, kan jag inte säga just, om det var fjäll eller ej.

Vintrarna voro här otroligt starka. Snön låg på de omkringliggande berg ännu här och där.

Vägarna voro de allra gruvligaste, genom floder, ja sjöar hela 3 bösskotten eller mer.

Hela dagen regnade, anlände vid solnedgången till Dal.

Stenar sågos ej andra än som ordinära voro tillförne. Stränderna av sjön voro mest sandfulla.

Örter voro ock ordinära, lika dem, som utom fjällen växa på svenska sidan.

[1] Ett ord utelämnat.

Djur såg man föga annat än några änder, som här och där skvalpade sig i sjöarna.

Hus och inrede var mycket lik dalska och svenska väsendet.

Åker var ganska ringa eller nästan ingen, ty betesmarken söktes mer till foder för dragarna till kolningen eller åt Rörås koppargruva.

D. 23 julii. Om morgonen reser man härifrån närmare in åt Norrige, som man ej här fick nödigt uppehälle. Skickade förut vår kvartermästare till staden att betinga logementer. Efter 1 mils resa kommer man fram till Rörås stad i Norrige, en ganska liten stad, lik Alvestad i Sverige till storleken. Här residerar en direktör, som agerar *vices* av en bergmästare och borgmästare tillika. Hos honom anmälte vår kvartermästare sig, som lät inkvartera oss på 4 ställen, 2 personer tillsammans hos de förnämsta i staden, så att 2 voro hos honom, nämligen direkt. Bredal, 2:e hos hyttskrivaren Irgens, 2:e hos överstigaren Bortgrevin, 2:e hos fältskäraren, direktörens måg.

Staden var byggd för kopparhyttans skull, låg 1 mil från gruvan, sidlänt emellan bergen, på västra sidan av fjällen.

I dag regnade något litet, var eljest hela dagen behagligt väder.

Här taltes om hur länge vintern ligger om vårtiden, hur folk frusit ihjäl för några år sedan på bergen midsommarnatt och nu på slutet av maj månad.

Här var en piga av 60 år, som mättes och var allenast 2 alnar ackurat, hade huvud så stort

som en annan, ingen knöl på ryggen, ganska stackota ben och var den minsta någon av oss därtills sett fullvuxen.

Allestädes utanför husen voro lagda flata hällar av en här mycket fintlig stenart, som delade sig horisontaliter såsom en *corneus micaceus fissilis*.

Hyttan låg vid östra sidan av stadskanten och var 8 ugnar, alla i ordning under ett tak, 2 garsmedar.

Kallrosten lades ovanpå jorden utan ugn, mycket längre och bredare, men lägre än hos oss.

Kisel brukades till fluss.

Togs prov av garkoppar, råkoppar och värke.

Vändrostarna voro ej så höga som våra. Ungnarna till sulu hade låga bröst, men armarna voro böjda i pipa såsom en silverugn utan valv. Gick hela året.

Inga trädgårdar kunna vara på denna ort.

Aconitum maximum växte allestädes i skogen, privilegierat för boskap av naturen.

I zoologicis föreföll intet märkvärdigt i dag.

Husen i staden voro byggda med enkel våning, helt simpla.

Trakterades med öl, dock stod alltid på bordet franskt brännvin, varav tillsöps esomoftast, dock litet i sänder.

Få handelsmän äro här och bodarna in i gården.

Många förrymda svenske arbetade här och västgötar, som handlade, voro här nog.

D. 24 julii. Reste man om morgonen till

koppargruvan, som låg 1 mil östernorr från staden. Här voro åtskilliga sänkningar och gruvor ett stycke från varandra. Man gick igenom Frid. 5:s hel och hällen. Reste därifrån till staden om aftonen.

Gruvan låg högt, dock ej brant, var nästan fjällik, vädret i dag var klart, helt utan regn.

Stenarter voro åtskilliga, dock förnämligast följande:

A. *Minera cupri qvartzosa,* hårdmalm.
B. — *perpetua,* seg malm.
C. — *pyriticosa, brunnea, inutilis.* Kis, av denna fanns mycket och alltså strax vid gruvan, sovrades, varandes långt ymnigare än själva malmen, vore ock ej denna, skulle gruvan bliva ovärderligare, ty här tycks malm aldrig skola tryta.
D. *Granatus magn.,* stor som tummar, funnos i några gruvor ymnigt.
E. *Granati minimi,* sutto här och där i salbandet, tätt som gryn i gröt, skimrade mycket.
F. *Spathum fere prismaticum, albissimum, Qvartzum potius dicendum.* Helt klar som en is, fanns ock ymnigt i varpan.
G. *Petra micacea, fissilis horizontaliter,* var här *matrix metalli* och nog lik den garpenbergiska.
H. *Petra micacea, polystrata* var densamma, men alternerade med ljusare och mörkare strata.

Malmen föres om vintern ned till hyttan, som sedan smältes hela året. Här kunde verket drivas med långt större fart, om skog voro suffi-

cient, som här är ganska fattig. Var ock illa beskaffat med gruvorna, där råmärket emellan Sverige och Norrige slogs ackurat efter sjön Fämundens medium eller som annorstädes i Lappland efter flodernas begynnelse.

Den de kalla kis, är mycket lik dalkarlens levermalm, håller koppar, fast han ej meriterar smältningsprocessen.

Gruvan är ett svävande streck, som går in på sidan av berget, att man med kärra kan köra kring hela gruvan. Väggarna äro mycket fasta, valven mycket slutta och jämna.

Malmen vinnes genom skjutande 2 dagar och brännande 3:e dagen, då han faller jämnt och lätt ut medelst berget, som är mycket horisontaliter skivrigt.

Saxifraga foliis subulatis stod nu ymnigt i blomma.

Inga särdeles djur sågos.

D. 25 julii. Reste man vid middagstiden från Rörås och kom till Dal om aftonen.

Vädret var behagligt, litet åskdunder, något regn.

I dag var intet märkvärdigt.

Thalictrum alpinum, minimum, Pedicularis minor, alpina, bägge stodo med frukt. *Cirsium alpinum* hade ej begynt blomma.

Om morgonen förrän jag reste, gick direktören till mig att taga avsked, refererade mycket om *anseres scoticas,* hur de värpa på träden. Då jag det nekade och sade vara ett slags *conchas,* konfirmerade han sin sak med ed, skickade hem till sitt hus efter en glasburk, i vilken låg ett li-

tet trädstycke, varpå sutto över 20 *petioli* vid ett *centro,* lika smala *intestina* och på dess ända en *concha striata longitudinaliter, 2-valvis, sepius tamen trivalvis,* eller en *rima* vid *apertura,* utur vilken stodo *branchiæ* liksom fjädrar.

Jag sade: »Ser I ej att det är *conchas*»; han höll mig före vara hård, ville ock hellre dö än cedera en så klar och sig tydlig sats.

Jag cederade och sade, att var må leva av sin tro.

D. 26 julii. Reste man från Dal åt Mugga, slog läger om aftonen 1 mil bortom Mugga vid fjällkanten eller basis breda vid Röa älv.

D. 27 jul. Sedan man över natten vilat i en koja i skogen vid floden Röa, reste man tidigt därifrån, då man först for genom älven, följde sedan sjökanten av Fämunden, kommo sedan inom svenska gränsen till Svucku samma väg, som man reste bort.

På nordöstra sidan gick man upp på detta ganska höga och ibland de andra kringliggande berg, som stod lik en jätte bland *pygmæos.* Hur brantheten, höjden och stenrösen på rösen hulpos åt att tvätta svetten ur en trött och strävande kropp, lär den bäst bevittna, som med oss vadet hunnit. Kommo omsider matta upp på spetsen. Här hade man en makalös prospekt över hela fjällen. I nordväst syntes Röràs koppargruva, *Rödfjället* vid Dal i Norrige, på vilket falkfängeri var, *Viggelen,* som låg mitt emot över vägen nordost från Rödfjället. Sjön Fämunden etc. I norr såg man många små träsk,

ja själva *Rutfjället*, som längst borta låg. I sydväst hade man kunnat sett begynnelsen av Dovre fjäll, som går ned till havet och delar Norrige i tu. I sydost hade man kunnat sett dit man steg i Sverige först upp på fjällen etc., att ingenstädes hade kunnat vara lättare att göra en karta över hela vår fjällresa än här, var till man ock var beredd, där icke ett gruvligt oväder oss neddrivit. Vore till att önska, det någon efter oss densamma gåve, då hon allra lättast toges på detta berg.

När man var nedkommen, låg vägen förbi Rävlingesjön, den man lämnade på högra handen, mer i väster, resandes på östra sidan vid Rävlingesjövåla (:i uppresan på västra, vid Älghågna:) genom vargdalen, där man strax efter fick på höger en liten sjö eller puss, varvid låg 2 berg *Rönsjöbussen* och *Gröthågna*. Varifrån vägen låg över Grövelsjövåla direkt åt norra ändan av Grövelsjön, där man vilade i ett eldhus eller fiskarhus över natten. Här for man över Dalälven, som kom in i sjön vid norra ändan och går ut vid södra ändan, där man hade första lägret på fjällen eller 1 mil härifrån. Summa 4 mil.

Solen gick upp i dag klar och ren. Vid kl. 6 kom en så stark dimma, att solen ej syntes, utan förtäcktes som av det tjockaste moln, klarnade åter upp, att ingen fläck syntes på himlen. Kl. 8: Vattnet stod stilla, klart som en spegel, i vilkets djup himlen avmålades och vid dess stränder visades under vattnet en nedvänd jord med träd och skog. Kl. 10 begynte vita moln

kring horisonten stiga upp på alla sidor, alla ovantill upphöjda. Värmen blev ock otroligt stark.

När man kl. 1 begynte stiga upp vid Roten på Svucku, lät sig strax åskan höra. Ju längre man kom upp, ju kallare blev det och ju mer blåste vädret. När man kom högst på berget, stod såsom en tjock rök allestädes emellan bergen. Vid några ställen stodo strålar från himlen ned, som hade det regnat, varuti lyste åtskilliga färger, såsom uti en regnbåge, varav vår vägvisare spådde regn mot natten. Åt öster var ett svart moln med mörker, att man ej kunde väl se närmaste berg, även dylikt här och där på andra sidor. Denna svarta och dödslika himmel hotade oss, som uppå den bara höga klippan stodo, med blixt, knall och dunder, som på alla sidor om oss hördes. Vädret regerade starkt och regnet tycktes vara på oss, att vi alltså prompt måtte fast nödigt packa oss ned ur detta Jovi helgade residens, det man ock gjorde på östra sidan åt söder, där man fick igen nedanför följeslagarna, som gått omkring med hästarna genom Svucku telna, vilket ej annat är än ett stort röse, som ligger lik en mur eller borggård kring Svucku. Ju längre man kom upp på berget, ju stenigare var det, och hade äntligen ingen jord, utan liksom ett stenröse alltsammans. Snö låg på norra sidan något litet. Källor att svalka sig med gåvos inga, ty vattnet stannade ej på lösa stenar.

Alltomkring sågos fjälldalarna vita av mossa, med litet strödd ljung, liksom marken synes, då

snö kommer om hösten och örterna här och där koxa genom honom upp.

Kl. 4 kom ett moln på östra sidan med ett mörker liksom den svartaste natt, som överdrog himmel, berg och dalar, vilket ej gick bort som förra utan tårar, ty det kontinuerade till aftonen, fast med mindre svårighet.

Notabelt var, att sedan solen i väster var av moln kl. 6 intagen, syntes nederst vid horisonten i öster under de mörka molnen ett ljus, som kastade solstrålarna åt oss med många färger. Detta var ej annat än högre, ljusa moln, som solen sken på över de tjocka molnen. Dessa vita moln stodo kvar, då mörka molnen försvunnit. De gjorde i de mörka dalar emellan de höga bergen ett alltför sällsamt återsken.

Stenar i dag sågos inga notabla; alla voro vita, klyvde sig perpendikulärt, voro rena, utan mica, ofta pellucida som kisel.

På fälten fanns ymnig, god och ren svartmylla.

Inemot Grövelsjön sågs en sandaktig mo, som hophängde lik en tuva, till formeri för guldsmeder, gördelmakare och gjutare behaglig.

I dag såg man stora *Aconitum galea angusta,* vilket på svenska kallas lappskogräs av Scheffero och ätes i Medelpad, fast man kan förgiva alla djur därmed.

Saxifraga Sedi facie stod ymnigt vid vattnet i blomma med sina smala och vid *marginem dentatis foliis,* som eljest i hela Europa ej finns mer än på fjällen.

Filago caule simplici växte i dalarna. *Trien-*

talis blommade nu som bäst på Svuckuberget. *Chamærhododendron* lagade nu till sin *fructum ovatum, bilocularem, 4-valvem. Scirpis radice implicata* gjorde tuvor i bäckarna och kärr. *Mnium geniculis, annotinis, inflexis* gav tecken till källsod, där källa fanns. *Melampyrum vulgare, fl. flavo* stod alltid *flore fulvo.*

Om morgonen sedan hästen haft om natten gott bete, såg man hur han botaniserade eller orörda lämnade några örter, som stodo ymnigt bland gräset. Man ryckte dem upp för honom, men han ville dock icke smaka dem. E. gr.

Ulmaria.	*Angelica vera.*
Valeriana.	*Epilobium maxim.*
Convallaria.	*Heptaphyllum.*
Geranium maxim.	*Frutices plures.*

I dag såg man 2 renar springa på högsta bergen, långt ifrån varandra.

I Röa älv togs en liten *trutta,* lik den andra, men inga röda fläckar, utan allenast 2 ordines av svarta ovanför *latera* och en *longitudinalis dors.*, helt liten.

En kärrlom, *Colymbus s. podiceps minor* kallad, sköts i en tjärn kunde inte flyga, ty han hade tvivelsutan varit unge i år, lopp bra till djupet, när han såg fängkrutet brinna, dykte han gesvint och slapp alltså den skadliga kulan. När han var äntligen skjuten, gick hunden ut, bet i honom, men ville inte föra honom till landet, ty han kunde ej fördraga lukten.

Notabelt är se, hur fötterna äro fästa på sidorna eller neråt ryggen, att för honom gå är

alldeles omöjligt, ty är han skapad att simma, som fågeln att flyga, och emedan fötterna sitta så nära stjärten, kan han så mycket bättre springa dop.

I domesticis hade man på vilda fjällen ej synnerligt att beskåda, utan saknade allenast hus, som så nödiga voro för resande, som maten, där man på långa trakten 4 à 5 mil ha ej så mycket man kan luta sitt huvud under. Hus voro här alltför kostbara att bygga i defekt av trädredskap; kunde alltså här byggas kojor, lika kolarnas och slåttermännernas i skogen i Norrige, som således äro byggda.

Man sätter 4 stolpar ihop *in formam coni*, lägger omkring upprätta käppar, omlägger överallt med torv 2 slag eller dubbelt, av vilka den undre torvfloden ligger nedvänd, den övre upprätt, vilka växa tillsammans som en monticulus. På sidan är ingång med en liten dörr eller lucka. På sidan utanför är en liten cylindrisk stenmur av alns längd med hål igenom vid basen inåt kojan, varigenom glöderna falla in i kojan, så fort veden brunnit. Kojan tager utanpå ingen eld, ty torven förhindrar och näver är ingen där. Röken besvärar då ej folket och behöves alltså ingen öppning mitt på taket. Höjden är 1 famn, bredden 2.

Svartmylla är här nog till att så uti, om icke alla element voro här vidriga. Dessutom är i henne sten på sten, att här uppröja åker och äng (:om så skulle meritera genom någon uppfintlig sädessort:) vore alltför dyrt köp.

D. 28 julii. Om morgonen reste man från

kojan, då vägen låg strax uppför Gröthagnesidan. Hästarna arbetade sig uppför backen helt trötta och lärde, att högsta backe ned i landet är ej 1/50-del emot en liten i fjällen. Från Gröthagne låg vägen åt Grövelsjövåla, där man kom på samma väg, som man bortreste, vilken sedan följdes till Idre fäbodar vid fjällroten, där man blev över natten.

Solen uppgick på en klar himmel, som strax med flygande dimma blev mulen, varmed kontinuerades hela dagen, regnade dock ej mer än en gång litet vid middagstiden. Om natten efter kom starkt regn. Vid solens nedgång kommo vi lyckligen ur fjällen, vartill alla element tycktes driva, ty solen gick ned, himlen blev svartgrå, skogarna och dalarna blå av töcken, vädret blåste starkt från norden, luften var kall och natten kom med hast.

Man fann i dag på fjällen här och där liggande halvruttet och mörkblått träd, vilket lyste i mörkret och hade alltså *lucem a se* såsom sol, eld, *stellæ fixæ, lampyris, pisces quædam* etc.

Vid Djupgraven låg vid vägen en stor saffransgul sten, vilken på alla sidor var omgiven med prominenser, liksom knivblad i samma varit insatta. Sönderslagen var ljusblek, tät, utan att visa *heterogenea immixta,* såsom utanpå.

Den gula färgen såg man vara en fin *crusta muscosa,* men där prominenserna voro, var en grå *muscus crustaceus et leprosus,* så att antingen har den gula crusta frätit stenen eller den grå, som troligare syns, årligen tillvuxit och förökat stenen.

Att *muscus coralloides rangif., ramis implicatis a* Wormio *in Museo descriptus* är ett med den ordinära renmossan utom fjällen, såg man här ögonskenligen, såsom i fjällen renmossan mest alltid blir lik den förra, men utom den senare. Att *muscus dædalos., niveus* var samma med *arboreum album,* som brukas till puder, fick man se på några få, som hade *peltas.* Denna vita mossa, som här så överflödigt växer, borde användas till puder, varigenom många kunde få sin föda.

Juncus trifidus växer allestädes på fjällen i små buskar.

Att utav örterna se landets höjd tror man vara omöjligt, ty våra dalska, vita fjällar med sin stora renmossa likna alldeles Lappmarkens sandhedar. *Muscus dædalos.,* som i fjällen på högsta ställen växer liten och strödd, är lik i nedersta dälder av lapska fjällen. Få och strödda örter, utom ljung, växa i dalska fjällen på högsta klippor, även så i lapska fjällen på medelmåttig höjd, äro alltså lapska fjällen dubbelt högre än dalska.

Att örter växa *sparsim* i fjällen göra stenar och mossa *et Polytrichum* etc.

Angelica växer vid alla rännilar i fjället.

Fungi in alpibus spongiosis autumno, in siccis non.

Musci foliacei pauci in alpibus. Musco-fungi heic copiosissime.

Usnea nigra växer både på träd och fält.

Vildrenar såg man i dag uti en hop, över 100 stycken tillhopa.

Järven tager ofta renar, är till formen lik *Ermineum*, giver stank från sig, att hunden inte gärna följer honom, springer ej synnerligen fort.

Korsrävar fås undertiden, vita i fjällen allenast.

Pluvialis sågs överflödigt i fjällen.

Vid fäbodarna hade folket samlat *Equisetum nudum* eller skäfte, vilket bindes ihop i små knippor och skuras kärlen med, som mjölk skall vara uti, att de bliva helt rena och vita.

I dälderna eller sidlänta orter, som gå in i fjällen såsom vikar, finnes ansenlig hög och tät skog, att ej defekt på ved skulle vara i våra fjäll, där bergsbruk uppfunnes, om icke det låge för högt i fjällen.

D. 29 julii. Sedan man vilat natten över och något in på dagen efter den besvärliga fjällresan, reste man åt Idre till natten. Hade man alltså i dag samma till att observera uti geographicis, som d. 17 sistl., då man på en dag gjorde samma resa uppåt.

Vid Idre är byggt ett annex eller kapell, varandes proportion på kyrkan väl proportionerad emot sin moderkyrka Särna; ty hon är den minsta man sett. *Facies* innantill kommer nog överens med de norska, både på denna och Särna kyrka.

Man väcktes upp om morgonen vid solens uppgång av herden, som spelade reveljen för sin boskap på ett horn så väl, att eko uti nästliggande fjäll gav en behagligare resonans än man någon tid hört.

Situationen vid vägen var lik den man tillförne specificerat (vid. d. 17 hujus) genom en grå och förbränd skog, över ett land, som sluttade allt mer och mer ifrån väster eller fjällen åt öster och bestod av sandgrusig mo med klappur uppfylld. Stenarna voro här bekvämliga att examinera, emedan de inte övertäcktes utav en grå crusta som i fjällen och annorstädes. Hela dagen var mulet. Under tiden sken solen genom molnet, under tiden regnade det.

På malmtäkten eller första fjärdedels milen ifrån nattlägret, såg man på åtskilliga ställen av vägen, helst vid pussarna mulljärn, vilket tillförne förts därifrån till Idre att blåsas till järn, som nu är obrukligt. Även på denna trakten fanns en extraordinär sten, som i alla mål går upp emot den utländska röda, masurlika, fläckiga och opaka agaten, vilken, om hon finns någonstädes i klyft, torde betala sin arbetarlön.

Här fanns ock en annan sort av sällsam sten, som utanpå var helt förfräten uti olika kaviteter. Inuti var han tät och vit, lik en kalksten, men var dock kiselblandad petra.

Man observerade i dag huru stor differens är emellan *tempus florendi fructumque maturandi* i fjällen och utom fjällen ex. gr. Hjortron voro i fjällen kart, men nere i landet mer än mogna. Blåbär i fjällen knappt halvväxta, nästan vita, här nere blå och fullmogna. *Trientalis* och *Campanula serpillifolia* stodo i går i blomma, i dag i frukt.

Här nere i landet blommade nu:

Hieracium foliis linearibus. Hieracium radice præmorsa. Bursa Pastoris, Virga aurea, Campanula, Scabiosa, Artemisia, Euphrasia, Ladanum, Ulmaria, Polygonum, Valeriana.

Nere i ängen gåvo mot aftonen örterna härlig lukt.

Behen och *Crista Galli* hade nu sista blommorna.

Sceptrum Carolinum stod nu med frukt.

Vid Idre kyrka sköts en Pluvialis, som här kallades *åkerhöna,* stor som en liten duva.

Några hushållsgrep hade man inte tillfälle att i dag lära av andra; ty måste man lära av sig själv. I Norrige köpte man bröd till överflöd åt vägen, ja, så mycket, att man fick skänka bort en 20 limpor och ändock lida nöd på bröd. Orsaken var, att då man åt det, knastrade sanden emellan tänderna, som däruti var inkommen. Huru sanden kommit hit, vet man icke väl, antingen har det skett av norskkvarnarna, som raffineras med salt eller sand, eller som troligare syns, inblandat med mjölet av en snål vinst genomträngd en. Men huru skadlig sådan spis är, lär den bäst veta, som läst Tulpii sats *de generatione calculorum,* eller har sig bekant poudre de succession, att om intentionen vore så grym som förseelsen, borde den grymmaste död intenderas på en så svår förseelse.

Hjortron konservera de hela vintern över, genom det de kokas litet eller förvällas, slås i kärl med smält övergjutet smör eller fetma, varigenom vädrets tillopp förhindras och förruttnelse avböjes.

Tunnbrödet av bark torka de för elden, att det må bli mörare att äta.

Vid Idre taga de sin prognostik av Skrållstädet, då de berga sitt hö och säd. Ty se de moln betäcka spetsen, är tid få bärgningen inom tak; ty då äro redan *vesiculæ aquosæ* blivna så tunga, att de inemot kommit ner i *infimam regionem aëris*, vilken *regionem* om de verkligen ingå, de då falla ner under namn av regn.

D. 30 julii. Om morgonen reste man från Idre, där man strax vid byn fick den första fjärdingspålen, som delade vägen. Man hade Undalälven på högra handen, i vilken flöt en annan gren, den man med bro överreste vid pass 3/4 mil nedanför Idre. 5/4 mil nedanför Idre reste man åter över Dalälven, där hon var bredast, då älven sedan låg på vänstra handen från vägen eller i norr.

Består alltså Dalälven här vid Särna utav 3 grenar: den nordesta tar sin begynnelse vid Hagesjön, den mellersta vid Fosksjön och går in i den förra vid Foskros i norra älven. Den södra kommer ifrån Lillgruvesjön och konjugeras vid Gruveltrånga, varandes den förstas namn . . .,[1] den mellerstas Foska och den södras Grövla.

Anlände om aftonen åter till Särna prästgård.

Väderleken var i dag som tillförne mulen med regn, besynnerligen om morgonen och aftonen.

[1] Namnet på ån från Hagesjön är i manuskriptet oriktigt Foska, vilket namn upprepas för den mellersta.

Dalälven hade nu synnerligen tilltagit, i anseende till det vattnet, som hon hade, då vi reste över henne vid uppresan, mot det som nu var, vilket härrörde av det sedan dagligen kontinuerade regn. Regnet hade ock mycket smält snön i fjällen, som var att se på det fjällberget man examinerade snön, som nu i hemresan alldeles var bortsmält.

Folket här på orten refererade oss, att snön ofta faller hela månen för Michaelis och likväl blir liggandes hela vintern över, jämväl att snön förr lägger sig på höga berg än uti dalarna.

Man saknade strax nere i landet det härliga fjällvattnet man fått i källorna upp i fjället.

Här taltes mycket om ett berg, som förmentes hålla kopparmalm, till vilket man skickade tolken att taga handstenar ifrån. Berget heter Siksjöberg och ligger en skogsmil ifrån Hede by i söder; härav fick man följande stenar.

1. Bergarten var en fin grå och med kisel blandad *petra,* mycket tjänlig att innehålla metall, vartill dock icke minsta tecken syntes.

2. I stenarna satt ymnigt en *mica foliacea, albo rufescens,* som är eldfast sten och ingenting håller, vilken skimrat i ögonen och således bedragit folket, som skulle det vara malm.

3. Men här fanns ock en *ollaris, durus, versus centrum radiatus* eller fols hos bergmännen kallad, vilken alltid plägar vara i gruvan med metaller, så att om någon malm här skall finnas nere i berget, är det järnmalm, som näppeligen här meriterar smältprocessen, därest icke

kommodare frakt till transporten härefter kan erhållas än tillförne.

I skogarna blommade nu *Morsus Diaboli, Tormentilla, Erica;* men sista blommorna frambar *Melampyrum* och *Epilobium max.*

Erica varierade undertiden med snövit blomma.

Cirsium alpinum, som i fjällen ej utslagit med blomma, stod här nere vid bäckarna i bästa fägring.

Sceptrum Carolinum var ock nu mest utblommad, befanns allenast vid floderna, som kommo från fjällen.

Fågelhunden, søm skjutsbonden hade med sig, tog stadigt upp ekorrar, av vilka 2:e skötos. De hade nu en röd sommarklänning med vitt underfoder vid buken, visandes allenast några grå hår vid nosen till prov på vinterklänningen, den de tillbyta sig såsom haren, vilken för den grå sommarajoustice tar en vit vinterpäls, såsom hermelinen, för en röd sommartröja en vit vinterrock, och såsom renen, för en vit vårpäls, svart sommarskjorta, en grå vinterklänning.

Om aftonen fick man en rätt, som kallades gubbost, som hade en stark smak av *saccharo lactis* och var gjord på följande sätt: Sötmjölk löptes, osten upptogs, vasslan koktes, den fördelta upptagna osten lades åter uti, koktes, späddes med smör och färsk grädde, koktes *ad consistentiam,* smakade helt sött och väl.

Humlen sades här vara planterad, men vill inte komma fort; kommer an på bättre försök.

D. 31 julii. Vilade man över i Särna prästgård.

Man observerade hela vägen gemene mans sällsamma humör i Särna socken. Alla äro de fuller mycket saktmodiga, duca och tjänstvilliga, men därjämte ganska snåla.

Socknens märke eller vapen är Skrållstädet med Vitån och Grövlaån och en ren, som man såg på pant- eller exekutionsstaven utritad.

Vädret kontinuerade i dag med mulen himmel och smått regn, som skovtals tillsatte.

När styckena lossades mot aftonen, gavs ett starkt eko efter en lång stund i de långt bort liggande berg.

En sand blev framvisad, som upprunnit vid en källa, vilken förmentes hålla guld, men var alldeles *sterilis* och ren.

På ängen växte *Thalictrum pratense,* i åkrarna *Galeopsis foliis lanceolatis,* dock bägge två rart.

Mesomora växte emellan fjällen och kyrkan ymnigt, hade nu ock nästan mogna bär.

Ängarna stötte från grönt någorlunda på brunt efter det mogna *Gramen paniculatum.*

Rubus saxatilis, som här kallas tågbär, hade nu mogen frukt.

Vid sjökanten tog hunden ett par andungar, som voro nästan fullvuxna. Deras namn var *årta.*

I gräset hoppade ymnigt små fina *Locustæ* av åtskillig färg.

I bondstugorna sågs ett särdeles instrument att vispa mjölk och grädde tillsammans; vid en

ända av en träaxis satt en *rota fixa, duplicata,* emellan vilkens bägge *partes incumbentes* satt svinborst, iordningställd jämnt efter annat.

Humlen såg man själv i dag växa härligt, men illa skött.

Kornsäden var kort med korta ax men tjocka korn.

D. 1 august. Man blev långt på dagen uppehållen uti Särna prästgård, av det hästarna förkommit, här som inga hagar voro utan öppen mark.

Efter middagstiden antog man resan i söder åt Lima, dit 7½ mil sades vara.

Inemot ½ mil från prästgården låg ett litet berg på höger, *Musåsen* kallat, vilket man steg upp på och beskåg i nordväst fjällen in i Norrige, i öster vilda skogen in i Älvdalen och så vidare.

Man slog läger om aftonen vid *Höståkällan* i vilda skogen.

I väster syntes vid pass en mil från vägen de stora Fulufjällen, som sträcka sig ifrån Särna åt Lima, utur vilka den större delen av Västerdalälven tager sin begynnelse.

I Särna socken är ingen finnmark, såsom ej heller uti Älvdalen eller Mora var. Man önskade hava en ren idé om grunden till finnmarkerna och varför de ej kunna kultiveras såsom andra.

Ifrån Särna kyrka till Herredalen i norr, Älvdalen i öster, Lima i söder och Norrige i väster äro vid pass 8 mil.

Hela dagen alternerade med mulet och solsken, mot aftonen kom ock litet regn.

Skogen var mycket rum och gles; jorden torr, stenig och mofull.

På Musåsen syntes små sjöar på mesta sidor. Här sågs ganska ymnigt den tillförne observerade stenarten, som består av en röd, hård och fast sandsten; varuti på dess ena superficie, som gemenligen är flat, longitudinella och parallella kaviteter, som hade man dragit utför med fingrarna i fast snö, vars *originem*, av alla härtill synta stenar, man ej kan uttaga.

Ordinära stenarten var här röd, hård sandsten, vilken kommit av den röda sandmon, som här lägger grunden. I åtskilliga av dessa stenar sutto röda *corpuscula* lika den *Lithomarga*, som fanns i Orsa: men voro här långt hårdare och mer lika en mica.

Ifrån Hede by fick man till Särna skickad den där deponerade i uppresan, *Bryum capitulis reflexis*, som vuxit tillsammans i form av en *cranio humano*, så tätt och artigt, att konsten näppeligen skulle hinna det att imitera.

Lichenoides, subtus croceum, växte allestädes på vägen, är ej ännu av någon beskriven.

I dag fick man andra ålen på 20 års tid.

Ej långt från Hede finnas de rätte pärlsnäckor, som för någon tid sedan blivit röjda av någon rovfågel eller fiskgjus, som skalen på landet uppfört. Ännu äro de här icke fiskade; ty fiskarprocessen med sådana djur är dem obekant. Borde här anställas försiktigare än på andra ställen.

På denna och dylika långa vägar emellan kyrkorna, som inga gårdar finnas på, vore väl gan-

ska nödigt, att små kojor inrättades, uti vilka de resande över natten kunde vila, utan att lida så mycket ont av oväder, som man i natt led.

Marken var ganska bar på bete: myrarna stodo fulla av högt gräs, som höstades till vinterfoder; här behövdes ingen gärdsgård omkring dylika ängar, ty vallpigan går stadigt med boskapen och hemdjuren gå ej så långt från gårdarna.

D. 2 aug. Om morgonen bittida bjödo vi vår eländiga koja och nattläger farväl och vägen kontinuerades i söder närmare åt Lima. Inga remarkable berg eller floder hade man att resa över, förutom Västra Dalälvens norra gren, Fuluälven kallad, som gick nära intill vägen på västra sidan, vid vilkens brädd man vilade 4 skogsmil ifrån Särna på en ängsplats, Ojesjöstad, vid vilken rån gick emellan Lima och Särna socknar. Här steg man till sjöss, att segla floden nedför, som gick åt Lima. Hon var tämligen bred och djup, men ren seglats 2 skogsmil, varest forsar togo emot, som varade 2 mil. Därpå blev åter floden spak, varest man gick upp att förfriska sig uti Lasksätra fäbodar. Härifrån reste man även 2:e mil till Säla, som är första by uti Lima socken, dit man anlände om aftonen kl. emellan 11 och 12.

När man hade seglat vid pass halva forsen, rinner en ny flod in, *Giöre* kallad, som tar sin begynnelse ovan Djurdalen i norska fjällen och här insereras med dubbelt huvud och liten holme.

Vägen, som hästarna gingo östan vid floden,

kallades landsväg, som nu sades vara träffligt upplagad, det man ock måste tillstå, om man betraktar honom i luften; men ingalunda på jorden; ty träden voro väl undankvistade och bläckade, men ingen mull påförd eller sten bortbruten.

Denna natten var oss mycket svår; ty först gåvo myggen oss ingen ro, sedan mot dagningen begynte starkt regna, att vår i hastighet uppsatta koja blev svårare att fördraga än själva regnet; ty regndropparna voro mindre utom än inuti.

Våta stego vi ut härifrån och mer våta blevo vi allt till kl. 3 eftermiddagen, då vi stego till sjöss och regnet upphörde.

Vid kl. 4 och allt efter in på natten stod över floden en tjock dimma, lik vit rök, att man kunde se förut på långa trakten flodens krökning emellan de avlägsna bergen.

Vid Tosksättra[1] gick en flod in ifrån öster i vår ordinära älv, som insererades *situ contrario*, likt *vasa cerebri*, uti *sinum falciformem*.

Allestädes på sidorna vid älven brusade ned av de höga backar kaskader och katarakter, av vilka en i väster vid floden, strax nedanför Tosksättra nästan perpendikulär nedföll av en ansenlig höjd.

Landet på bägge sidor om floden var ganska högländt, med gran och björk bevuxet på den sidan det sluttade åt floden; men ovanpå av tall, med steril mo och röda stenar utsirad.

Floden utom de 2 milars steniga fors hade en

---

1 Namnet otydligt och icke annorstädes igenfunnet.

ren sandgrund, gick spakt, tom från örter, emellan gröna och med gräs bevuxna stränder, vilkas mogrund här och där frättes av floden.

Här var ganska angenämt att segla, ty de lövrika och med gräs och blomster bevuxna stränder speglade sig hela älven utåt i det klara och stilla vattnet, som hade under det varit en lika värld.

På vägen fanns en sällsam gråsten, uti vilken lyste vit spat eller uti en grå och med svart, nätt ansprängd botten visades, såsom uti *marmore florentino, rudera* av åtskilliga ting; sådana funnos ymnigt vid vägen jämte floden och skulle väl meritera sin arbetare lön vid sirater i hus.

Här fanns ock åtskilliga vittringar till tecken av metaller, men inte något streck.

I dag fanns ymnigt *Amanita minima, alba, petiolo nigro, cetaceo. Angelica minor, involucro unico.*

Allestädes i den brända skogen växte den rara *Pulsatilla apiifolio* i otrolig myckenhet, att ingen ört fanns så mycket som hon.

I floden växte *Hippuris, Nymphæa, Potamogeton natans* och *Utricularia major.*

I skogen sågs *Marchantia cum triplici fructu, flos masculinus, radiatus, compositus. Alter flos radiatus, imbricatus, sterilis, tertius, sessilis, campanulatus, seminifer.*

Peziza forma floris Lilii convalii, aldrig ännu funnen, fanns här i skogen, stor som en stor ärt.

Fungoides clavatum och *Thymelea* eller källerhals växte sällan i skogen.

I floden fanns ymnigt änder, det man ej särdeles observerat i de andra floderna.

Renen kallas här sommol *en general.*

Hon: 1 år *Suse,* 2 år *årsuse,* till det 3 *Håge,* 4:e *ungren,* 5:e etc. *gammal ren.*

Uti Höstsjöån vid Höstkällan sades vara bävrar.

Båtarna vid Lima äro ganska långa, smala, vassa åt ändarna och bottnen.

Vid Tosksättra koktes missunggröt således: vasslan efter osten koktes vid pass en timme, häruti rördes sedan mjöl *ad consistentiam,* togs av och smakte sött.

Stränderna slås årligen och därav bärgas hö, som man såg hela floden uppför. Är alltså hela ängen ganska smal och lång. Lima socken har en allmänning utmed forsen, vilken slås om Marie mässodagen, då om aftonen, efter förrättad gudstjänst, folket kappas till samma allmänning och äng, vilken, som då kommer först, får ta första och förnämsta stycket och så i ordning, vilket är en sällsam lag i dessa tider.

D. 3 aug. Reste man från Sälen eller översta byn uti Lima socken floden nedför åt Lima kyrka, låtandes ekipaget marschera vägen på östersidan jämte floden; anlände om aftonen, efter 9/4 mils resa, till Lima prästgård.

Bredvid älven lågo på båda sidor byar med åkrar och ängar helt tätt, allt intill kyrkan, och är notabelt här att hela socknen, undantagandes en liten by av 3 hemman, ligger alldeles utsträckt efter åbrädden på ömse sidor, vilken på östra eller västra sidan instänges av vilda skogen,

att näppeligen någonstädes är över 1/6 mils diameter emellan floden och skogen, på vilken socknen ligger.

Mitt emot Sälen i väster ändades den långa och alltifrån *mare album* i Ryssland genom Kemi, Luleå, Piteå, Umeå, Åsila, Jämtelands, Härjedalens, Särna och Limas ödemarker utsträckta fjäll och kallades dess sista apex *Granfjället*. Man frågade efter om Dovrefjäll sträckte sig här ifrån direkt till Västerhavet; men förnam, att det ännu högre upp åt norden vek av, dock kan man inhämta, att det man såg ifrån Röås i Norrige allra längst i söder liggande och såsom molnfläckar synliga, att deras gång ej lär vara synnerligt längre i norden; ty Röås ligger högst 20 mil mer uti norr. De däremot sågos åtminstone 12 à 16 mil från Röås direkt i söder.

Sedan man rest 3/4 mil från nattlägret, kom man till Transtrand eller Lima kapell, som låg på västra sidan om älven. Kapellet var tämligen stort, men hade ingen kyrkogård omkring sig, som Särna kapell i Idre. Här var inte något särdeles kuriöst att betrakta mer än endast en fattig, av världen föraktad, dock kuriöst och lärd man, vid namn Lars Dahle, som här var kapellan. Hans slarviga kläder, innocenta physionomi, fattiga åtbörder, kloka raisonemang, uti vad som efterfrågades, ser vem, som honom såg.

Hela dagen var mulet, eftermiddagen, helt mot aftonen, regnade ganska starkt. Vid pass 1 mil förrän man kom till kyrkan låg ett ansenligt högt berg, som nästan fjällen liknade, på

östra sidan vid älven, som kallades Hormundsberget. Emot dess översta spets var en grotta eller lång ingång med en liten sjö eller bäck och åter där innanför längre inträde. Man hade haft lust att själv bese denna caverna; men det timida folket var alldeles persuaderat, att härinne skulle bo troll och att ingen dit ingå kunde utan att bliva för sin förmätenhet märkligt straffad, voro de övertygade med många fåfänga exempel, att ingen med oss följa ville.

Sedan regnet var någorlunda övergånget, stod en tjock dimma på några sidor av berget.

Man hade här tillfälle att göra sig underrättad om myrjärnets preparation och process, som sålunda har sig. Med en härtill gjord navare eller på spetsen vriden järnstång borras i myren på åtskilliga ställen. Navaren drages upp och den därå fastnade jorden slickes på, vilken röjer sitt järn genom en bläckaktig och adstringent smak. När man således vet, var malmen finns, tages han upp om sommartiden, då vattnet är uttorkat, med järnskyfflar under utseende av gul, brun eller sällan grön mull, klimpar eller flavror, som är den rikaste, torkas.

När denna morn således en gång borttagits, växer han ganska sent igen, ja fordrar väl 100 à 200 års tid, förrän något ansenligt återvuxit. Begynner också nu i socknen bliva nog rar, att han ifrån andra socknar, ja Norrige, köpas måste. Huru han genereras, lämnar man *physicis* att meditera och varifrån all ockra eller järntinktur, i jord eller berg, blir tagen till ett så ymnigt järn. Den vunna torkade malmen ro-

stas ifrån sitt arsenikaliska svavel och, om hon där i stycken skulle tillsammans löpa, stötes sönder.

I skogen hava bönderna sina blästrar (:och vid Älvdalen beskrevna ugnar:), av vilka vardera drives av 2:e pustar, som trådas av kvinnfolken gemenligen.

Man fyller ugnen med torr och helt smått sönderhuggen ved, att en hög råga står allt omkring, sätter härpå eld och, då det mest uppbrunnit, slår några skovlar malm på elden, tråder blästrorna tills malmen nedsmälts, åter kastar ugnen överfull med dylik ved, som strax förbrinner, och den påkastade malmen nedsmälter, vilket kontinueras och reitereras i 2 à 2½ timme, då smeden med sin tång och stång upptager det i bottnen liggande järnet, som lägges på en sten och med en yxa klyves nästan itu, att stycken näppeligen kunna tillsammans hänga, och kallas det vunna järnet en bläst av 1 à 2 lispd. På samma sätt kan en flitig man om dygnet få 10 à 12 blästrar. Denna järngalt eller bläst slås itu och nedsmältes i smedjehärden, tages upp och hamras ut i stänger eller behaglig form. Härav göra ock bönderna ett extraordinärt gott stål, vilket blir, då ett sådant järn, som ej har någon oart av kallbräckt, 2 à 3 gånger nedsmältes i härden, vartill det kallbräckta är alldeles otjänligt.

Det järnet, som således vinnes, är gemenligen vitare än annat järn, finns ofta kallbräckt, mest rent, sällan rödbräckt och helst då någon grön mylla kommit ibland malmen.

När blästren fälles eller smältes i härden, procederas nästan som i en garhärd, att järnet hålles ovanpå kolen allt stadigt, tills det nedsmultit, medelst tänger, och då det smält, fylles härden allt över med kol och tillblåses *ad consumptionem* och tillblåses med trampepust, tills de förbrännas, då järnet mitt uti upptages och smides.

Kolen brännas här endast av tall, långt lösare än vid bergsbruken, så att den största kolmila absolveras på 8 à 9 dygn och säges, att andra kol äro härtill otjänliga.

Härav smides gemenligen liar, då ett stycke järn utslås till 1/4 alns längd, klyves nästan i 2, dock att det sitter tillsammans med ena sidan eller får form av en ränna; varuti lägges stål, välles tillsammans och smides till liar.

Slaggen vid nedfällningen tappas inte av; men bliver kvar i härden, dädan han med tänger uttages.

Till sina härdar få bönderna en extraordinär eldfast, dock med grus blandad, grå lerart, som något stödjes på brink ifrån ett berg, som ligger mitt för skansen och kallas Limberget och det högt uppe på sidan.

Man frågade efter, om ock intet ler kunde fås annorstädes eller åtminstone på någon sjöbotten? Svarades, att i en sjö vid Appelbo skulle vara funnet ler.

Sonchus alpinus, coerul. växte vid Transtrand och kallades tota. Boskapen sades må av honom väl.

Millefolium kallades *galentåra* och brukades

på öl av somliga för humle, varav folket skulle bli mycket yra och galna.

Här sades finnas ett slags små möss, mindre än de ordinära, helt svarta, med *rostro suillo, orbiculato, sangvineo.*

Dessutom fanns också här näbbmöss.

Sällan brukas här annat än korn till säd, som nu var ungefär mogen. All deras åker och äng bestod av sandmo; men ovanpå hade vacker svartmylla och var nog fruktsam. En man allenast såg man i dag, som sådde ut litet vinterråg, såsom till prov.

Humle växte här rätt bra, men var ej mer än av 1 eller 2 planterat och illa skött.

Gärdsgårdar behöva de ganska få och hava norr om kyrkan föga mer än en på var sidan floden, som går *longitudinaliter* hela socknen igenom emellan skogen och ängen.

D. 4 aug. I går såg man på högra handen en upphöjd gård, som hette Skans, på vilken tillförne verkligen varit en skans; men då konung Karl XI i sitt första tillträde häruppe var och såg, huru lätt man kunde skjuta vartenda djur på skansen av ett högt berg, som än låg mer i väster, skattade man en sådan skans onödig. Den var belägen en halv mil, förrän man kom till kyrkan, nedanför den forsen, som låg mitt emellan Transtrand och Lima kyrka.

Folket här i socknen är mycket fritaligt, språksamt och djärvt. Manfolken se väl ut, kvinnfolken äro fulare, alla hava mest raka och spetsiga näsor och äro alltså tredje variationen av dalkarlar.

De beklagade sig här, att så snart någon begått den minsta faute, ja om en dräng allenast gått för djärvt på hjällen med pigan, rymmer han strax till Norrige; ja om drängen ledsnar endast vid sin husbonde. Slikt oväsen borde förekommas; ty om ett eller tu år kommer han gemenligen tillbaka, sen han tillförne sökt permission. Om sådana aldrig fingo tillfälle, att komma tillbaka eller åtminstone aldrig blevo värdiga att besitta någon jord på denna sidan, torde sådant själsvåld litet mer betänkas.

I dag var man i Lima kyrka, ty det var söndag. Kyrkan var av sten, av ordinär storlek.

Himlen alternerte i dag med solsken och moln, samt regnade mot aftonen.

Notabelt var, vad man hörde refereras om vädret här i socknen, nämligen att här aldrig blåser något annat väder än nordan och sunnan. Man kan ock lätt se orsaken, ty socknen ligger efter floden i norr och söder helt djupt, om vilken på bägge sidor ligger ett ganska höglänt land. När nu vädret kommer ifrån väster till öster, kan det ej stöta tvärt över emot bergen, ty måste det tränga sig i norr och söder efter kanalen.

Man kom in i en fäbod, varest en *anicula* preparerade *butyrum,* hon var naken till naveln, då man såg, att kroppen var långt vackrare än ansiktet, som av solen och svedjan förbrändes.

Vid pass ¹/₄ mil i söder från kyrkan vid stranden där *ÄråRn* faller in i Dalälven, finns en fin vit *argilla* eller *bleke,* är ett vattuseg.

Allestädes häromkring fanns ymnigt av den röda, utgrävna och liksom med vågor utritade sandstenen, som här var långt tydligare än man någonsin sett. De förmenas vara figurerta av något vatten, emedan de mycket liknade en sandaktig sjö eller älvbotten, som på djupet av vågor blir figurerade.

Björk växte fuller vid floden till någon kvantitet, men var dock ganska låg och liten, att man här av svårligen någon övervinna kunde.

Tallväxt är stor, att man den ansenligaste timmerstock för 8 styver köpa kunde.

Potatis växte härligt såväl som andra rötter, e. gr. *Pastinaca, Daucus, Beta, Raphanus;* även *Levisticum, Lactuca* etc.

Ärter komma sällan till någon stadga. Bönor voro ej planterade. Sparris växte väl. Tobak lovades försöka nästa år av kyrkoherden. Lin blir ganska smått och alltså av få såddes. Hampan var passabel.

Fruktbärande träd äro här inga planterade. Vinbär växa här vilda, helst vid vattnet.

I floden finnas harr, id, lax, gädda, abborre, mört, sik, strävling, örlax med vitt och rött kött, kviddor (eller ölbrytor, Malundenses), ål, lake.

I Hormundsjön emellan Särna och Lima finnes braxen etc.

Folket har ej den förmån av jakt här som i Särna; ty fjällen sluta här, varest renarna sig gemenligen uppehålla.

Pediculus pulsatorius var här i prästgården ganska ymnig och kröp på alla väggar

och knäppte som 50 byxsäcksur på väggen.

Prästgården var det miserablaste byggt, man någonstädes sett i Dalarna, så till sätesgården som ladugården, att man näppeligen fann ett enda rum, i vilket man en vinterdag kunde bärga sig, där likafullt timret kunde fås rätt för lätt och transporten genom floden allra facilast.

Magda, skimpa eller fittlapp, är ett slags klädnad, som kvinnfolken bruka inpå kroppen i stället för särk, omkring bröstet är den lik ett livstycke, kan snöras åt under pattarna, som hänga utöver. Öppningen går ned över naveln, nästan in till *loca sacra.* Där livet slutas, blir han vid som en kjortel. Hel och hållen är han av fårskinn, innantill luden, utantill vit, räcker till skon.

Ölet tillredes utan särdeles konst, förnämligast notabelt vad komministern refererade oss om finsk luras preparation, som är hel distinkt ifrån den, som brukas vid Åbo, varest ett hett och rött eldlo släckes och röres omkring uti massan av malt, humle och vatten.

Luran prepareras således: när maltet blivit mält, malet, i vatten dävet, kramas det tillsammans emellan händerna klumpvis, lägges inuti en het ugn att bakas och då det är som allra hetast släckes uti ett kärl fullt med vatten, vartill lägges pors eller humla och med eldat lod röres omkring, avtappas, sedan det jäst.

Det heta lodet brukas mycket ännu här, då de vilja hava klart öl, men hur skadligt detta är, visar oss *medicorum* experiment, som giva

aqvam chalybi extinctam emot maskar och *atoniam ventriculi*, ty det adstringerar ganska starkt, vilket datum intet gott öl bör äga.

Lundsfisk hade de även här på orten, som inlades uti nävrar eller bark, bevarades uti bergsklyfter och kalla hål, luktade illa, var röd vid benen, sades stekt vara delikat för dem, som behagade.

Komministern Dahle hade varit så kuriös och sått korn i fjällen. Han sade, att det växte upp, blev ganska smått och, rätt som det slog till ax, bortfrös. Märkvärdigt är, att Sverige äger en trakt i fjällen av 100 mils längd och ännu ingen vinnlagt sig om att den samma kultivera. I dälderna finns ymnigt svartmylla, som alltid föder väl ett *vegetabile*. Ingenting kan växa i höjden; ty tror man, att rotväxter förnämligast här skulle kunna planteras; kunna allenast kålrötter, potatis, rödbetor, morötter, rovor eller jordärtskockor växa, kunde här vara plats för många att föda sig på.

Denna socknens förnämsta stöd är *liesmideri*, ty dess liar äro icke allenast där i trakten, utan ock över hela Sverige utropade för de förnämsta, ja i Norrige göres med dem bästa handel. Dessa liar tillverkas av eget mulljärn eller ock av järn, som från andra orter köpes. Stålet göra de alltid själva av sitt eget mulljärn. Att dessa liar så högt estimeras, gör alltså intet järnet, ej heller stålet, utan deras egen konst dem att smidja. På det smidet må gå så mycket lättare och fortare, exciperas icke heller hustru eller dotter, utan måste det delikata könet såväl tråda bäl-

garna och bruka släggan, som någonsin mannen, varav ock mycket är, att kvinnfolken se ej bättre ut än manfolken. När liarna äro smidda, reser bonden bort med dem och säljer dem på avlägsna orter, nere i Dalarna etc., då han alltid har för var lia 1/8 tunna säd. Näppeligen gård finns, som icke smedja har, helst ovanför kyrkan, ty säden är liten.

År 1696 etc. till 1707 ser man av kyrkoböckerna här oräknelige många blevna döda av hunger. Refererades ock, att de här av nedfallna, som dö skulle, då man i dem hällde litet mjölk, kvicknade upp och fingo litet liv, liksom de hade varit helt djupt insövda, sade sig allenast varit mycket matta och kraftfelna, att de näppeligen vetat, om de varit till eller ej.

Sjukdomar voro dessutom dysenteri, pleuresi, kolik, som man kan inhämta av kyrkoboken. Dessutom *catarrhus cum cephalalgia,* skärva eller tryckning över *cartilago ensiformis jug.*, frossa.

År 1636 hölls i kyrkan böndag för de oräkneliga lemlar eller fjällmöss, som nedkommit och devasterat hela socknen med åker och äng.

I nödtvång, refererade komministern, att de koka vitmossa eller renmossa med vatten och mjölk äta. Mest torkas han först och sönderstötes.

I nödtvång är icke tallbarken sufficient, utan ock själva tallstruntarna fingerslånga bliva till bröd, då de avplockas, kokas av, att bitterheten litet förgår, torkas, malas och bakas, blandade med litet annat mjöl.

Jordmånen här i socknen är ganska god, helst längst i norr efter floden, fast inunder sandfull eller grusig.

Lanthavre växer här ganska ymnigt, ja så, att han ofta slås av 2 à 3 gånger om sommaren till foder. Bästa medel emot honom sades vara, att åkern väl gödes eller lägges i träde över en sommar, då åkern stadigt rensas, att han ej får växa.

Man frågade efter, om dess frö intet kunde brukas till något: svarades, att somliga skära honom dock förrän han bliver väl mogen (:eljest faller han ut:) lägga honom på en tom loge, där han torkas, då han merendels av sig själv utfaller utan att tröskas. De sade, att han ock väl skulle bevaras, att han ej kryper bort ur kärl eller kar, varuti han lägges, ty han har en *aristam spiraliter inflexam,* vilken efter vädret, som det är torrt eller vått till, vrider eller slår sig mer eller mindre, varför han ock brukas av physicis som ett termometer; när nu agnen, som är *inflexus,* vrider sig, drages kornet upp. Denna säd males (:sades ofta krypa ur kvarntratten:) och brukas bland mjöl och bakas bröd av honom.

Man såg här och där vid knutarna reliker efter bönderna, såsom påkar stående, av ovanlig tjocklek, vilka förmenas härröra därutav, att bönderna här äta mycket agnbröd.

Vinterråg sås här sällan, ty han ruttnar gemenligen bort under den långt på sommaren liggande snön, att snön må komma bort snarare än ordinära, hava bönderna den invention, att

de strö på honom kolstubb, som om våren smälter snön, som *theoria colorum* i physicis lär om svart. Men härav förmenas åkern bliva svag efter *oeconomorum* observationer, som säga, att kol snarare försvaga åkern, än de hjälpa, ty kolen ruttna sent eller aldrig, emedan kolen äro inte annat än *particulæ terrestres* och nästan *caput mortuum*, balsamerat av den resinösa fetma, som förut varit i trädet, vilken, såsom ett beck eller fetma, avstänger både väder och vatten. Men icke desto mindre vet ock folket här av pura kolstybben, då de bränt sina kolmilar, förskaffa sig härligaste gödsel, i det de instänga den och därpå driva sin boskap om natten, varigenom kolen bliva saturerade av dyngans fetma, som blivit extraherat genom boskapens urin, vilken massa sedan köres på åkern och blir en härlig gödsel i många år.

D. 5 aug. Om måndagen blev man uppehållen intill kl. 3 eftermiddagen av oväder, då man reser åt Malung, som låg härifrån i söder. Vägen låg på östra sidan nära intill floden.

Här kunde man ej så bekvämligen resa floden nedför, som tillförne, för forsars skull. Här fick man en långt kommodare väg, än man tillförne haft, som både var tämligen byggd, som ock med pålar avdelad.

En fjärd. mil ifrån kyrkan såg man gent över älven 2 ättebackar, dem floden förmenade oss betrakta.

Bredvid vägen lågo åtskilliga byar och åkerfält, till dess man absolverat 1 mils väg, då man fick en skog och ås av 5/4 mil.

Vid andra fjärdingspålen av skogen var rå-märket emellan Lima och Malung uttecknat med ett fasligt råmärke eller en steglad ogärningsman, som starkt stinkte och luktade, ty han var satt nära till vägen.

När man hade absolverat denna skogen, fick man långt jämnare och behagligare väg in till kyrkan, som var 1 mil.

Hade man alltså i dag rest allenast 3 mil och 1/4.

Västerifrån Lima kyrka sades ett berg vara beläget, som hette Vala, på vilket berg ligger en sten, stor som ett hus, överst på berget, vilken uppehålles av 3 smärre ifrån jorden, att man därinunder krypa kan.

Vädret kontinuerade i dag med moln och starkt regn intill aftonen. Mot aftonen klarnade himlen upp, solen gick ned, molnen koxade över horisonten i norr; månen gick upp i öster och vädret var östan och kallt.

Pastor loci hade låtit hugga bort skogen, som stod nära intill åkrarna, förmenandes härigenom befria dem till en del från frost, emedan dimman, som kommer av myrarna, stannade eljest mot skogen, som med sin köld fördärvade säden.

Jordmånen var, förrän man kom till skogen, till grunden sandaktig, men ovanpå med tjock, svart mylla betäckt. I skogen var en ås, som gick longitudinellt med ett stycke ifrån henne och bestod av en stenaktig och klappurfull jordmån.

Skogen var pur tall, som växte ganska tät, smal och lång, som på alla åsar ordinärt är.

Emellan skogen och kyrkan hade man först $^1/_4$ mil slät hed, sedermera en lös, något grusaktig jordmån.

Floden delade sig nedanför Lima kyrka i flera vikar, åker och äng blevo ock vidare utströdda ifrån dess stränder.

Sandmon under svartmyllan såg ut av regnet nog rödbrun: men var dessutom tämligen ljusaktig, då hon blev torkad. Ordinära stenarten var rödaktig, delade sig i skivor med vågor, varav man såg vid Malungs kyrka oräkneliga prov.

På åsen var all klappuren rundaktig, till tecken att här fordom varit strand, dem man lämnar *physicis* att betrakta.

Gentiana sades här mycket brukas i magpassioner och skärva och växa ymnigt i Vallers och Norrige.

Sceptri Carolini frö bruka bönderna att lägga vid tanden för tandvärk, refererade komminister Dahle.

Av sina vilda och enkla rosor bränna de här rosenvatten.

Här fiskas med nät och not sommar och vinter.

Ryssjor, mjärdar och katsor brukas här inte. Ljustras dock här något.

Bäverfisket sades så anställas, att i strömmen, som om vintern frusen är, slås granpålar av en arms tjocklek genom isen ner till bottnen i rund, så tätt, att man näppeligen kan träda handen emellan. Mitt uti hugges en vak, varöver sättes en dörr på slutt, med ett stöd eller giller av färsk asp, vilken ätes av bävern, varav han fal-

ler ned och bävern slås av dörren ned i vaken, som tilltäppes av dörren, varunder han måste dö, emedan han ej finner utväg genom pålarna, dem han säges icke vilja äta, emedan de skola vara honom osmakliga.

Husen här på orten äro tämligen täcka, men därjämte mycket mörka, och irreguljära; ty på ena handen står spisen med ugnen, därjämte en bänk fram till andra väggen, varöver mot främre sidan är ett litet fönster, främst står ett stort bord tvärt över huset, varjämte mot tredje sidan står en hög upplyftad säng, varbaköver husgerådssakerna äro ställda och ett litet fönster, i sista vrån ett skåp.

I forna tider hava de brukat fönster på taket, som nu hos de mesta kommit ur bruk.

Kvinnfolkens ordinära klänning har alldeles samma form som fittlappen, varest kjorteln är svart och livstycket av färgat tyg.

Av denna kvinnfolkens klänning, tjocka skor med tjocka bottnar, lista eller dalband om livet, sätt att dansa, tal och namn på husgerådssaker, bröllopsprocess och många andra cirkumstantier admirerar man, huru *Smolandi inferiores* komma överens, att man tror de senare av dalkarlarna tagit sin *originem*.

I dag såg man huru behändigt bagerskan insatte sitt bröd i ugnen utan spade, i det hon svepte kakan omkring en stör och den i ugnen utbredde. Ugnen kunde inte emottaga mer än en kaka tillika, ty gick ock bakningen sent och var allenast eld på ena sidan.

Vid stången på spishällen fästes en grythål-

lare, som långt kommodare är än grytringen, har en större nytta och kostar mindre.

Man frågade efter, huru barkningen här sker, svarades: att huden först kalkas, sedan skåtas hären av och sedan sköljes i strömmen. Sedan tages torr björkbark och granbark, slår därpå kallt vatten och litet jäst, varutinnan huden ligger hela tre månader. Denna process kallas kallbarkning och blir härigenom lädret helt brav och vattufritt.

Hetbarkningen sker lika, allenast barken kokas utan jäst. Processen sker fortare, men lädret blir ej så gott.

Gräset var ännu ej i ängarna halvparten avslaget för det myckna regnet, som en tid kontinuerat, åkern inklinerade till mognad, som var delad uti transversa kvarter, av vilket det ena var med korn, andra havre, tredje bland, sällan med ärter eller råg besått; åkern gödes vart tredje år, varpå sås första året korn, andra bland, tredje havre.

I skogarna voro många fällor, på vilka rågbrodden nyss begynt att synas.

D. 6 aug. I dag blev man i Malungs prästgård att få förfråga sig om socknens tillstånd. Han var belägen jämte floden såsom Lima, men ännu mer strödd.

Kyrkan var mycket smal och mörk, av sten, men nu hölls på märkligen förbättras och förbytas i korskyrka. Ättebackar och antikviteter efterfrågades, men fanns här inga.

I dag klarnade himlen upp, utan att komma regn och var för åkermannen behaglig.

Floden stiger om vårtiden ofta upp på husen och hade här formerat åtskilliga behagliga holmar.

Här fanns ganska ymnigt av den förr omtalade vågfulla sten, vilken ofta delade sig som en tjock skiffer på bägge sidor vågfull.

Hägg och rönn voro här rarare än björk och ask, utom vilka få lövträd. *Salix* ymnig.

I trädgården växte morot, palsternacka, rädisa, dill, spenat, *Lactuca*, solblomma, rödbeta, vallmo, pepparrot. Hallon växte ymnigt och hjortron alltid.

Lärkor äro här ganska få, vipor inga.

Kråkorna gåvo sig hundratals om aftonen åt öster.

Folket sades i bröllop vara mycket brutalt och dessutom lätt till uppror. Bröllopen anställes som i Bjursås.

Jordmånen här i socknen är merendels sandaktig; dock under tiden med klappur och mylla uppfylld. Lerjord höres ganska litet av, säden blir passabel, allenast kölden inte fördärvar henne. Råg är här mindre än annan säd och den mest vårråg.

Trädgårdar äro ej anlagda, icke en gång av de kuriösaste.

I Malungs församling bruka folket ganska mycket bereda skinnvaror och sömma dem tillsammans, varför ock grannarna till dem skicka sina skinnvaror och många av Malungsborna gå till andra provinser att bereda och skinna. Sättet huru de bereda, kunde man ej få veta, fast man träget därefter frågade.

D. 7 aug. Man blev även i dag kvar i Malungs prästgård till att examinera kvarnstensgruvorna, som ligga 1/4 mil i sydost. Här äro dessutom åtskilliga andra i socknen, dem man ej hade tillfälle att betrakta, dock var den man beskåg den förnämsta.

Vädret kontinuerade i dag med behagligt östanväder och var himlen litet mulen utan regn intill aftonen, då det litet regnade.

De betraktade slipstensgruvorna lågo tämligen högt, dock ej brant, mest med jord betäckta.

Erica foliis lanceolatis, Alchemilla, Tithymalus helioscopius, Arum aquaticum, Lapatum, Alnus incana, Epilobium minus såg man i dag.

Rovor planteras här mycket svårt, ty myllan måste brännas ganska starkt, intills hon varder röd, om de däri växa skola, vilket sker med många lass veds spenderande på en liten plan.

Ål finns här mer än i de övre socknar.

Braxen finns i en sjö, *Öje* benämnd, som är belägen emellan Venjan och Malung, vilken sjö var namnkunnig därigenom, att han sades innehålla så många öar som dagar i året, i. e. ganska många. *Idem dicitur* om Stora Avan i Piteå lappmark, Enara träsk i Kemi lappmark, Åsnen i Småland.

Man såg här några i dag hade skurit av den omogna säden i nödtvång, det ock ofta sker långt förut, då hela axen skäras av, torkas och malas till bröd.

Då folket om vårtiden lider brist på foder,

skäras grenarna av björken, helst den, som är full av *julos*, och gives boskapen.

En kvarnsten av 9 kvarters (:kvarnstens mått:) bredd kostar jämt 12 plåtar vid gruvan.

Både slipstensgruvan i Orsa och kvarnstensgruvan här visade, hur konfust de gruvor hanteras, över vilka ingen direktor eller lag satt är.

D. 8 aug. Reste man ifrån Malung, då vägen låg först 1 mil när intill Västerdalälven, den man på högra handen hade; på alla sidor lågo byar eller fäbodar och vägen var behaglig.

När denna milen var absolverad, kom man till sista byn, som hette Yttermalung, där man reste ett litet stycke av vägen i öster, att i närmaste berg bese ett kopparstreck, som en bonde höll på att upptaga. Berget hette Bussugsberg.

Här vid Yttermalung var ett kapell, som låg under Malung.

Ifrån Yttermalung reste man 5 fjärd. mil till Äppelboda, varest hela vägen låg över en skog och var nu mycket våt och brofull; dessutom ej den bästa. Här blev man över natten och var här ett annex kyrka till Nås församling.

Ifrån Malung sågs ett tämligt högt berg, som låg rätt i söder och kallades Middagsberget, emedan, då solen stod direkt över, hölls före vara rätta middagstiden; varför de ock härefter ställde sitt ur på kl. 12.

Allt förmiddagen var mulet och regnfullt med sunnanväder, som mot middagstiden drog sig åt väster, äntligen i norr, varpå himlen klarnade upp med behagligt väder intill aftonen.

Middagsberget gav åkermannen till känna,

huru våren ställde sig, i det man av samma bergs ko och kalv, såsom ett visst *prognostico*, förstod, att man åkern tillreds laga skulle; ty om vårtiden ligger snön längre på detta berg än annorstädes. När nu snön synes vara stor, som en ko, bör åkermannen skynda sig med vårbruket; men synes kalven, eller snön ej större än en kalv, är tecken, att våren hårt driver på och att säden ofördröjligen jorden kommitteras måtte.

Skogen var ojämn av tall och gran.

Jordmånen var divers av mo, klappur och mylla.

I Bussugsberget hade en ung bonde gjort försök att upptaga en koppargruva, som han sade av sig vara först uppfunnen, fastän man såg längre upp i berget en för långa tider sedan anlagd sänkning. Han hade här gjort åtskilliga försök, men hade varken något stadigt streck eller god art av malm att hugna sig av; att därest han härefter icke får bättre lycka, än nu givs anledning till, lär han näppeligen bli någon bergsman.

Utav hans kopparmalm voro 2 sorter, den ena blekare än den andra, och bestod av en arsenikalisk kis.

I dag hade man föga andra örter, än dem man tillförne sett.

Campanula serpyllifolia stod ymnigt med frukt allestädes i skogen.

Sent om aftonen, förrän man kom fram till Äppelbo, flög en nattfågel på vägen framför hästarna. Vår jägmästare lade honom ned med

en hagelbössa, fastän det var så mörkt, att han ej sikta kunde.

Den beskrevs således:

Camprimulgus, Nattskräva. Han var stor som en gök, alltovanpå grå eller av svart, vitt och ganska litet blackt.

Denna fågeln har kommunt med alla andra nattfåglar först att han har stort huvud, sedan stora öron. Notabelt är, att alla djur, som se i mörkret väl, se illa om dagen; varför ock skaparen dem meddelt större öron, att de om dagen, när allt är i rörelse, bättre måtte kunna akta sig. Ju större *organa sensiora,* ju starkare effectus visa: lon och ugglan vid synen, sälen och ulven vid hörseln, mullvaden och katten vid kongressum, hästen och chamæleon vid aptiten etc.

Trågost fick man smaka i Malung. Han såg ut som en annan ost, hade ock nästan samma smak som en annan ost, dock penetrantare, sötare och skarpare, preparerades således.

När man gjort ost av mjölk, som man först tagit grädden av, beltade man honom sönder, satte honom i en ugn eller varmt rum, slog därpå några gånger söt grädde, melerade, hopkramade, torkade.

I bröllop är här i bruk, att så snart brudskaran kommit ifrån kyrkan, sättes en kittel ut på gården eller på bordet, varpå samtliga gästerna begynna dricka en skål, under namn av tomtebolycka, varigenom alla gästerna uppmuntra varandra till fredsamhet och nöje samt att övergiva vad oenighet dem emellan tillförne varit.

I Malungs församling äro 2:e kvarnstensgruvor, av vilka den ena ligger i söder 1/4 mil från kyrkan och kallas Kvarnberget, den andra i väster och kallas Bjurås; i den förra brytas de bättre och i den senare de sämre kvarnstenar.

Dessa huggas ifrån Michaelis intill våren och säljas vittomkring, såsom de till sin konsistens äro admirabla.

Här kallbarkades utan jäst med 2 delar björkbark och 1 del tunn granbark.

Åkern hanteras här som i Lima.

I Malung är en god gräsort och finnes här myräng 4 à 5 mil från kyrkan.

Att här är god betesort, betyga de 120 pund smör, som pastorn årligen sades få i 10:e av församlingen à 2 mark för kon, intill 4 kor, sedan 1 mark för var ko om året.

D. 9 aug. Bröt man upp om morgonen ifrån Äppelbo, då vägen följde först ett litet stycke floden. Strax tog mot en skog av 5/4 mil, varpå man anlände till Järna annexkyrka, varifrån man hade 1 mil till Nås kyrka, där man blev över natten.

När man rest över 3/4 mil ifrån Äppelbo, låg nere i en myra 3:e lappkojor, som där av gållapparna blivit uppbyggda; ty här i församlingen eller pastoratet äro 2 lapphushåll indelta, vars flit i sina kristendomsstycken av prästerna berömdes.

Efter 1 mils resa från Äppelbo for man över en ansenlig flod, *Vanån* kallad, över vilken låg en flottbro: samma flod kommer ifrån Älvda-

len, löper genom Venjan, slutar sig strax nedanför i Västerdalälven.

I Järna stodo rudera av ett gammalt träkapell, i vilket klockstapeln nu var byggd, i dess ställe var en stenkyrka.

Nästan 1/4 mil nedanför Järna reste man över en liten flod, *Noret* kallad, varjämte låg en kvarn med en sluss för trävirket, som ovanför ymnigt låg i samma flod.

Vädret i dag var allra behagligast att resa uti. Himlen var klar, blandad med små moln.

Vid Järna, strax ovan byn, sågos några surbrunnskällor, som tycktes äga ett gott surbrunnsvatten, fast på det inga experiment anställdes.

Emellan Äppelbo och Järna var en vacker skog, till varjehanda virke tjänlig och räknas ibland de bästa uti Västerdalarna.

Nedanför Järna hade vådelden nyligen gått över skogen och, som notabelt är, här gjort en märklig nytta, som träden dessutom stodo helt kvar och han allenast angripit de minsta träden och näppeligen svett de större.

Jordmånen var gemenligen sandaktig och landet mestadels tämligen slätt.

En mil nedanför Äppelbo stod på vänstra handen strax vid vägen en tall, som med sina rötter var vuxen emellan 2:e hällar, av vilka den övre näppeligen av 6 par ök dragas kunde, dock av den svaga roten upplyftade.

Vid Järna surbrunnskälla, som hade en stor myckenhet ockra, av färgen lik umbra, togs prov.

Ordinära stenarten var kisel med litet svart mica och med vit spat blandad.

Strax nedanför Äppelbo låg på landsvägen en rik, röd järnmylla.

Vid Äppelbo växte *lind*, som ymnigare fanns nedanför med *lönn*, ingen *alm*.

Notabelt var, att aspbladen på buskarna voro bortfrätta, att ådrorna allenast såsom *sceleta* voro kvar och alltså hela *substantia carnosa* bortfrätt, men *vasculosa* ej det minsta rörd, såsom av den konstigaste mästare utgrävd. Den oförlikneliga anatomisten Ruyschius gjorde samma process på aspbladen, varför hela världen admirerat hans ackuratess; men hade han vetat, att några få maskar kunnat spela med honom mästare, hade han aldrig visat mästerstycket.

En ört, som botanici kalla *Thysselinum,* fanns vid en bäck, som hade på sig några *Erucas,* till färgen ljusgröna, omgjordade vid var incision med ett svart bälte. Voro alltså 12 svarta ringar, såsom 12 incisurer, på vart *internodium* låg en svart *linea transversa nigra, punctis 4 l. 6 sangvineis notata.* Han var tjock som en svanpenna, hade 10 fötter. Dess Eruca hade redan förbytt sig på ett ställe och gått under sin första metamorfos eller blivit *Aurelia,* som fäst sig med stjärten vid ett strå och med ett hår, som vid strået blivit spunnit, omgjordat sig. På dess buk satt 4 p. taggar; näsan och öronen visades som taggar och *frons* såsom 2 obtusa horn, dess färg var eljest ljusgrön, stötande sig någorlunda på gult. *Erucæ stercora* voro ganska stora i proportion mot insektet.

Andra insekter fann man på aspen, som åt bägge hinnorna av, att bladen sågo ut som ett nät. De voro ej annat än små *Cantharelli,* till färgen rödaktiga, med svartblått huvud, hade inga fläckar, voro lika Mariæhönor, men hade inga fläckar och voro dessutom större.

Man fann tillsammans 2:e *Locustas amplexu connexas. Foemina* var en ibland de största man sett, *mas* däremot ganska liten, varför han ock fick rida såsom grodan. Här såg man att *zoologorum* observation, det *mares* skola hava *alas,* men *foeminæ* intet, är oriktigt; ty både *mas* och *foemina* voro *alis destituti* och allenast visade därtill *rudimenta.*

Husen mest över hela Dalarna äro av en våning, taken med näver och takved, aldrig med torv, gårdarna merendels inbyggda.

I ett kärr stodo 3 lappkojor, nu nyligen av sina inbyggare lämnade och voro helt diversa från lapparnas i Lappland, ty de voro runda, byggda av 12 à 16 språtar, av vilka de understa hade vid spetsen klyfter, varmed de stödde sig emot varandra och de övre på dem. Härpå hade tillförne lappen lagt sitt tjäll. De voro höga 1½ famn, breda 2½ med eldstad i centro och stenar däromkring.

Finnkassar av näver, flätade i åtskillig form, brukas här till matsäck etc. för bonden, när han någonstädes vill resa eller gå att bära på ryggen.

Folket gå här ej utan största nödtvång på barkbröd, behjälpa sig mest med korn- och halmbröd.

Vid Särna sågos stora majstänger uppsatta vid midsommartiden att dansa omkring.

Ärterna samlas nu upp med största flit i hässjor.

Humlen växte brav, fast humlegården var liten och vanskött.

I dag begynte åkermannen först slå av sitt korn, binda i nekar att sätta på krakar eller snesar.

Sädeskärror brukas här såsom i Österdalarna med helskurna hjul och ¹/₄ cylinder.

Linet rötes på 2 sätt, antingen att det lägges ned i vattnet över 3 veckor eller en månad eller bredes ut på en avslagen äng 5 à 6 veckors tid.

Underligt är, att folket här gå på barkbröd, där de likväl hava i kärren så mycket *Arum aqvaticum*, av vilket norrlänningen bakar sitt missebröd och går aldrig på barken, så länge misseroten varar.

I floden Noret låg vid landsvägen så många kubbar, att de alldeles betäckte vattnet, vilka, då floden kommer, släppas lösa genom den nedanför häftade sluss och transporteras så Dalälven nedför åt Falun.

Här i socknen sås mest korn, rågblände och havre. Jorden är merendels sandaktig och lös.

Hampåkrarna stodo sköna.

D. 10 aug. Här i socknen är en finnmark, utom vilken ingen finnmark är i Västerdalarna, ej heller i Österdalarna, förutom i Orsa och Svärdsjö församlingar. Denna Nås finnmark gränsar åt Värmeland och äro i henne nyligen 4 järnbruk inrättade, som kallas Gravendal,

Strömsdal, Fredriks- och Ulriksberg, som ej ligga särdeles långt från varandra. Så att

Nya hyttan (:Ulriksberg:) ligger mest åt öster, 4 mil från Nås kyrka.

Strömsdal mindre i öster, 5 mil från kyrkan, gränsar till Hällefors.

Gravendal rätt i söder, 5 mil från kyrkan, gränsar till Värmland.

Sepsbruket mest i väster, 5 mil från kyrkan, aliis Fredriksberg.

Alla ligga från kyrkan i söder. Av dessa har Gravendal 2 hamrar, Sepsbruket 2 härdar, 1 hammar och 1 plåthammar, Strömsdal 1 masugn och stålbruk av 2 härdar, Nya hyttan 1 masugn vid Älgsberget.

Vädret var behagligt ifrån nordväst, allenast mot aftonen regnade något litet.

Om vårtiden gör älven med sitt flödande vatten på åker och äng skada kring kyrkan.

Uti mineralogicis var i dag intet synnerligt att remarkera: allenast det, att Sepsbruksjärnet berömdes, så extraordinärt för sin skönhet och dess malm för sin rikhet och att den ej behöver någon tillsats.

I Äppelbo och Järna brukas egna matsäckar i bröllopen, såsom i Österdalarna, men dessutom ingen i Västerdalarna. Öl och brännvin göres gärd till.

Det, som är slipstensgruva för Orsa socken, dikande för Mora, laggande för Älvdalen, skjutande för Särna, smidande i Lima, skinnande i Malung, är här för Nås pastorat kubbars huggande och transporterande till Falun.

Kubbarna läggas i strömmen, släppas med floden ned, varest åtskilliga karlar skola vara tillstädes med båtar att skjuta dem från landet, lossa dem i forsarna etc., vilket är ett nog hasarderligt arbete.

D. 11 aug. Man blev i dag, som var söndagen, även över vid Nås kyrka.

Under Nås församling begripes Äppelbo och Järna annexer, med Seps kapell i finnmarken, 4 mil från Nås kyrka.

I kyrkan, som nyligen var 1/3 tillbyggd, fanns ett gammalt rökelsekar, som utan tvivel legat sen munktiden. Tron sjöngs alternatim av mankönet och kvinnkönet, så att kvinnfolken sjöngo den andra versen utan manfolkens tillhjälp.

Här var ett makalöst dundrande i kyrkan av det var och en agerade den andras spögubbe, eller slogo i bänkarna för varandra, då sömnen dem anfäktade så hårt, *att ingen nyss prästvigd bondpräst skulle kunna slå så hårt i predikstolen.*

Vore önskligt, att här i Dalarna, såväl som på andra ställen, gjordes grund till husens och mangårdens inrättning, ty merendels är här i Dalarna på prästgårdarna för många hus, men alla fula, illa anrättade, ännu värre disponerade med varandra, varpå man här såg märkligt prov.

Språket i Västerdalarna angående, så differerar det ifrån den nuvarande svenskan ganska mycket, allt som socknarna ligga i anseende till de nästgränsande orter och provinser, mera eller mindre, e. g. de, som bo överst upp i Väster-

dalarna, såsom i Lima, som äro nästgränsande till de norska, komma ock mest med deras språk överens, förutan det, att det ock finnes några enda reliker *ex veteri lingua Gothica.* Åter andra, som bo längre ned och antingen äro nästgränsande till Värmeland eller Västerjärnbergslagen, komma överens med deras språk.

Mest hela dagen regnade skovtals. Vädret var merendels sunnan.

Folket hade här renare fysiognomi än tillförne, i synnerhet kvinnfolken, som äro här mera vita i ansiktet, hava ock mindre falbolaner, som eljest på andra ställen i Dalarna mycket förställde det könet.

En miserabel kopparmalm visades ifrån kvarnberget i finnmarken, 4 mil väster från kyrkan beläget.

I trädgården var apel med färdig frukt, dessutom *Chrysanthemum, Lychnis, Chalcedonia, Pæonia, Lilium croceum, Lilio-Asphodelus, Amaranthus.*

Faba equina växte brav i kålgården.

Ostrutium kultiverades, men sades växa på ett ställe av sig självt. *Svet:* Seite.

Gramen miliaceum, odoratum brukades av kullorna i buketter såsom parfym.

Portulaca, Balsamita.

Inga råttor sades finnas här i Dalarna.

Fiskar voro här lika med de förra.

Sjöfåglar till mindre antal än ovanför.

Kvinnfolken brukade mycket i kyrkan huvudkläden.

Kvinnfolken hade linningar på sina lintyg el-

ler särkar omkring armarna. Kullorna hade sitt bara hår väl uppflätat.

På ryggen av deras tröjor voro band sydda i form av en bröstlapp.

Humla är här ringa eller på vart ställe litet, lagd utan kupor, växer dock, där den väl kultiveras.

Notabelt det bruket, som i Dalarna mest över allt är antaget, att kvinnfolken skänka sina gäster, helst vid deras avresa, dalband, vilka äro 1 finger breda, vävda av ylle med divers färg och vitt linne tvärslag, ofta ock får man ullstrumpor.

Taken här över hela Dalarna.

D. 12 aug. Måste man bliva kvar uti Nås prästgård för regnets skull.

Man gick till nästa by i väster, Linde kallad, att bese en myr, som tillämnad var att upptagas till åker och äng.

Regnet varade mest hela dagen.

Strata i myren voro först en tjock *turva* eller mosskorpa, därpå en kvarters tjock svart mylla helt vattufull, varpå tog emot en vit mogrund, som vattnet bortslog.

Inga synnerliga stenar fann man i dag.

Ler och kalk sades här vara mycket svåra att få, dock funnos bägge sorterna på finnmarken.

Myrica fanns här i kärren nog.

Ävenså *Alisma* och *Thysselinum*, *Sonchus*, *Lamium purpureum*.

På *Myrica* sutto små *Tophi nivei sericei*, som inkluderade *Aurelias ichneumonum*.

En karl hade alldeles fördärvat sin arm, av

det han slagit hastigt kallt vatten på det smälta järnet i härden, varav det givit skott som en kanon och lederat honom. Efter en annans relation.

Länsmannen hade här låtit utgräva en myr, varav han lär få ett vackert åkerfält och äng; ty vattnet leddes i nästrinnande bäck. Sådant tillfälle skulle stå mången i Dalarna öppet med en otrolig förmån, allenast bonden bleve härvid van. Länsman hade här brutit isen och några strax begynt imitera honom.

Stubbarna efter de avhuggna träden på samma ställe voro långa, på det de snarare måtte ruttna.

D. 13 aug. I dag reste man från Nås kyrka till Floda, varemellan man hade den allra angenämaste väg man sig någon tid önska kunde; ty vägen var av ren sand utan sten, på båda sidor lövskog av björk och al, på höger gick den breda Västerdalälven invid vägen, på vänster tog tall och granskog emot. Merendels låg vägen jämte ängar och åkerfält, som ömsom floden voro belägna. Anlände om aftonen till Floda prästgård, som var 2 mil.

1½ fjärd. mil nedan Nås var en ansenlig holme i älven, som på ömse sidor omgavs med en lindrig fors, därefter kom Dravsforsen. ¾ mil från kyrkan låg Käringeforsen; varemot gent över vägen, på vänstra handen, låg en härlig källa, i vilken vatten sades aldrig tryta. 5/4 mil från Nås låg en stor by av 80 grannar under Floda socken och strax därvid en stor fors. Vid samma by låg en flottbro över älven, varöver

vägen gick i söder åt Gränje, även låg en dylik bro vid Floda kyrka tvärt över älven och var notabelt, att på bägge sidor om älven emellan dessa 2 broar låg god landsväg, så att 2 kunde följas hela 3/4 milen, se varandra, näppeligen tala till varandra, dem allenast floden åtskiljer.

Mitt för Bjärbo byn låg i söder ett ansenligt berg, Mägdåsen kallat, av vilket Bjärboforsen kallas Mägdforsen.

Allestädes vid stränderna, såväl som ofta uti forsen, lågo oräkneliga många kubbar, som dock mot flottbroarna, om icke förr, stanna måste. Om höst eller vår, då floden kommer, få de fri passage; ty broarna släppas upp och falla åt den ena stranden, men på det dessa kubbar ej må flyta uppåt landet, där sidlänt är, ser man på alla dylika ställen slussar och tvärstockar vid stranden ställda, som efter vattnets myckenhet stiga längre upp eller ned.

Vädret var härligt, om morgonen mulet, mitt på dagen klart, efter middagen hett, mot aftonen litet regn. Blåste om morgonen ifrån östan, om middagen sunnan, mot aftonen västanväder.

Landet var tämligen sidlänt och jämnare samt mindre stenigt, nere vid älven mest mo.

Den bästa jordmån här på orten sades vara i Mägdåsen, varför ock han räknas ibland en av de 3 Västerdalarnas största förmåner, som äro Malungs ängar, Järna åkrar och Mägdåsens bete.

Pastor loci refererade, att här i socknen vore

mycket gammalt folk och inemot 100, som fyllt sina 70 år. En gumma sades ännu leva i Gjörbo, som vore 105 år, med tämligen goda krafter. Hos dem märkte man intet synnerligt som till hälsans konservation tjänar, mer än att dessa socknars åbor äro framför andra ganska nöjsamma och lustiga.

I Mägdåsen tages en lera, som, slagen till tegel, sades hålla och vara fastare än någon annan, förrän hon blir bränd, även bränd giver gott tegel. Härav fann man vid kyrkan icke ett enda provstycke övrigt. Lovade dock pastor loci sådant skola meddela, adresserat på Kungsgården, som man efter dess hörda beskrivning soupçonnerar, att det kunde tjäna till de högst i Sverige efterlängtade holländska klinkor, vars ler så få veta att probera.

Mitt emellan Bjärbo och Floda kyrka står en björk ej långt från vägen, *de qua multi multa, e. g.* det sades vara en björk, som aldrig miste sina löv, de bleknade om vintertiden, blevo gula, men om vårtiden, utan att falla av, kvicknade och grönskades, såsom *Laurus, Citrus, Padus* eller *Buxus*, vilket tycktes vara otroligt. *Sed minuebat præsentia famam.* Det var en björk, som höll på vissna, på vilken dess årliga löv, mot hösten och förrän tider var, vissnade och torkade, att det sedermera ej avfalla kunde; behöves alltså ej *vulgi theorie* här i socknen, om *causa physica sufficiens* till ett sällsamt *phænomenon*, nämligen att en stor faslig orm skulle ligga under dess rötter. Här sågs vid alla bondgårdar på stolpar stående plantbänkar.

Här växte *Selaginoides spinosum* och *Bryum argenteum*.

Länsmannen i Nås hade planterat potatis, som växte bra.

Mesta bönderna i Floda socken kunna väl skjuta, dock alla med lod och helspänd hane.

Grävsvin finnas här nog.

Vargar äro här tämligen få.

Rådjur hava för några år sedan 3 stycken kommit in i Floda socken, att de nu förökt sig till 14 stycken; vore alltså högst nödigt, att allmogen förbjödes hårdligen dem skjuta, på det de här kunde planteras, som de ovanför i norra provinserna inte finnas och i de södra begynna bliva rarare.

Loar har man här i socknen 3 slag, av vilka en går alltid på jorden och har sämre skinn. Två slag springa i träden, av vilka en är stor, en mindre.

Mårdar, som zoologi ej känna mer än två species, av vilka en kallas *aspmård,* vilken är större, ljusare, helst då håren uppblåsas. *Stenmården* är mindre, med gul käk, då den förre är vit. *Lillmården* är lik stenmården, men ännu mindre. Ju gulare under käken mården är, ju bättre skattas han.

Björnar finnas här nog och tror gemene man, att han aldrig på folk vågar sig, ja fast lederad, därest icke han ser, att karlen viker och är timid.

Harar och *uttrar* finnas båda här.

Bävrar och *råttor* äro här inga.

Filfras är här nog sällsam, såsom ock älgen.

Tetraones fångas med snaror vår och höst.

Strax man reste ut från Nås, fick man se en bonde, som med lien gick ut att slå. Han var klädd efter landsens maner, hade på sig en brun kullmössa, svart rakt hår, vit vadmalslivtröja, vita byxor, gråa hosor utan förfötter, näverskor.

Åtskilliga kvinnfolk mötte oss på vägen, alla redo som ryttare grens över, merendels utan sadel.

Till bröllop för var och en av gästerna i Floda socken sin vissa tribut, har ock makt bjuda med sig vem han vill, allenast för honom presteras prestanda.

Kvinnfolken äro spelmän och kunna de mesta av det könet spela fiol.

Bönderna äta här bröd, bakat av råg, korn och havre blandat. Rågbröd säga de sig bliva tunga av, då de länge äta därav.

Folket sades leva nyktert, hålla lekstuva vid heligdagar, dricka vatten och dansa med största nöje.

I Nås hölls för oss lekstuva efter landsens maner, där man hade 3:e synnerliga dansar att remarkera.

1. Hjärtdansen var alldeles lik långdans, då han dansas i ring, allenast att han böjer sig in på ena sidan som en halvmåne; tager alltså ej in mer än halva rummet mot den ordinära ringdansen.

2. *Jävunddansen,* så kallad av en by i Venjan, var en hel nöjsam och angenäm dans, som finge applaus i hoven, om han vore kommen

ifrån Spanien och dansades av en ny fransk dansmästare. 5 personer dansa honom. Den i centro stående nöjer sig själv, de 2 *oppositi* dansa nästan liksom menuett med polsk takt och gå fram på var sin sida om *solitarium,* då det andra paret balanserar vid begynnelsen, då de förra gått fram, balansera de, medan följande paret anträder. Under tiden varieras med det de gå i ring, utan att hålla händerna tillsammans.

3. *6 man i dansen,* är en artig dans, då han färdigt göres. Sex personer göra dansen, som konstituera 3 par longitudinaliter ställda, hållandes 2 och 2 varandra i handen, vitt ifrån varandra med upphöjda händer, varpå det sista paret springer fram under armarna på det mellersta, som möter och går dit det förra stod och fram mot andra ändan, där det möter det 3:e paret, som springer under det förstas armar och över det andras helt gesvint, vilket kontinueras av alla 3 paren på en gång och skulle bäst kunna kallas vävdansen, emedan det representerar artigt en väv; detta är en contredans och går helt fort.

Åkern är här sandjord, drives väl, plöjes till konvexa fält mellan djupfårorna, drives av en häst. Intet folk går härifrån socknen nedåt landet att arbeta, såsom tillförne, slipper alltså äta barkbröd nu som tillförne, då de voro borta på andras arbete och försummade väl sköta sin egen åker.

På åkern sås mest överallt 3-blandad säd av råg, korn och havre. Vartannat år besås han,

vartannat ligger i träde. Mesta säden satt nu på snes.

I dalarna häruppe äro inga säterier eller frälsegods.

De många rötter, som stå i jorden kvar efter kubbar, kunde tjäna till tjära och beck, allenast folket förstode till att bränna tjära och därav hava en märklig profit.

D. 14 aug. Reste man från Floda till Gagnef, som var 2 mil. Vägen var här något svårare än tillförne, helst de 3 sista fjärdingsvägarna.

Till vägen syntes en sjö, Flodsjön vid namn, som var $^1/_2$ mil lång och låg $^1/_8$ mil ifrån Floda i nordväst. $^1/_8$ mil nedanför Floda var en ansenlig holme i Västerdalälven och på båda sidorna en fors. Vägen följde med stranden av floden intill Mockfjärd, eller de första $^5/_4$ milen. Efter 1 mils resa kom man till en stor by, som heter Mockfjärd, varest var en stor fors i Västerdalälven och gent över floden, den man på högra handen hade, var Mockfjärds kapell beläget, som hörde till Gagne pastorat. Något stycke nedanför samma fors jämte vägen låg på högra handen en surbrunn. När man rest något över $^5/_4$ mil, gick en väg av på vänstra handen åt Gagne, den man följde, emedan man var sinnad bese gruvorna i Ål och alltså lämnade rätta vägen åt Falun. Denna vägen var mer skogfull, bergaktig och stenig, än den man förut haft.

Mot aftonen anlände man till Gagnefs kyrka, vid vilken på södra sidan Östra Dalälven rann

fram, vilken konjugerade sig med Västra Dalälven (den man vid Mockfjärd lämnade) $^1/_2$ mil nedanför Gagnefs kyrka vid Mjärga.

I Mockfjärd fick man maken i Västerdalarna mot bonden i Rättvik och Mårtarbo i Österdalarna; ty såsom han gjorde en god begynnelse, så gjorde ock denna ett behagligt slut. Man menar här fjärdingsmannens hustru (Erik Olssons), som angrep oss här, såsom våldsverkare och tjuvar; emedan vi släppte våra hästar uti en dess utbetta täppa. Ty sedan vi mestadelen av dagen varit uppehållna på vägen av åtskilligt inkvirerande, frågat efter gästgivargården, blivit ditvisade, där intet folk var hemma, skickat efter henne, att få bekvämligare bot för våra hästar, blevo vi bemötta med inexkusabelt ovett.

Vädret varierade i dag med mulen himmel och klar, regn och solsken.

Forsen vid Mockfjärd föll ned utför en klippa, på sidorna vid honom var brant och högt, av det forsen frätit det mofulla landet. Syntes alltså Mockfjärds kapell, såsom med skansar och vallar omgivet, på den sidan floden, som tillstötte. Av de således frätna sandväggar gick ut prominenser och delningar såsom vid fästningsverk. En dylik situation såg man vid Gagnef, jämte Östra Dalälven, där man henne på flottbron överfor.

Surbrunnen vid Mockfjärd låg uti en dal nedanför högre landet, som bestod av mo, var nog sank, hade ett starkt vatten, både till smak och lukt, dock ej så synnerligen klart, omkring sam-

ma var byggt ett brunnskar. Några hade här druckit och några remarkable exempel om dess lyckliga kurer taltes om i kringliggande byar, e. gr. *in contractura, exanthematibus* etc.

Där vägen låg över bergen, såg man landet vara ojämnt, av ganska breda dalar, flata, höga och från varandra långt skilda berg, vilket allt var övervuxet med *arboribus resiniferis et acifoliis* eller stora skogar, och att landet, där det blev blidare i dälderna eller sand och mofullt vid floderna, var besatt med stora byar.

I Floda församling fanns en remarkabel kalkstensart, vilken väl och hårt bränd gav en skön kalk. Han såg ut helt vit, som skönsta kisel, något grynig, dock helt fast, med vita små glänsande fjäll, såsom grovt kanderad socker.

Vid surbrunnen togs en mörk, gul ockra till prov.

Vid Mockfjärdsforsen lågo små handstenar eller petra, som i allt liknade den utländska porfyren, var brun med vita istänkta gryn, men därjämte ganska hård och svår att arbeta. Där denna är tagen, gives fuller större klippor, där han åstundades och arbetslönen meritera skulle.

Byssus coccineus, svaveolens växte överflödigt på stenarna i skogen, den mineralogi utan skäl dömt under sitt forum och namn av *lapis violaceus*.

Floden var ren utan örter. Vid stranden växte *Alsinella*. På landet *Hypericum, Filix ramosa major, Oxalis*.

Plantæ autumnales seu fungi växte nu ymnigt på alla orter.

Padus folio deciduo hade nu i skogarna mogen frukt. *Helenium* växte i bondtäpporna med fullkomlig blomma.

Över vägen flögo några tranor.

Vid Mockfjärd och Orselforsen var ett laxfiske. De gamlas *Oestrum*, som aldrig är beskrivet och långt bättre känt av det dummaste nöt än av den ingeniösaste naturalist, fick man fast här på vägen. Var ett *species muscæ*, hade stora ögon, röd mage, höga ben, avlångt liv. Denna härbärgeras hela vintertiden över inom boskapens päls, varför de ingen hyra giva, utan endast molestera hela sommaren det fattiga kreaturet, de så starkt spunnit ister av om vintern. Hela sommaren söka de lägga sina ägg och förorsaka nya brömsekulor, varför boskapen dem fly som hund och orm, väl ihågkommandes sista gästning och hellre låter ett rankigt sceleton dansa över berg och dalar, än att taga på sig lika inkvartering.

På enbuskarna och vid slutet av deras *summis ramulis* växte ett *insolidum corpus,* som var komponerat av samma grens 3 slutblad, som fått en ovanlig storlek, blivit flatare, conniverat *in figuram trigono ovatam, apice trifariam dejicientem,* inom vilket ett annat även dylikt, dock långt mindre, mer runt och med sina *valvulis* mer konkavt *corpusculum* ingömdes. Inom dessa inslutades en liten avlång, röd smal och omogen *vermiculus,* vars *metamophorsin* man ej hade tillfälle att se, måste dock otvivelaktigt bli en *Ichneumon,* som man tyckes kunna se av *structura erucæ.*

Kvinnfolken här i orten gingo alla med skinnförkläden, svarta tröjor, vitt kläde över huvudet, hosor på benen. Några mötte man, som buro sina barn med sig på ryggen i näversäckar.

Vid stranden av Västra Dalälven lågo åtskilliga kolflottar, byggda till en *figuram cubicam* av stockar, varav blev en kista utan lock, vilken full med kol kommitterades den starka strömmen vår och höst.

Ehuruväl alla gärdsgårdar äro befallda att byggas med hank i stället för vidja, har man dock icke observerat, att det praktiserats mer än på ett ställe i Malung.

På ett par ställen såg man trädgårdar av apel med vacker frukt, voro dock mycket sparsamt inrättade.

På några ställen, där man var angelägen, att floden ej skulle fräta mer av den lösa stranden, slog man pålar genom tall och granris, som man lagt uppå vartannat utanför sandmon och således rann mon emellan riset, där stannade, koalescerade och blev fast.

Avlidne prosten Hesselii son, som är född i Amerika, visade oss åtskillige kuriositeter, därifrån hit hemförda.

D. 15 aug. Ifrån Gagnef reste man till Åls prästgård, som var en mil rätt fram.

Ifrån kyrkan deflekterade man av rätta vägen direkt åt Leksands kapell, som sågs 1/4 mil vid pass från Gagnef och kallades *Diura capell*. Där mittemellan flöt Österdalälven, dit man reste att bese en hel hop kvarnar, laxfiske etc.

Gick därifrån tvärt över Leksandsvägen på Ålvägen.

Byar och åkerfält kontinuerade 1/4 mil från kyrkan. Hela vägen var behaglig och mest bestod av mo.

Här i socknen var ett berg, Kyrkoberget kallat, och låg 3/4 mil från kyrkan i östersör, på vilket 10 kyrkor med kapell sades kunna ses, vilket rart nog är här i Dalarna, där skog och berg äro på alla sidor.

Iskeberget var det närmaste berget, som låg till kyrkan i söder, vid pass 1 à 2/4 mil därifrån.

Vädret var i dag kulet höstväder, himlen mulen med flygande moln och kort, samt smått regn.

I Iskeberget sades vara en notabel krypta och föregavs, att jättar här fordom residerat.

Nere vid Dalälven visades oss en kanal eller kavitet, varest växte nu gräs, där tillförne sprungo laxar. I denna däld visades en sten av hård gråstensart, i vilken var en rund kavitet utgrävd, vars djup var 10 kvarter och diameter ovantill vidare än nedan och kallades gryta. Härutur var tagen en rund och nästan exakt globeux hård sten av 16 à 18 pd tyngd, som var förd på Gagnefs prästgård, vilken svarvats av ett kontinuerligt strömmens roterande, då han gick i denna grop, varav den undre stenen genomborrats av den övre, i den nedres kavitet inkarcererad, mist sina prominenser och måst bliva rund.

Jordmånen varierade här i socknen av sandmylla, undertiden ock lerjord.

I mjälgen eller branta backen, som vattnet i floden avskurit, fann man små hopvuxna, stenlika och av diverse form producerade stenarter, som kallades näckebröd, av vilka ej två voro varandra till formen lika och sutto här och där i mon infästa högt över vattnet.

Samma backe bestod av en ren mo, mjälg kallad, som är ett impalpabelt till färgen ljusgrått.

Här i socknen är ett magnetberg, som består av en svart järnmalm med en glänsande, grynaktig materia iströdd. Dessa magneter berömdes högt, men anklagades, att en utskickad från Bergscollegio hade här varit, sprängt och bortfört de bästa magneter och sänkningen igenkastat, att man föga tyckte meritera skulle dit resa ur vägen, man fick dock ett litet prov på stenarten, som drog järn, men var mycket svag.

Man fick ock ett annat prov av dess järnmalm, som inte drogs av något järn.

I samma berg finns ett kopparstreck, som varit upptaget, men tycks nu vilja lämnas; den provsten, man härav fick, var en god hårdmalm.

Även kommunicerades en vacker *conchites striatus*. Han förmentes vara kommen ifrån Grängie, men jag tror snarare ifrån Rättvik.

Ifrån Amerika visades vackra lynchuri och kommunicerades ett par harpuner eller stenar, som hedningarna bruka fästa till spetsen på sina pilar i stället för järn.

I prostens trädgård fanns

Ptarmica flore pleno, Onagra, Rhabarbarum, Salvia, Inula, Polemonium, Phaseolus, Lychnis

calcedonica, Lychnis coronaria, vars frö sades vara hemfört ifrån Amerika, *Cariophyllus hortensis, Cariophyllus barbatus.*

En sällsam variation av *Aqvilegia flore pleno* fanns, som på ena sidan eller halva blomman var röd, halva vit.

Vid stranden växte *Tussilago* och *Lysimachia.*

I Floda togo vi ett rågstrå, på vilket voro 4 ax till tecken av en fruktsam säd.

En hök sköts.

Sidensvansar och falkar sades här finnas.

Ifrån Amerika visades den bland alla fåglar minsta och med torndyvlar i storlek överenskommande....[1] av honom visades *mas* och *foemina* med sitt nidus. Hans färger, då de vredos, att *radii lucis* fingo reflekteras *ad angulos acutos* gåvo en härlig nitid kulör som påfågelsfjädrar. Mas var *sub gula purpureus,* men *foemina alba,* bägge hade ett *rostrum tenuissimum, cylindraceum, longissimum et nigrum,* svarta fötter och stor *digitum posticum.*

Charcariæ rictus med sina tänder, *Rostrum phocænæ,* som sades fått cranio (?), en stor Testudo.

Skinnet av *Sciurus volans* var helt kort, (hårigt?), stort och likt ett råttskinn ovanpå, vitt under buken, hade *marginem ad latera,* som *Sciurus volans, lapponicus.*

Cranium av ett insekt som *Monoceros apice rostri emarginato,* alla dessa visades in natura.

---

[1] Ord utelämnat i manuskriptet.

Karp och skrattabborrar, *Salamandra aqvatica* eller den fisk man så länge hört springa i träden, då han tagit på krok, sades finnas här.

Rudor finnas överflödigt i en damm vid kyrkan.

Igelkottar här funna visades skinnet av.

Pärlmusslor i Tansenån ganska överflödigt, av vilka de nyligen tagit några pretiösa pärlor. Vore väl, att höga överheten i tid vore sorgfällig om detta fisket, att det icke må gå med det som det lapska, vilket endast av vårdslöshet är totalt fördärvat, ty så stora pärlor äro för den näsvise bonddrängen allt för delikata och för publikum mer gagneligt.

Ifrån Amerika visades en korg med 3 rum, flätade av rötter.

En tobakspipa visades från Amerika av serpentinsten, funnen i en åker, vars strut såg ut som ett avbrutet svärd, och nästan så dess klack.

Dalkarlen borde aldrig tillåtas, utan med allmänt påbud förbjudas hugga upp sina hus, som nu överallt är brukligt, ty sedan kantänden blivit 6-kantig gjord, hugger han en grop ovantill på stocken, varuti den andra lägges och alltså aldrig någon tät knut eller vägg.

Vårrågen snesas eller sättes på krake. Vinterrågen skylas av 6 band tillsammans stående och ett till hatt.

Vid Ål sås åkern första året, då han gödes, med ren säd, andra året med 4-bland av ärter, råg, korn, havre. Under tiden utslutas ärterna, som aldrig borde tillåtas blandas.

Säden, som såddes vid första maj, skars nu av åkermännerna.

Getter finnas här i Dalarna mer än man i någon provins observerat. I Skåne hava tunnbindarna låtit utdöma dem för det de äta upp den späda hasseln, att hon ej får växa, men här inte. Alla bergslager borde förbjuda den, för det de klippa de små buskar.

D. 16 aug. Man reste från Åls kyrka åt Falun, då man kom allenast 2 mil ifrån kyrkan till en by, Nederskog kallad.

Kyrkan var nog gammal och förmentes vara den äldsta i hela Österdalarna.

På vänstra handen av vägen låg en sjö, Insjön kallad, genom vilken malm transporteras åt Orsasidan.

1/2 mil från kyrkan, inemot vägen, var byggd en kopparhytta, vars malm togs 1/8 mil i norr från hyttan.

Ett stycke bortom koppargruvan lågo Solberga järngruvor, vilkas malm transporterades till Orsa masugn.

1 mil ifrån kyrkan låg en sjö på högra handen, Räcksjön kallad, och däremot på vänster Räcksbyn.

Här något nära låg en koppargruva, Såggruvan kallad, vilken nu är övergiven, den man ej fick bese, av mangel på vägvisare.

1/4 mil förrän man kom till Nedanskog, såg man på högra handen i söder Tuna kyrka, som syntes långt fjärran liggande, med vidlyftig skog emellan den och oss.

Hela dagen var uppehållsväder. Himlen

brokot, med molnfläckar på en klar, blå himmel.

Vid vägen lågo åtskilliga källor med kallt vatten.

Skogen blev allt mer och mer blandad med gran, under tiden med litet björk.

Jordmånen var mest av grus, med svartmylla och sten.

Koppargruvan i Ål, Insjögruvan kallad, var belägen på en liten konvexitet, nedanför ett berg liggande. Dess streck gick i norr och söder av en 30 famnars djup, stod halv över vattnet, har intet år ännu lönat sig; sades vara över 100 år gammal.

Örter voro mest samma, som man tillförne sett, förutan *Ledum*.

Kålen var vid Räcksbodarna mest av mask uppäten.

I trädgården fanns *Malva mauritiana* och *Tanacetum*.

På porten i Åls prästgård var ett *Falconis species*, som var stor som en höna.

Svanor och vildgäss finnas här ymnigt höst, vår och vinter. Om sommaren äro de mest borta. Vildgässen komma först om hösten, därpå svanorna, för vilka gässen vika, och bliva här kvar vintern över, tills våren, då vildgässen resa upp åt världen, för vilka svanorna då giva rum.

Om vintern äro svanorna svåra att skjuta, ty de ligga i floden på sådana ställen, som de kunna hava god prospekt, att akta sig på. Man frågade efter, om man intet sökt fånga dem ge-

nom rävsax, men sades ej gå här an. Kunde finnas något kompendiöst svanfänge, vore det en mycket profitabel sak här på orten; ty sades, att över 300 svanor här ofta synas tillsammans.

I prästgården såg man gumphöns.

Fulica eller vattuorrar finnas nog här.

I Gagnef fick man igen den röda secretären Petrus, som kontinuerade allt nedomkring Bergslagen; men absenterat sig nu långa tiden.

Mest över hela Dalarna, helst hos bergsmän, brukas ganska överflödigt välkommer, när någon främmande kommit första gången. Samma består av 2 à 3 stop iskänkta uti ett buffelhorn, kokosnöt, pokal eller kanna, som måste inexkusabelt utdrickas, fast magen skulle sprängas, huvudet spricka och hälsan, allt livets nöje, valedicera.

Bondfolket här på orten kläder sig i svart vadmal.

De bruka ej här så mycket brännvin, som i de övre eller nedre Sveriges provinser; dock även här mer än nog.

Tobakvanans trollkonst har fått lika vördnad över hela världen.

Håll och stygn är här, såsom över hela Dalarna, *morbus endemicus* och allt folks mördare.

Landhavre växte tämligen väl och ymnigt kring Ål.

Landsorten är här stenig; varför, där åkrarna uppkastas, finnes ymnig sten, att därav lätteligen kunde byggas stengärdesgårdar, efter kungl. förordningar, där stenarna nu taga lika

stort rum, och i dem bygges en annan trägärdsgård.

Denna socknens inkomst dependerar av den förtjänst, som vinnes vid koppargruvan i Falun.

D. 17 august. Ifrån Nedanskog reste man, sedan man vilat över natten, åt Putbo, där man spisade och jämte vägen beság en förlagd silvergruva, som låg 1/2 mil från Falu stad, gentemot Putbo.

Vid Nedanskog såg man i öster en gård, Källslätten kallad, byggd på en hög ort, vilken gård ägde en extraordinär prospekt, ty de vida Dalaskogar och berg lågo nedanför, helt djupt nedsänkta.

2 1/2 fjärdedels mil före man kom till Falun, konjungerade ordinära Västerdals landsväg (den man lämnade emellan Floda och Gagne) sig med vår, en tid följda avväg.

Alltför stort missbruk är uti Västerdalarna med landsvägen, nämligen att han måste vika på sidan för var och en gärdsgård, så att till e. gr. om landsvägen går åt ett åkerfält, som är delat i 2 gärden, och var av dessa alterneras med säd vartannat år, så skall landsvägen det ena året ligga över den, det andra över den andra åkern eller där ingen säd är.

Jag vill icke tala om huru långa trakter landsvägen ofta går i krok för gärdets skull, att inte vägen må gå därigenom. Konträrt såg jag en gång i Småland, att då vägarna skulle raffineras, slogs vägen mitt igenom huset, över ett stycke av humlegården, genom trädgården, där ett stort fruktbärande päronträd nedslogs, på

det vägen skulle gå rätt. *Medium tenuere beati.*

Vid stadskanten låg Falu gruva, Sveriges största under, belägen.

Om aftonen, då klockan ringde 8, kom man tillbaka in i Falu stad, varifrån man varit borta i 6 veckor och 3 dagar.

Vädret i dag blåste tämligen starkt, himlen var mulen och klar, med solsken och litet regn.

När man kom litet stycke från nattlägret, kändes starka svavellukten, som äntligen sågs uppstiga vid västra sidan av Falu stad och blev vid stadssidan så stark, att han nästan måtte förkväva den härvid ovane.

Utur denna gruva steg upp en stadig rök, vilken med hela gruvans beskaffenhet lärde oss förstå, att hela helvetets beskrivning av *theologis* given, att imprimera i den säkra människans förstånd, är tagen utur denna eller dylika gruvor. Aldrig har någon poet kunnat beskriva *Styx, Regnum Subterraneum* och *Plutonis* eller någon *theologus* helvetet så fasligt, som det här synes. Ty utanför går en förgiftig, stickande svavelrök upp, som långt ikring förgiftar luften, att man ej utan möda må komma dit. Denna fräter jorden, att inga örter kunna växa omkring.

Nere härunder äro oräkneliga mörka, av solen aldrig åskådade konkamerationer med os, damm och hetta uppfyllde till 450 alnars djup under den tunga och hårda jorden. I dessa gå över 1,200 *solifugi, (olim) ad metalla damnati,* och som djävlar svarta laboranter, vilka sot och

mörker omgiva med rök och os på alla sidor. Väggarna äro mörka av sot, golvet slipprigt av sten, gångarna trånga, ingrävda såsom av mullvader, på alla sidor av ett skarpt *vitriolo veneris* inkrusterade, och taken drypa av det korrosiva vitriolvattnet. Ras fruktas stadigt, utan sperans på en minuts tid av ett säkert liv, vilket vid minsta knäpp befaras och då *momento citius* allas liv förockte[1] kunde, utan *refugium* för en av dessa fördömda. Dessutom vet jag ej, vad ängslighet enom påkommer nere vid porten av detta *regno,* eller otrolig längtan att komma upp. De här varande *damnati* gingo nakna till medianen, havandes för munnen en ullen lapp, att rök och damm alltför hoptals ej måtte insupas. Här gavs icke rådrum få taga ett rent anddrag, svetten rann ur deras kropp som vatten ur en påse. Hur snart var icke här att gå fel ett steg, ned i de underliggande oändliga hål, hur snart kunde icke en liten sten nedfalla på ditt huvud, hur snart kunde icke en svimning komma över den, då man gungade på de sviktande stegar, som 2 à 3 voro fästade i varandra. Men huru svårt och fasligt det är, fattas aldrig arbetare, utan människorna söka med force och största iver få arbete här, på det det kära brödet må vinnas och få dock ej mer än omtalat är.

Skyttgruvan, som ligger vid Västerdalslandsvägen 1/2 mil från staden, står nu under vatten övergiven, sträcker sig i norr och sör, vid vilken fanns följande stenarter.

[1] ? Germanism: *verrecken,* krepera?

En grann, grynig silvermalm, en dylik, men mycket gul och purt kisig malm.

Falu koppargruva, som mer profiterat än någon järngruva i Sverige, är belägen på sidan av en lång slutt backe, som ej med klippor prominerar.

Ådern är mest stockverk, som fordom varit långt rikare än nu, varest följande malmarter förnämligast finnas.

Vändmalm är den rikaste, vändrostas strax, är 2 species: *maskäten malm* eller liksom av maskar genomborrad, *stålmalm, blötmalm,* i vilken ingen saxum lyser. Sådan är:

Levermalm, är till färgen brunaktig. *Segmalm* kallas all, som har en *saxum in igne perpetuum.* E. gr. *klitberg* är den allra svåraste, eldfastaste. *Sådslag, skinslag* av horn, *hårdmalm,* som har kvarts till bas.

Dessutom finnas här åtskilliga andra stenarter e. gr. *Selenites* till form av kristall, helt klar. *Pyrites aluminaris, octaëdr. utrinque acuminatus, niger.*

En karl, som legat 47 år i gruvan, kallad petrificerad, är dock allenast inkrusterad eller bliven till *stalactites.*

Vid Källslätten växer *Dortmanna* Rudb. och *Subularia* vid sjöstranden.

I Putbo stodo körsbärsträden i sin bästa vigör med skönaste mogen frukt, den man tillförne upp i Dalarna ej sett.

I samma trädgård växte *Spiræa fol. serratis, Philadelphus, Opulus fl. pl. Sinapium, Malva crispa, Calendula, Othonna, Caprifol., Amaran-*

thus varieg., Priapeja, Mentha crispa, verticillata.

I skogen stodo enbären mogna.

Vid staden växa inga fruktbärande träd, ty kopparröken fördärvar dem.

Picus niger och *Milvus æruginosus* flögo och skreko i vädret.

Gärdsgårdarna äro byggda uti en låg stenmur, att de ej ruttna av jorden, svavelröken gör dem svarta eller bruna och bevarar dem ifrån förruttnelse, att de stå 7 à 8 gånger längre än andra.

Husen stå ofta 200 år, ty röken bevarar dem. Icke brinna de heller gärna i vådeld.

All järnredskap, gångjärn, spikar etc., äro av rost nästan bortfrätta.

Silverbägare se rostigare ut, som mässing eller järn.

Ved, som ligger i gruvan, ruttnar nästan aldrig och, om den lägges i jorden, ligger fri i otaliga år.

Bergmännerna ses gå med en simpel snygg klädnad, *rock* av brunt kläde, med få fållar, kort, knäppt, stora kamelgarnsknappar med löpande flätade trådar, små uppslag, att den rike näppeligen känns ifrån den fattige.

Säden höll nu på tagas in som häftigast.

Folket och staden, som i Sverige är den största näst Stockholm, dependerar av gruvan eller gruvfolket till sina mesta revenyer.

Dig store Skapare och all tings bevarare, som i Lapska fjällen låtit oss komma så högt upp, i Falu gruva — — så djupt neder,

i Lapska fjällen visat mig *diem sine nocte,*
i Falu gruva — — *noctem sine die,*
i Lapska fjällen låtit mig vara där köld aldrig slutar,
i Falu gruva — — där hetta aldrig slutar,
i Lapska fjällen låtit mig på ett ställe se in i all 4
världens tider,
i Falu gruva — — där ingen av 4 tider är,
i Lappland fört mig oskadd i så många livsfaror,
i Falu Bergslag — — hälsostöter,
Love allt det Du skapat haver
från begynnelsen till ändan.

Bjursås:

Pastor *Lundvall,* Hr Er. Joh. Juvenis, fidus.

Rättvik:

Prost *Kumblæus,* Mag. Olaus. Sublimis 60 genarius.

Bokhållare *Olof Larsson Kjerfsås.* Simplex, Mineralog.

Orsa:

Pastor *Schedevin,* Mag. Dan. Doctus, Oeconom.

Befallningsm. *Ol. Larson,* Simpl. Bonus.

Mora:

Prost *Emporelius,* Mag. Joh. 70 genarius.

Adjunkt *Westblad,* Mag. Tob. Sibi sapiens.

Älvdal:

Pastor *Näsman,* Eric. Hospitalis.

Särna:

Pastor *Floræus,* Hr Gabr. Adustus.

Röràs:

Norveg. direktör *Bredahl,* Hr Hans. Humanissimus omnium.

Hyttskrivare *Irrgens,* Hr Hennig. Bonus v. astutus.

Överstigare *Bortgrevin,* Hr Leonh. Bonus animus germanic.

Lima:

Pastor *Gezelius.* Phlegmat.

Transtrand:

Komminist. *Dale,* Hr Lars i Transtrand. Curiosiss., pauperrimus, abjectissimus, doctissimus.

Malung:

Pastor *Harkman,* M. Vidikind. Phlegmat.

Nås:

Pastor *Dicander,* M. Eric. Doctus, sapiens.

Floda:

Pastor *Rabenius,* Hr Joh. Humaniss., sapiens.

Gagne:

Komminist. *Björkman,* Hr Sven. Bonus vir, non hospitalis.

Ål:

Pastor *Lundberg,* Hr Joh. Simplex.

Vägen uträknad efter $^1/_4$ mil:

Falun—Bjurås		7
	Rättvik	12
	Oret	10
	Orsa	13
	Mora	$5^1/_2$
	Älvdal	14

Särna	30
Idre krok	16
Fjällen	6
Norrige	19
Rörås	20
Gruvan	4
Rörås	4
Sverige	19
Skogen	18
Särna	16
Lima	32
Malung	12
Nås	24
Floda	8
Gagnef	8
Ål	4
Falun	12
Summa	313.

APPENDIX.

Rättviks socken bränner ganska mycken kalk och säljer över hela Dalarna.

Dalkarlarnas *morbus endemicus* är *pleuritis,* vilken förmenas komma av den myckna mjölgröten, de var afton år ut och in äta. Av denna bliva de ock mycket obstruerade, varför de ock en eller 2 gånger om veckan uppmjuka sig eller laxera med följande konfektion.

Tunnbröd strykes över med litet smör, beltas sönder i en skål, härpå slås kokat och något saltat varmt vatten, vilket de supa med sked,

tagandes i varje sked mycket vatten, litet bröd av det utflytande beltade. Smöret emolierar, vattnet diluerar; *hinc in qvanto,* brödet gör, att det ej kastas tillbaka, saltet gör smakligt.

Faluns åkerbruk. Notabelt för den flit, som därvid användes och den nytta, därav flyter i den allra inhabilaste jordmån.

Jorden gräves helt djupt, alla stenar kastas ovanpå, sedan bortföras. Sluttar fältet och man är rädd för bergsyra, gräves en grop, *obliqve transversim,* vilken fylles med sten, som stor är, dock så att den finaste täcker den andra och att jorden häröver går så högt, att 1/2 aln står över; denna grop står alltså alltid öppen neduti, då vattnet rinner emellan stenarna och sedan bort med grop.

Första året sås havre, andra året likaledes, tredje bland, råg, korn, havre, ofta 3 år i slag efter en gödning.

60 lass gödsel gå på ett spannland jord, vart lass 2 dlr kpmt.

Härefter får man ofta av en tunna 16 tunnor korn. Sedan låter man gräs här växa på 8 à 10 år.

Första året blir mest hö, men sedermera allt mindre och mindre. Dock ju längre och mindre ju bättre.

1 palm hö kostar här 8 à 10 dlr silvermynt.

Annan jord, annan husbonde, annorledes.

På myrjord sås ett år korn allenast och 5 à 6 år gräs. Vid Falun synes ofta, var nu är sandgrus, där förr var yppersta åker.

Ofta vitnar säden om vårtiden av roströken, men förgår dock, när regn kommer därpå.

År 1666 var ett gruveligt skyfall vid Falun, då många hus fördes bort.

Blandsäd sås mycket i Dalarna, ty slår ett slag fel växer det andra, åtminstone ett slag av de 4 arter, korn, råg, havre.

Dalkarlen äter mycket bröd, ganska litet sovel, att jag tror ingen i världen lever menagiösare än han.

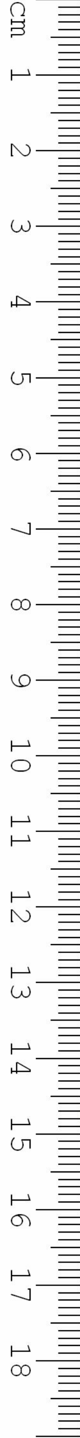
CAROLI LINNÆI

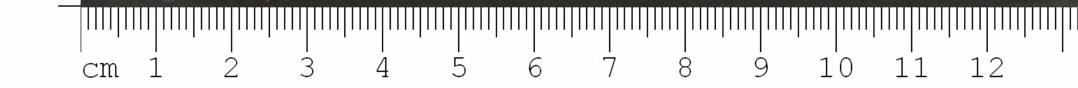
SMOL. SVECI

ITER AD EXTEROS

SUSCEPTUM 1734

AGGRESSUM 1735

PROLEGOMENA.

Sedan man vid Lunds Academia sig ett år och vid Uppsala sex år uppehållit, under den tiden besett de mesta orter i Sverige, såsom Skåne, Blekinge, Småland, Östergötland, Närike, Sudermanland, Västmanland, Uppland, Dalarna, Gästrikland, Hälsingland, Ångermanland, Medelpad, Västerbotten, ja Österbotten, Finland, och Åland, utom Lappländerna, Finnmarken och Norrige, tyckte man äntligen, att de utrikes orter borde beses, helst de ringa överskottsmedlen av Vredianska stipendiet voro ringa och för mig nu alltsedan jag hemkom ifrån Lapska resan allsinga (över 30 plåtar i förskott), utom det, att åren togo till, som förminska nöjet till studier, då jag nu är 27 år vid pass.

Härtill beslöt man äntligen visst slut, tagandes till resekamrat Clas Sohlberg, som även studerade medicinen. Många andra tillbjödos mig vid samma tillfälle, men som han sade, att dess fader, inspektoren vid Falu gruva, hade lovat mig undsättning av en årlig lön om 300 dlr kpmt, lämnades alla andra; han antogs. Men när resan antogs, voro dessa 300 dlr förglömda,

mig gavs 12 plåtar såsom diskretion. Jag kunde nu varken rygga resan, för den disposition jag gjort, eller tala härom till gubben, inspektoren, som mig snart halva året fött och uppehållit, ehuruväl mig var detsamma tillbudet av landshövding Reuterholm utan avräkning och jag av bägge Sohlbergarna hade efter deras överenskommelse för proberkonsten 30 plåtar att fordra. Icke desto mindre ställde jag allt i Guds hand, som fört mig tillförne i världen så underligen fram, föresatte mig att tjäna min reskamrat med all tro, vetande att Gud betalar oss alltid efter våra gärningar.

Mina pengar då jag reste från Falun voro inalles 260 daler silvermt. Mer hade jag kunnat haft, om jag trott det, som skedde och som sagt är. Men si, jag tror Guds hand är alltid lika. Detsamma skedde min far, då han reste till Akademien. Gud halp honom ändock. Ack, vad har då jag haft under all den tid, jag legat vid Akademien, har dock icke Gud hulpit mig så underliga, så rikeliga, så besynnerligt? Nu min lösen må vara: *Non est volentis, nec currentis, sed miserentis Dei.*

Man reste alltså från Falu stad åt Hedemora, där man hälsade på hos prosten och i Turbo, Prästhyttan, med Dräcke, sedan genom Salberga åt Uppsala.

1734, nov. 24. Gick under examen theologicum av D. Celsius och Vallin. Samma dag fick *testimonium academicum* av Th. Dr. Schyll-

berg. Reste om aftonen åt Stockholm, där jag blev kvar 14 dagar, lät göra mig kläder, besåg assessor Coll. Met. Vallerii mineralkabinett, även ock aktuarien Hoffmans vackra samling av naturalier, Hærac,[1] Doct. filii, lilla samling av curiosis.

Dec. 13. Fick Hans Maj:ts respass *ad exteros.*

D. 14. Besåg riksdagens slut och *Magnatum et Regis* prakt.

D. 15. Reste om aftonen till Uppsala, dit man morgonen efter ankom.

UPLANDIA.

1734, dec. 19. Om morgonen kl. 8 valedicerade man Uppsala Academia, vid vilken den allsmäktige Guden mig så underligen fört, nu med svårighet, nu med nöje; nu uti fattigdom, nu i välmåga; nu i förtal, nu i heder; o store Gud ske tack.

I regnväder reste man bort, som kontinuerade till kl. 10. På vänster lämnades Läby och Vänge kyrka, på höger Ålands kyrka.

Sedan man bytt om hästar i Kölva, begynte starkt snöfall kontinueras till middagen. Järlåsa kyrka låg på höger. Skärsjötorp låg vid vägen, $^{1}/_{2}$ mil från Kölva, som hade en liten bäck, den där delade Uppland och Västmanland.

WESTMANNIA.

Salberg, 1 fjärding från Sörby, genom vilken stad man reste. Silvergruvan ligger 1 fjär-

---

[1] Skall troligen vara Heræi.

ding ifrån staden, är ganska bekant för sin ålder.

Dec. 20. Hyttorna 1/8 från staden. Proberaren Stockenström bodde vid hyttorna. Honom kom man till, helt kall och förfrusen.

D. 21. Blev hos honom 2:e nätter och halvannan dag. Hälsade på bergm. Bergenstierna och geschworner Leyel i staden. Om middagen reste man åt Hedemora. Emellan Broddbo och Brunbäck, 6 fjärd. ifrån det förra, var en liten upphöjd skog, genomhuggen såsom en allé, varest runt (?) var. *Igelkärna,* 1 fjärd. från Broddbo var en tull för bergsfolk.

DALEKARLIA.

Vid Folkärna östra sida gick stora Dalälven med en stor flottbro. *Gräde* på södra sidan ligger ett stort slutt åkerfält utan upphöjning på någon sida, mitt uti en liten sumpkälla eller vattenfullt kärr.

Hedemora stad, 2 fjärd. från Gräde, är ej synnerligt stor, alla karaktärsbyggningar vetta inåt gården och uthusen åt gatorna. Tog logement hos prosten And. Sandel.

D. 22. Hälsade på major Cedercrona, kapten Angersten, sedan man varit i kyrkan. Hälsade på även häradsh. Rykert, magister Norman.

Dec. 23. Reste vid middagstiden från Hedemora över flottbron vid Uppbo över Dalälven, gjord av Polhem utan järn. Strand tog man av landsvägen, reste över stora sjön Runn allt in-

till Falun, dit man kom aftonen för julafton. Hela julhelgen gick med största nöje och conversie, så hos högre som sämre, alla dagar var man någonstädes inviterad intill dagen efter 13:e dagen.

1735. *Non est volentis, nec currentis, sed miserentis Dei. O Ens entium miserere mei.*

Jan. 16. Under den tiden man här var, uppletade man sig en flicka, med vilken man hade lust leva och dö, fick av henne ja den 16 jan., vilket konfirmerades av fadern den 27 jan. och 18 febr. Vad Gud vill sker. Allt sättes i hans hand.

Den 18, 19 (febr.). Togs avsked i Falun av sina vänner och gynnare, landsh. Reuterholm med dess fru önskade allt gott. Bokhållar Schultze visade mig Rudbecks *Ducti hepatico-aquosi, Aros* 1653 pl. 6. Han säger sig uppfunnit *vasa lactea* år 1651, jan. 27. Bergfisk. Geissler talade om ryssarnas maner och turkarnas Regembusch, vilket är en borste av de längsta fjädrar i nacken på hägern, för vilken ofta turkarna giva 400 Rdr, med juveler, som sitta vid basen. Konstmäst. Trygg tog avsked med tårar. Kontrollör Strömberg försäkrade sin högsta tro. Bergmästar Troili tog reciproce avsked. Sade sig vilja giva, om det vore aldrig så mycket, där han kunde spotta, varigenom skörbjugg och sömnlösan dämpades. Mag. Brovallius försäkrade mig sin assistans, där den tränga skulle. Axel Reuterholm *cum fratribus* visade mig tack. Gruvprästen Hesselius visade mig att avtrycka örter av bladen, som äro venösa, torkas löst i

bok. Pigment göres av *oleo lini cocto et* kimrök, *ut puls. Pulvinaria* av sämskat skinn, trycks genom dubbelt papper. Assessor Moræus skrev i min stambok. S. L. L. gav mig edligen och skriftligen sin trofasthet. Hon föddes 1716 den 26 april. Anders Jöranson gav mig 2 dukater. Inspekt. Sohlberg 24 dlr smt, dess fru vackra linnekläder.

Febr. 20 kl. 10 f. m. reste man ut från Falun. Natten förut hade kommit mycken snö, som gynnade vår resa, att vi fick bruka släda till Mosås vid Örebro. Torsång reste man över Dalälven, där hon går in i Runn, varest var en bom för kubbarna, som komma med strömmen, varifrån de flottas till Falun över 1 mil. Norbärke hälsade på prosten Elfvius som hastigast. Låg över natten i Östansbo.

21. Mitt emellan nya Kopparberget och Helsjön ligger ett silver- och kopparbruk av Svedenstiernorna upptagit, som kallas Högfors. Här spisade jag middag hos ryttmäst. Svedenstierna. Fick åtskilliga stenarter.

Nya Kopparberget togo härbärge hos bergmäst. Lybecker, en god bergsman, berömde de gruvor allenast, som hava 2:e slags *parietes, quorum alter a qvartzo.* E. gr. Falun 4 parietes: 1 qvartzo, 2 saxo, 3 fluss, 4 levermalm. Han hade gjort sig vingar av spjälkar och lärft att hjälpa sig med på skridsko.

D. 22. Besåg här kopparhyttorna jämte bergmästaregården och reste bort kl. 3. Tyskgruvan låg vid pass 1 mil från hyttan, var stor, låg på en backe ej långt från kyrkan. Bergarten

var svart med strödda strålar, malm *parvus, bonus*.

Reste över Råsvalen, en stor sjö, som gick åt Linde stad. Guldsmedshyttan hade sin malm ifrån Tråtsegruvan i Ramshytte socken, vilken är en stor gruva. Man for över den stora sjön Osken. Norasjön for man över, vid vilkens västra ända *Nora* stad låg, den man for durch igenom kl. 11 om natten, som var liten, ofta förbränd. Knutsberg låg 1/4 mil från staden, togs där logement hos bergmäst. Christiernin.

NÄRKE.

Febr. 23 et 24. Låg över hos bergmäst. Christiernin.

D. 25. Reste åt Örebro, dit man om aftonen anlände, men på vägen mellan Dylta gästgivaregård och Örebro beskåg man Dylta svavelgruva och process. Om aftonen blev förpassad av landshövdingen.

Den 26. Men 1/4 m. från Skärmarbo gick Närkes råmärke in. Hälsade på pastoren i Snavlunda mot aftonen.

D. 27. Reste förbi Askersund, en liten stad och fläck. Stjärnsunds herrgård, där greve Dohna residerade. For över 2:e färjor, som lågo över Vätterns övre ände. Vättern är en sjö om 20 mil, gränsar till Närke, Östergötland, Västergötland och Småland, syntes här och där till vägen. Middag spisade man i Hammar hos pastor Tiselius. Hade lustiga orrar i huset, dem han haft i 2 år; åto vete, spelade, höggos, voro ta-

ma. Mot Rå såg man *Corylum cum flore, quod prima floret vere.* En fjärding sedan man kom ned över Rå, låg en liten rivulus bredvid Medevi, som skilde landen.

ÖSTERGÖTLAND.

Två fjärdingar från Rå låg Medevi surbrunn jämte vägen, på ett angenämt ställe, voro många hus som en liten stad. Kyrkan låg över brunnen ett stycke.

D. 28. Motala flod var bred, men ganska grund, föll ur Vättern emellan kyrkan och gästgivaregården, gick åt Österhavet. Närike var mycket placid från berg, nu begynna i Östergötland slätter och åkerfält. Vid vägarna allestäds på ställen voro pilträdskäppar nedsatta, som togo rot och stodo som allé, utom gjorde tjänst av pålar. Ankom till Skänninge kl. 1, for till Vistena $^{1}/_{4}$ m. därifrån.

Mars 1. For från Vistena till Skänninge, hälsade på pastor Menlös, d. 2 i kyrkan, därifrån till Linköping, 3 mil i öster, d. 3 hälsade på biskop Benzelius och pastor Knop.

D. 4 reste hem till Vistena igen. D. 5. Lågo över i Vistena. D. 6. Reste kl. 10 därifrån, Skänninge till Vadstena, där vi blevo ett par timmar, sågo staden, som var litet bättre än Skänninge, men föga; hade 3 torg, tämligen stor, gammalmodig. Ett slott låg strax utanför, litet, vackert, höll på förfalla, låg vid stranden av Vättern. Krigsmanshuset bestod av 2 flyglar, dubbla våningar; i kyrkan såg man en hel hop

gammalmodiga påviska bilder. Svanor och vipor kommo hoptals med fiskmåsar.

Den 7, 7 f. till Kasta i Örberga socken från Vadstena. Detta var fuller ingen gästgivargård, men blevo här över natten. Här voro tvenne karlar, som haft frossan, blivit kurerade, att de fått en *duplicem quotidianam* eller fröso 2 gånger om dagen. Majstänger med blad utsirade stodo vid alla gårdar, dem de dansa kring midsommarnatt, då de ock resa till källor att dricka vatten, menandes då alla sjukdomar botas som vid Betesda.

Fyra fjärd. Nyby i Väversunda socken, eländigaste gästgivaregård man nyligen sett. En fjärd. sedan man varit i Nyby, for man igenom *Omberg,* ett stort, högt och vitt berg med *acifoliis arboribus* omvuxet. Detta var ingärdat till djurgård, varuti voro dovhjortar och kronhjortar, men intet annat. Kalk fanns här mycken och stenbrott var på västra sidan. Vi reste på östra sidan. Ett par bäckar runno över landsvägen med ett vitaktigt vatten, allt vad *non vivum* låg på bottnen, var *stalactites.* Vattnet (detta:) dracks dock, smakade sött.

Strax man kom utom Omberg, såg man åt öster här en admirabel prospekt vid Alvastra herrgård, Omberg med bokskog i norr, fult åt öster, Vättern åt väster, många kyrkor. Jämte Vättern, den man följde till Jönköping, såg man vildgäss, måsar, lärkor. En fjärding nedanför Holkaberg, där man låg över natten, var skillnaden.

D. 8. Gränna var en ganska miserabelt liten stad och eländig. En gata med en rad träd mitt på gatan, att man kan säga det var 2 gator. Något förrän man kom till Gränna, sågs Visingsö mittför, 1 mil ut i Vättern, havandes form av en fisk med kluven stjärt. På landsvägen mittför stod en runsten och på berget på höger ett förbränt stenhus, vilket Brahe låtit bygga.

8, 9, 10, 11. Jönköping, en liten vacker stad, låg alldeles som Stockholm till. I norr går stora Vättern med sin sandbotten till, i söder en liten sjö, att staden tycks ligga på en brygga. Slottet är väl med vallar inrättat, men nu mycket litet dugligt. Hamnar jag i ett stort hus vid torget. Taberg låg i väster från Jönköping, där den makalösa järngruvan är.

11. Blevo i Vrigstad gästgivareg. över natten. 12. Kommo om aftonen till Växjö stad. 13. Spisade i Växjö hos assess. Rothman, 15 hos general Koskull, landshövd., 16 kamrer Bergman, 17 assess. Rothman, 18 kamrer Bergman. D. 19. Reste från Växjö, spisade i Husby, hälsade på prosten Floderus i Skatelöv, ankom om aftonen till Stenbrohult, där man fann för sig alla sina syskon och gamle fader. Modern saknades, som död blivit, sedan man senaste gången var hemma. Huset i konfusion.

D. 26. Gjorde visit på Möcklanäs hos major Falkengren. Den 31. Sedan ankom assess. dokt. Rothman från Växjö, att göra visit hos

mig, reste efter ett par dagar bort igen, sedan han visat mig ogemen förtrolighet.

April 6. Förstadag påsk blevo vi väl trakterade på Möcklanäs.

D. 7. Andradag påsk blevo vi väl trakterade hemma vid, syskonen och Törnqvist här. D. 8. Tredje- och fjärdedag påsk trakterades vi i Diö hos Törnqvist. D. 15. Äntligen efter en månads hemmavistande måste man valedicera sitt ljuva *natale* Stenbrohult med sin 60:rio Patre och 4 syskon. Mot aftonen anlände till Rybruk i Göteryds socken. Då man reste från Stenbrohult, var vädret härligt, rågen höll på gå upp, björken slå ut sina löv och skogarna klinga som ett paradis av fåglar. Nu var, som gemene man säger i Småland:

när oxöron stå bålle, gå korna bålle,
när oxöron fälla sin bet, gå korna i bästa bet.

Min gamle far rekommenderade sitt bibliotek och min yngsta syster i min vård, där något dödligt honom på den tid, jag borta vore, skulle arrivera.

Törnqvist, mag. Collin och min bror följde till Ry. Bruket bestod av masugn, hammar och 2 kniphamrar. Malmen togs i sjöar och kärr, järnet delade sig nitid, som Diö järn.

D. 16. Dagen efter reste vi därifrån, då vi åto middag i Göteryd hos pastor Hjelm och min släkting Cecilia; voro i kyrkan. Vid Traheryd reste över Lagaån, som går i havet vid Laholm.

D. 17. Blevo över natten i Markaryd gästgivargård.

April 17. Vid pass 3 fjärdingar utom Markaryd gick i ett kärr råmärket emellan Småland och Skåne. *Situs* åsaktig och liksom kaskader, ljungryer, bokskog helt härlig och stor, som nu slog ut blad. Gärdsgårdar i Skåne: 1. med stavar i kors utan hank, 2. flätade, horisontella med störar perpendikulära, 3. murade med ris ovanpå och pålar igenom, 4. gravar upphöjda, branta åt graven, med torv gjorde. Husen av korsvirke med ler inslaget i sprotar, inbyggda gårdar, halmtak, lergolv. 1 1/2 mil från Öster Ljungby ligger landshövding Hylténs gård i Kristianstad, varest är en härlig trädgård med oförlikneliga vattufall till 31 alns höjd i vädret. Anlände aftonstid till *Hälsingborg*, togo kvarter hos Petter Voss. Hövligt folk, något dyrt, blevo av kommendanten passerade över.

April 19. Om morgonen var man i kyrkan, stora böndag. Efter aftonsången gick ombord till Helsingör, 1 liten mil. Avlände från Hälsingborg kl. 4, ankom till Helsingör kl. 5 1/2, fick logement Stralsundska vapn. Måltiden kostade 12 styver och drickat 6, kvarteret 1 rdr veckan.

D. 20. Här råkades en landsman från Stockholm, Slyter vid namn, som var hos svenska kommissarien, vilken kändes vid oss och gjorde oss gott. Vi voro i kongl. trädgården, som dock ej var särdeles.

D. 21. Voro vi i kyrkan, ej heller till behag. Staden var väl byggd, med korsvirke, stor

som Kristianstad, ej befäst, folket ganska different i humanitet ifrån de norska. Blomster växte nu: *Imperialis, Ornithogalun spicat., Acer, Buxus, Veronica hederæ, Turritis minima; Lamium album et rubrum parvum; Geranium malvæ et cicutæ, Alliaria, Saxifraga, Chelidonium majus et minus, Asperugo, Bellis, Myosotis, Senecio, Taraxacum, Fucus, Filum marinum, Hedera, Cheiri.* Husen voro av korsvirke, allestädes pumpar, kavaljerers och soldaters kläder röda, *fides pauca,* taken av tegel. Lik Malmö byggd.

April 21. Sedan man legat 4 dygn i Hälsingborg och väntat fåfängt på fartyg till Holland och där för 1 måltid mat och kammar till mans betalt 1 ducat.

April 22. Gick vi ombord med en lybeckare (Petter Henrick Gähtgens på fartyget den resande Tobias), som till Lübeck ärnade sig den 22 april, då vi hade konträr vind, måste alltså stilla ligga i sundet. I sundet lågo över 60 fartyg, som väntade på vind, av diverse nationer.

De som resa till sjöss, pläga taga in, då de gå på skeppet tre händer med sjövatten, att de ej sjuka bliva skola, vilket gör något *contra vomitum, quatenus aqva marina salsa stimulat et intendit tonum ventriculi, contra vomitum.* I skeppet gör mycket till saken, om man ligger längs åt eller tvärs för. Min kamrat, som låg tvärs för och ristes, blev yr och sjuk. Jag, som låg längs åt, åt hård salt mat, ost etc. blev ej sjuk. Hinc vaggor, som rulla tvärs för eller långs åt, *non æqve vomitum creant.*

D. 23. Var lika väder, lågo även hela dagen över på skeppen, som alltid är surt och stinkande av kvarstående vattnet. Vore en träfflig sak hava kalmus blad torra i sängen till *stragula* för den aromatiska lukten. Vi fick till mat bröd, franskt av råg och kastanjer bakat, var vitt som vete, gott; gröt till middag och afton dagligen. Dricka ej annat än franskt vin, som först smakade gott, men på slutet blev ledsen vid alldeles, önskade vatten. Det kunde intet solvera maten eller törsten driva, torkade, hettade. Jag undrar ej, att sjöfarande få skörbjugg, som alltid måste äta hård, torkad, saltad mat, att han ej skall skämmas, och ej få movera sig till svett, *ob angustum loci.*

Två Psittaci voro ombord, gröna till färgen. Allestädes vid stränderna förgiftig stank av *fucis putridis.*

D. 24. I dagningen blev nordväst, god vind. Nöje var då se hur alla skeppen i sundet i ett moment tacklades och hissade ankar. Vädret vått, mulet. Vi lämnade *a sinistris* stora ön *Ven,* $1^1/_2$ mil lång, Landskrona, Malmö, *a dextris* Seland, Köpenhamn, för vilken master av skepp stodo som en skog, *Drakön. Mox a sinistris* Saltholmen.

O säkre lapp, som ej förskräckes i vågorna, då skeppet ligger på sida och man är rädd för var pust. I sjön är ingen nåd, ingen dilation, ingen konst och förstånd, ingen mänsklig möjlighet, *sed purus casus fortuitus, vel sola gratia Dei.*

Äntligen miste vi landkänningen på *dextris* vid en ö i Danmark, Möen kallad. Var hög och

brant vid stranden, bestod på kanten av krita, ovan bokskog, åker.

D. 25. Kontinuerade vädret och vinden, då vi fick tyska bottnen i ögonsikte eller Mecklenburg, Rostock. Därpå sackade vinden och vi lågo stilla. I sjön sågos myriades av *Medusis globosis, pisi magnitudine*.

D. 26. Kom god vind nordost, att vi fick hamna vid Travemünde, en förstad och fästning, helt liten. Här hade de samlat *Flores pruni sylvestris*, torkade till te. Härmed gick man med en vagn 2 mil till Lübeck, ankom kl. 12. Landet var som ett paradis, bestod av släta fält med härliga åkrar allt över. Dälderna av bok- och ekskog. Här var den härligaste sommar. Vid stranden växte *Coronopus* eller *Plantago foliis angusto-lanceolatis, pinnato inæqvaliter dentatis*. Bland ljungen växte *Genista spinosa* med sina gula, sköna blomster.

I buskarna växa *Locusta* eller *Valerianella, Embryo subrotundus loco calycis*.

Alla åkrar voro omgrävda, med små vallar omlagda, på vilka tätt som en gärdsgård stodo *Prunus sylvestris, Rosa,* mest *oxyacantha*. Åkern drivs med 2 par stora hästar, fast helt lös och sandfull utan sten. Plogen liten, lång, 2 hjul framför. Lübeck är stor som Uppsala eller större, väl bygd; befäst förstad. Gatorna stå alternatim på pålar, fyrkantiga lyktor, som lysa hela natten. Vid husen allestädes träd; lindar, *Populus nigra, Hippocastanum, Vites. Heic didicere colere tilias;* göra dem flata vid väggen, med det de böja grenarna med störar, att de stå

flata eller av dem lusthus. Hugga av översta, binda nedersta.

Mest alla *foeminæ naso recto ut meo.* När de gå ut, hava de en *pileum calameum* såsom en *conus truncatus, ne sole tangantur.*

Husen, nedersta våningen hög, dubbelt; ingången, förstugan ganska hög, med skåp, målningar, tennkärl, stop, konterfejer, ljusstakar beklädda, i. e. kök. På sidor läktare, *quo intrant cameras superiores.* Nedersta våningen, fönster många, stora. Taktegel på taken, husen korsvirke, innan klädda med bräder. I fönstren uthuggna mässingsplåtar, allt rent, nititt. Vid alla gathörn luckor att stänga till i eldsvåda. Gick omkring i staden.

D. 27 april. Var man i kyrkan under gudstjänsten, den man tröttnade vid för de många psalmer, som sjöngos, vid pass 14.

Apoteken voro stora. Medici inga notable, inga kuriösa.

Folket, manspersonerna, gingo alla svartklädda om söndagen, mest med svarta kappor, fast det ej regnade; voro litet belevade, bättre.

D. 28. Reste vi kl. 6 från Lübeck med postvagnen åt Hamburg. Postvagnen är något högre än jag, även så hjulen, korgen av bräder, 3 säten uti, 2 personer på varje säte, steget är av 2 trappsteg att stiga upp med, fast stege mest brukas. Hästar 6, 3 och 3 tillhopa, alla som de allra största ryttarhästar. Sakerna lågo nederst i vagnen. Var dag går en sådan bort till Hamburg. När man kör, går det i ganska smått trav. Emellan Lübeck och Hamburg 8 mil,

med ett hästombyte mitt på vägen. Man går om morgonen kl. 6 från Lübeck, kommer till ombytet kl. 11, avgår kl. 1, till Hamburg kl. 6 om aftonen. Ganska många vagnar mötte oss, som 6 par stora hästar voro före, ingen som ett par drog. Hela vägen låg genom Holsten eller Danmark, dock en del, som gick åt Kielsidan var Carl Fridrichs. Näktergalen sjöng i alla träd. Göken hördes först i dag. *Hedera* växte i alla häckar och buskar, här och där beklädde hon stammen av träden, pil och al etc., makalöst härligt.

Häckarna av Corylo, Oxycanth., Caprifol., Ulmo, Salicibus, Carpino, Quercu. Grenarna voro om hösten vid roten halvt avskurna, nedböjda, impicerade, att de ej vissnade, men vuxo *fruticosæ nec caulescentes.*

Husen hos bönderna voro av korsvirke utan tegel. Väggarna knappt högre än man till taket räcka kunde. Taket av halm, ganska stort för bredden och längden av huset. Ingången med 2 portar att köra in vagn; *introitus* går längre in; *focus* med ugn och gruva utan pipa; *pecuarium* på sidan avbyggt; en liten kammare i en vrå högt inuti med bjälkar. Allt det man äger i ett hus.

Något förrän man kom till Hamburg, körde kusken med vagnen jämte en åker något när. Strax kom en Bauer, ville taga bort den ena hästen från kusken och slå honom, tills han givit honom pengar. När de länge stått och ackorderat, bad jag honom söka kusken med lag och ej uppehålla posten. Strax kom han åt mig med

yxan och rött ansikte. Jag hade kommit ihop med honom, om ej mitt sällskap hindrat mig.

D. 29 april. Beság man den härliga staden Hamburg, som så väl var befäst, husen härliga och sköna, folket vackert, angenämt, hövligt, kåt, fransyskt à la mode. På börsen, som var lik ett vackert torg, med halvt tak täckt. Dit kommo många kl. 12, mest judar, som här voro ganska många.

Judar hade alla skägg, som dock var rakat, att det gick allenast med en smal ram upp åt örat och en tapp under nedersta läppen. På hakan var det likt lappskägg. Allas hår var becksvart, skägget rätt svart eller illna rött, ögon bruna. Rabbiner, deras präster, gingo alla med kappor och kragar, helt lika våra präster i bondeförsamlingarna.

I trädgårdarna besåg man åtskilligt kuriöst. *Ranunculus Aconiti folio, flore pleno* var alldeles *Ranunculi species*. Anemoner begynte nu blomma. Jonkviller och tazetter voro *ett* species, fast de förra gula; *Spatha cornuæi*, narcisser, ett litet species.

Lindar planteras. När en buske är insatt i trädgården och stått ett år, böjas grenarna allasammans omkring, läggas i jorden att spetsen av dem står upp, då de taga rot. Avskäras och planteras lätt. När de vuxit till två mans höjd, alltid kvistade så högt man kan räcka, skäres toppen av, då en krona växer. Då böra de transporteras, om de skola tjäna, ty över 8 år äro de ej brav att flytta.

Suga (?) skedde mycket med cotonéer uti

Oxyacanthis, då de ofta buro frukt första året.

Staden gator, utom staden allestädes alléer, ganska härliga.

Altona en stad under Holsten och Danmark går in till Hamburg, är stor som Malmö, ej befäst; blev av *Stenbocken* uppbränd; intet så väl byggd som Hamburg.

Horhus emellan denna och Hamburg, i vilka fioler, obojer, dulcianer, trumpeter, valser alltid hördes.

D. 30. Gick på boklådorna, där jag hade den äran se mig så ofta berömd av Societate Noribergica. *Vide libellum portale*. Även hälsade på den ogement humane prof. Kohl, som visade mig all gunst i världen. Såg mig av honom i Hamburgsche Bericht von gelehrten Sachen 6 gånger med största beröm beskriven. Fisktorget var fullt av alla slags rudor, lax, cyprinis, cervis etc.

1 maj. Hälsade prof. Kohl på mig, som var ogement hövlig.

Besåg licent. juris Spreckelsens vackra trädgård, i vilken voro ganska många exotica i orangerier.

2 maj. Hälsade man på den ogement hövlige, *sane omnium humanorum humanissimus* prof. Kohl, vilken följde mig på biblioteket.

Bibliotheca Gymnasii illustris är ovanpå gymnasium, vackert, stort som 1/3 av Uppsala. Medici och physici alla gamla. Där såg jag Marsilii nya verk uti 6 tomer. Pretiös, ganska litet skrivet på mycket papper och imperial maxim.

Figurer sköna, härliga. *Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, Astronomicis, Hydrographicis, Historicis, Physicis perlustratus in 6 tomos, digestus ab Aloysio Ferd. com. Marsilii, ed. 1, 1724 fol. imper. lat. Amstel. Tomus 1 continet Geograph. Astronom. 2 Antiqvar., 3 Mineralia, 4 Pisces, 5 Aves, 6 Anatomica.*

Ifrån biblioteket följde han oss att bese *Hydram a Seba descriptam,* vilken vi med stor möda fingo se *per alteros plures.*

Därifrån gick vi till den store materialisten Nator, besågo hos honom de många konserverade *Lacertæ exoticæ et serpentes,* med många andra rara ting.

Hälsade på dokt. Gotfr. Jacob Jænisch, hövlig, *discipulus* Heisteri, lik Klingenstierna. Gick omkring, spatserande på inre vallarna bland alléerna. Besåg guldtrådsdragare och deras tvenne trissor. Huru ett förgyllt silverstycke, fast det så ofta drages igenom, är dock alltid förgylld tråd.

Hamburg, den vackra staden, luktar som ett prevet, ty lorten står i diken som vatten. Undrar att de icke bliva sjuka. Elbeströmmen giver var månad ny fisk och annan.

3 maj. Gick om morgonen till Altona att se judarnas synagogor. I vägen sågo vi gardet här i staden, var rött med blå uppslag. *Judarnas synagog* bestod av 2 hus, i ena var manfolk, i andra kvinnfolk. Alla judarna hade hebreiska böcker, i vilka de läste. Fram vid altaret, på vilket den stora ljusstaken med 7 delar stod,

rökte lampa och ett ljus, som brann. Prästen sjöng ganska väl, drillande, höll fingrarna i örat, stampade på den ena och andra foten, som hade han varit pissträngd, så gjorde ock alla judar, som läste. När prästen sjungit något, begynte de andra ett kontinuerande, vilket sedan alternerade. Prästen, som var svart, och alla de andra hade ett ljusgrått kläde över ryggen eller länderna bundet. Somliga lade det över huvudet, på somliga var det broderat. På huvudet hade prästen en svart lappmössa, men något större. Detta var en sabbatsdag eller lördag. Jag bjöd en gosse pengar, för det han följde mig, men ville intet taga om sabbaten.

Här var i dag otroligt hett. Hinc köttmat i södra provinser mindre nyttig, ty allt kött hettar, skadar i febrar. *Enim natura septentrionalibus plus carnis tribuit, meridionalibus plus oleorum et vinorum.*

Sedan gick vi till presidenten, sågo hos honom en vacker camera obscura. Därifrån till licent. juris Spreckelsen, hövlig man, följde oss i sin trädgård. Hos honom voro vi till kl. 12. Han har kommuniserat Dillenium mycket.

Han visade mig åtskilliga vackra böcker, lånade mig Plumiers *nova plantarum genera.* Eftermiddagen kommo vi kallade tillsammans uti en jurists hus med prof. Kohl och doktor Jænisch, som trakterade oss väl.

4 maj, söndag. Inviterad till Schoning att äta middag. Allt drickat i Hamburg är miserabelt. *Quid mirum? Cum aquam e fluvio hauriunt, quæ* står tjockt som välling. *Morbus*

endemicus est fluor albus a vita sedentaria et nimio potu thée, quo omnes, item ancillæ, utuntur, hinc slappa som ölost.

Man besåg dokt. theol. Fabricii otroligen stora bibliotek, som bestod av många kamrar med böcker, täckta som tapeter. I all min dag har jag näppeligen sett större samling. Här voro böcker i alla fakulteter, även uti historia naturali ganska många. Av honom fick jag Raji historia till låns och Bradleys opera. En 60 års man, mager. *Vidi Ruyschii opera omnia, pluraque alia.*

Juris licent. Spreckelsen visade mig d. 6 sin stora samling av petrifikationer; aldrig har jag sett större samling häruti. *Madreporæ (stellatæ) infinitæ. Cornua ammonis pleraque, omnia dendritis velut filicinis instructa ad latera, quæ non dendritæ, sed suturæ.* En otrolig hop av böcker i botanicis visade han mig även; jag lånade Blair Botanic. essays. Jag besåg den reformerta kyrkan, som nu var gjord till största vinkällare, faten 2 famnar långa, 1 1/2 i diameter, numera 17, alla fulla av vin. Vid skruven, där dörren på fatet öppnades, stack jag in huvudet, hade så när dövats av vin och svaveldammet. Vi drucko här 1 1/2 ösel franskt vin till mans, hade härav så mycket vi behövde.

5 maj. Tog dokt. Jænisch en studiosus mathes. Georg Nielson till mig, en Dania Jutus, som följde mig kring och gjorde mig tjänst.

6 maj. Om morgonen vart vi kallade kl. 9 till lic. Spreckelsen, trakterades med kaffe. Jag

visade honom mina insekter, han sina libros botanicos. Därpå gingo vi ut att se trädgårdar med honom.

1. Bockmans trädgård, ubi *Fraxinella, Bellis prolifera, Anemones et Ranunculi species infinitæ.*

2. Rumpfens, hans systerson. *Ibi Acacia Morini* vid väggen, stor som en ek. *Lilionarcissus Morini. Cryptæ et fontes salientes undique ostracodermatibus et lapidibus instructi ad miraculum*, utsirade.

Apotekareträdgården. *Amygdalus fl. pleno, Oxyacantha fl. pleno, Buglossum sempervirens et florens, Solanum (?) lethale, Cacaliastrum Kleinii.* En prydnad av träd med små böror uti uppigenom, inuti gjord, i vilka hål *Sempervivum* och *Sedum alternum* gingo *in spira.*

I Spreckelsens trädgård *Aloës* 45 species, *Mesembryanthemum* 50, *Parkinsonia, Rhabarbus* alldeles likt en *russica*, allenast *folia oblongiora ut in Lapatho aqvatico. Post meridiem* åkte vi med honom ut i trädgårdarna 4 mil utom staden. Rumpf, *Senatoris et nepotis Spreckelseni hortus.* Många vattukonster härliga; en vattkonst, som sprutade på en stol stadigt, stolen utskuren i Taxo. Ett konsthus byggt 2 rum, ena över det andra med krypta inom av *lapidibus et conchis ad miraculum constructa.* Statyer öste vattnet på 100 sätt, för vilket gick ett klockspel, som drevs av vatten. En solvisare stod, som visade *horas diei in omni parte globi terræque*, gjord av 2:e *hæmisphæria opposita excavata* med *globo terrestri inpicto, adeoque*

natt i Amerika, då dag är här. *Menses, diem, solis ingressum in hoc vel illo* säger (?). En *apex pyramidalis* med 4 fönster och luckor, i vilken bi byggt, att man kunde se allt, det de gjorde, kakor och allt. I Taxo var klippt allt lövverk, alla häckar härav, ej av gran. Ovanpå skött ....[1] villsam. Fyra aplar stodo i fyrkant, allas toppar tillhopa böjda, så hopdragna, att alla 4 toppar växa ned i en gren. *Quod miraculum! Heic* kutryggiga, *quia manus infantum non post baptismum ligantur.* Väl växta kvinnfolk, *qvia post 1 annum* snöras.

Jungfrur i bröllop sitta framom männerna. Doctores redo före professores och rådsherrar, *donec officium, tum non.*

Sloane tillbudits 300,000 rdr för sitt museum, *sed frustra.*

Trädgårdar ½ mil utom Hamburg *contigui.*

O du store Gud, när jag likväl tänker på, vad åtskillnad är emellan svenskar och utlänningar, vad trädgårdskonst är i Sverige, vad i Hamburg, vad pengar gälla, vad trädgårdsmästare, vad *Locus, natura, clima, ingenium, indefessio, opes simul possunt.* I Sverige är ingen vård; ingen dock lyckligare än lappen.

I trädgårdarna fanns ett insekt, brokigt, kommet med sparrisen från Ryssland, *qui devastat Asparagum.*[2]

— — — — — — — — — — — — — — —

16 maj. Valedicerade man sina vänner i Hamburg och gjorde sig färdig, att resa bort

[1] Två oläsliga ord.
[2] Här en lucka av tre oskrivna blad i manuskriptet.

kl. 5 om aftonen. Togo alltså strax härbärge i Altona, en dansk stad, som ligger strax inpå Hamburg, men blevo ganska gement hanterade av vår nya värd. Ty gick man ut att spatsera, då man gick in uti ett ...[1] emellan Hamburg och Altona, att se hur de där levde, men strax bort, utan minsta konferens med kvinnfolk.

D. 17. Om morgonen kl. 7 gick vi ombord på ett hamburgskt fartyg eller couffert, givandes 1 dukat personen i frakt till Amsterdam. Då vi seglade strax bort, havandes på höger Holsten, men på vänster stift Bremen. Floden Elbe var bred som den största lappflod, i vilken vattnet strömmade som ett havsvatten efter ebb och flod, då vi allenast kunde gå med ebben.

Stranden i Holsten var ganska vacker, hög och brant, av sandmo, allestädes hus, och träd vid husen härligen planterade. Ovan på backarna var en härlig gul färg av Genista.

Till havet sades oss hava 18 mil och över havet 44 mil till Amsterdam, summa 62 mil.

Många skepp gingo bort med oss, mest holländska, som visades av deras flaggor. När vi så gått, sågo vi på vänster huvudstaden i Bremen, Stade kallad, mitt emot vilken vi lågo över natten, som hade gruvlig storm och regn.

D. 18. Som var här i Tyskland pingstdagen sågo vi på vänster huvudstaden i Holsten, *Glückstad* kallad, som var en stark fästning. I sundet, Stör kallat, måste vi för motvind slå

---

[1] Ord utelämnat i mss.

ankar och gå till lands i Weflesfleret mitt emot Kremp, en stad i Holsten.

(På porten i Hamburg stod skrivet: *Da pacem Domine in diebus nostris;* i ett lusthus i en trädgård i Hamburg: gör intet ont, så vederfares dig intet ont, *alibi,* som man ropar i skogen, så får man svar.)

Utom Hamburg sluppo vi deras gemena öl eller *drommeldris,* som blev allt skum strax. Sängar voro med dörrar eller skjutluckor byggda på sidan, som ingen säng vore, utan bara väggen eller skåp i väggen, alltså inga sparlakan. Grodorna skällde helt högt, 3 à 4 gånger högre än i Sverige, hade sitt eget mål. Somliga sjöngo här att livet tycktes födas på nytt, jag vet ej vad ömkan ej skulle fördrivas, somliga så illa, att man av melankoli måtte dö.

Maj 19, eller annandag pingst gick man i kyrkan. Byn såg ut som en liten stad, hade sitt eget apotek.

Kyrkan var inuti lövad till högtiden som en skog, att man varken predikstol eller altare se kunde.

Bönderna gingo som rika borgare: sammetsbyxor, silverknappar och spännen, broderade. Kvinnfolken hade 1,000 inventioner på sina mössor, att man kunde falla i extas av så många galna inventioner. I Sverige äro kvinnfolken tokiga, här rasande. Dock ibland alla var ingen som mindre behagade än Papilionacei, som stodo breda på sides, svarta. Alla voro Domine. Dessa torde dock se på folk och ej som foeminæ hamburgenses kasta ögonen bort.

D. 20. Kl. 7 om morgonen gick vi från Stören, hade ej synnerlig vind den dagen, lågo alltså över i Nordvall.

D. 21. Gick vi längre, eftermiddagen kom vi i stora havet, hades sides, gick brav. Men i dag även regn, som var dag varit, sedan vi lämnade Sverige. Lågo om natten i Wangeroge, havandes Ostfrisland i ögonsikte.

D. 22. Var vinden konträr, att vi stilla bliva måtte, då många fiskare kommo ombord med fisk till oss.

D. 23 maj. Gick vi upp vid stranden, då ebben fallit ut; på Langoge, där hela landet låg fullt med blå *conchas coeruleas.*

D. 24 maj. Gick man upp på en ö i Ostfrisland, Nordenoge. Man sättes ett litet stycke ombord, så långt som båten gick, strax skulle man vada på halva benen. Det var mitt på dagen och vattnet var ganska varmt. När man vadat $^{1}/_{8}$ mil, var mest torrt $^{3}/_{8}$ mil, där man för 5 timmar sedan kunnat seglat. Ön med landet hör till fursten av Aurich. Här fick man noga se huru havsbottnen såg ut; all bestod av fin vit flygsand, i vilken, då man grävde ett stycke, kom mörkgrå, som tycktes hålla järn. Ovanpå var slätt några små transversella *lineæ undulosæ* efter vattnet. Överallt små *monticuli,* stora som en halv göpen jord, med ringar av sand till form av trattbakelse, lika en stor hop krämlad mask. Inunder dessa lågo stora *lumbrici,* lika daggmaskar, *sed punctati, elevati,* i vilka var liksom i en korv, för blod sand inproppad. *Forte diversa species.* Dessa voro jämnt över hela

bottnen, obeskrivlig och otrolig myckenhet till föda för fiskarna, alla så jämnt ifrån varandra distribuerade, som hade de varit inkvarterade. Emellan dessa monticuli voro här och där, dock *pauciores, excavationes semiovatæ* med foramen mitt uti, liksom *formica leo* gör på landet. Vad här i var, vet jag ej, om Lumbrici görat eller ej. Då jag grävde i jorden, fanns ock *Juli rubri, longi.* Stranden bestod av *sterilissimos monticulos* av rena vita flygsanden, tämligen höga, i vilka ganska många kaniner gjort sina cuniculos. En stor hök höll på äta middag av en. Vid stranden växte *Juncus foliis ab altero latere planis, apice acutis,* som stucko oss starkt på benen. *Glaux maritima* och *Sedum minus copiosissime,* ovan det, som vattnet på ett par timmar uppstiger, även *Statice, Hydrocotyle, Viola martia* och *tricolor,* små *Salices, Alsine graminea, minor* vid stranden. *Eryngium species maxima, foliis aculeatis, caude instar, caule molli,* som ännu ej blommat.

Vid husen hade de bränt kalk av ostracodermatibus. Spisarna hade ej *parietes laterales,* ovankring med innerslutta(?) av kartun utsirade. Här possibelt, som ej annat än torv brännes.

INNEHÅLL.

